

OOSTVLAAMSE ZANTEN

algemeen tweemaandelijks tijdschrift
voor volkskunde

XLVII - 1972 - 4-5

UITGAVEN VAN DE BOND

Verkrijgbaar op het sekretariaat, Oscar de Gruyterstraat 42, B 9000 Gent en op de bibliotheek: Kraanlei 63, B 9000 Gent.

1. Oostvlaamsche Zanten, nog voorradig tot zolang de voorraad strekt: 15e, 19e jg., 21e tot en met 31e jg., 33e tot en met 45e jg., tegen 186 F per jaargang. Van de jgg. 1-19 zijn nog enkele losse nummers beschikbaar tegen 55 F per nummer; van de latere jgg. tegen 45 F per nummer. Jaarboek 1945 (jg. 20) van de Bond der Oostvlaamse Folkloristen: 159 F (leden 106 F). Inhoudstafel op Oostvlaamse Zanten (Jg. I - Jg. XXV), door F. VAN ES: 55 F (leden 42 F). Idem II (Jg. XXVI - Jg. XXXV), door F. VAN ES: 45 F (leden 35 F).
2. Geïllustreerd Feestnummer (lustrumnr.) Prijs: 30 F (leden 23 F).
3. Survivances du Passé, door A. MARINUS (8 p.). Prijs: 15 F (leden 10 F).
4. Zur Entwicklungsgeschichte des Bauernhauses mit durchgezapften Ankerbalken, door J. SCHEPERS (10 p.). Prijs: 15 F (leden 10 F).
5. Osschaart door F. VAN ES (overdruk 1945), 28 blz. Prijs 40 F (leden 25 F).
6. 2e Lustrumnummer 1930-1935. Prijs: 40 F (leden 25 F).
7. Dit is die Excellente Kronyke van de Brahmisten, (over het teerlingspel) door Emile ANDELHOF. Prijs: 50 F (leden 38 F).
8. Het ontstaan van de Julius-Caesarfeesten te Velzeke-Ruddershove, door J. en M. JANSSENS-BUYSE. 1940, 10 p., 1 lied. Prijs: 15 F (leden 10 F).
9. Het Curieus en Vernakelijk Namenboek, door Em. ANDELHOF. Prijs: 40 F (leden 25 F).
10. Folklore en Onderwijs, door L. HOSTE. Prijs: 15 F (leden 10 F).
11. August Hendrickx, Vlaams Toneelschrijver herdacht met Bloemlezing uit zijn werken, door Fr. DE COSTER. Prijs: 40 F (leden 25 F).
12. Pastoor Constant Duvillers, Folklorist en folkloristische Figuur, door F. VAN ES. Prijs: 40 F (leden 25 F).
13. De Wetterse Reuzen, door Lic. M. DAEM. Prijs: 30 F (leden 22 F).
14. Sagen uit Noord-Oost-Vlaanderen, door Dr. G. DE MEYER. Prijs: 40 F (leden 25 F).
15. Een Teerlingspel in Gent, door Lod. LIEVEVROUW-COOPMAN. Prijs: 30 F (leden 22 F).
16. Spelen mijner Jeugd, door L. LIEVEVROUW. Prijs: 80 F (leden 60 F).
17. De levende Folklore van het Gewest Balegem, door M. BROECKHOVE. Prijs: 70 F
18. Weerkundige Volkskalender voor het Vlaamse Land, door M. BROECKHOVE. Prijs: 250 F.
19. Doods-, Begrafenis- en Rouwgebruiken in het Arrondissement Dendermonde, door J. PIETERS. Prijs: 150 F (leden 110 F).
20. Het Volksleven te Wieze. 1900-1950, door J. VAN HAVER. Prijs 150 F (led. 110 F)
21. Het Hospies der Kinderen Alijn of Alynsgodshuis te Gent, door E. LUYKX-FONCKE (met talrijke ill.). Prijs 50 F (leden 35 F).
22. De Rivaliteit tussen Aalst en Dendermonde, door H. VAN HESE. Prijs 150 F
23. De folklore van de Hop in Vlaams-België, vroeger en nu, door Cl. VANHOUCKE, Prijs: 200 F (leden 150 F).
24. Het Sterrelied in het Gebied van Dender en Schelde, door J. DE VUYST. 1968, 175 blz., 189 liederen en 50 mel., (mit einer deutschen Zusammenfassung). Prijs: 250 F (leden 180 F).
25. Ernest Van den Driësche. Schilder van ons Volksleven, door R. VAN DER LINDEN, 1968, 32 blz. (op kunststukpapier), avec un résumé en français. 2e druk, Prijs: 75 F (leden 55 F).
26. Catalogus Tentoonstelling 125 jaar Gentse Feesten, juli-augustus 1968, 44 blz. Prijs 50 F (leden 40 F).
27. Kinderzang uit Zwijnaarde. Dr. L. GELBER. Prijs: 70 F (leden 50 F).
28. Jan de Lichte. Gerard SIMONS. 32 blz. Prijs: 55 F (leden 41).
29. De Vinkensport in Vlaanderen (avec un résumé en français). 1969, 165 blz., 42 ill. 3 tek., door M. BROECKHOVE. (Nr. X van de Uitgaven van het Alfons De Cockfonds). Prijs: 300 F (leden 200 F).
30. Van het cijnskesrecht naar het algemeen meervoudig stemrecht (mit einer deutscher Zusammenfassung) door Albert BRACKE. 1970, 52 blz., 11 ill. (Nr. 31 van de Uitgaven van de Kon. Bond der Oostvlaamse Volkskundigen) Prijs: 100 F (leden 80 F).
31. Bibliografie Renaat van der Linden, door R. BERCKMOES, 1971. Prijs 40 F (leden 30 F).

Bij die prijzen is de B.T.W. inbegrepen.

Elk bedrag vooraf storten op postrekening nr. 969.46, Bond Oostvl. Volkskundigen, Gent. Voor het buitenland + 10 F portikosten.

UITVERKOCHT zijn thans: Herdenkingsalbum Alf. de Cock — Het Stroodekkersbedrijf door Cl. Trefois — Lodewijk De Vriese Bibliografische studie — De Plattegrondsvormen

OOSTVLAAMSE ZANTEN

TWEEMAANDELIJKS ALGEMEEN TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSKUNDE
ORGAAN V.D. KONINKLIJKE BOND DER OOSTVLAAMSE VOLKSKUNDIGEN

van de dienst voor volkskundige enquêtes in Vlaanderen
en van het internationaal studiekomitee voor ommegangsreuzen

Redaktie : Lic. Renaat van der Linden, Godveerdegemstraat 15, B 9620 Zottegem

Redactieleden : Lic. Marcel Daem, Dr. René Haeseryn, Maurits Broeckhove.

Ruil en Recensiedienst : Dr. R. Haeseryn, Bibliotheek, Kraanlei 63, B 9000 Gent.

Alle stortingen op postrekening nr. 969.46, Bond Oostvlaamse Volkskundigen, Gent.

INHOUD

Prijs : 110 F

- A. G. HOMBLE. — Geneeskundige Volksboeken 122
- M. DAEM. — Het parochiebeeld van Wetteren aan de hand van de geschiedenis van de oude St.-Gertrudiskerk. — Heemkundige bijdrage over de parochie Wetteren 139
- M. BROECKHOVE. — Kunstschilder Gaston Willemsen. — Naar aanleiding van een retrospectieve tentoonstelling KERMISSEN, schilderijen, tekeningen, en pastels 1939-1962, in het Museum voor Volkskunde te Gent (13 mei-11 juni 1972) 155
- G. VAN PETEGHEM. — Over netten en lokfluitjes voor vogelvangst in het gewest Gent 157
- R. VAN DER LINDEN. — 1822 Sint-Annakapel te Zottegem 1972. — Een soldaat van Napoleon en een oningewijd heiligdom 160
- M. PIETERS. — Vrolijke doodsbrieven — Actie voor het leefmilieu avant la lettre 164
- J. VANWYNSBERGHE. — Verkiezingsgebruiken — Humoristische informatie bij de gemeenteraadsverkiezingen te Oedelem in 1970 167

ZOEKEN EN ZANTEN

- KRUIBEKE. — Modern vliegend blad. J. De Vuyst 170
- ZULTE. — Leieschilder Modest Huys. A. De Poorter 171
- EIGENTIJDSE VOLKSKUNDE. — "Een gans dorp 'overplanten'". R. v. d. L. 172

BOEKBESPREKING

- EEN VIERKLAVER. — Gaston P. Baert, 75 jaar; Antoon Viaene, 70 jaar; Eugene van den Broeck, 60 jaar; Ferdi van de Vijver, 60 jaar. R. v. d. L. 173

DIENST VOOR VOLKSKUNDIGE ENQUETES IN VLAANDEREN

- CIKOREI. — VIII Benamingen van de cikorei. — R. van der Linden 178

Oostvlaamse Zanten wordt uitgegeven met steun van v.z.w.
Noordstarfonds, Gent.

Geneeskundige Volksboeken

Niets waar het volk meer is mee begaan, dan met zijn gezondheid. Dat was vroegere eeuwen zo en thans met de verbeterde sociale standing nog meer. Ingaande op een wens van Dr. Apotheker L.J. Vandewiele in het maandelijks mededelingenblad van de Kon. Bond van Oostvlaamse Volkskundigen, Nr. 6-1971 hebben wij in alle bescheidenheid gepoogd het onderwerp van de geneeskundige volksboekjes te belichten.

Naast de meer wetenschappelijke geneeskundige boeken van voorbije eeuwen heeft er steeds een reeks volksboeken bestaan. De oorsprong van deze boekjes is zeer verscheiden. Ze ontsproten uit een motief van tweeërlei aard : 1. de plattelandsbevolking bleef op het gebied van geneeskundige hulp eeuwen ten achter op die van de stad; 2. de min gegoede klasse kon zich niet altijd de luxe veroorloven een chirurgijn te raadplegen en was meestal aan kwakzalvers of aan haar eigen hulp overgelaten.

De overleveringen en de persoonlijke ondervindingen hebben de volksmens hulpmiddeltjes leren kennen die naderhand werden opgetekend en als een kostbaar pand aan het nageslacht werden doorgegeven. Een goed geneesmiddel werd zo maar niet over boord gegooid. Het werd van generatie tot generatie doorgegeven en de naam ervan, in het Latijn of in een of andere dialectvorm, leeft dikwijls tot op onze dagen voort.

Vele van die eerste volksboekjes werden in de XVe en XVIe eeuw gecopiëerd in handschriften en op een volkse wijze samengesteld, meestal met een pseudo-wetenschappelijke tint overgoten. Het gebruik remedies op te tekenen blijft na de uitvinding van de boekdrukkunst bestaan tot in onze XXe eeuw, waar men in sommige families vooral op het platteland geneeskundige recepten naast kookrecepten en andere raadgevingen van meer huishoudelijke aard blijft optekenen en bewaren in een schrijfboek. Ik ken zelf verscheidene buitenmensen die volksgeneeskundige krantenknipsels in schrijfboeken samenplakken. Dr. J. van Haver, vond er nog te Gijzegem in 1968 bij een landbouwer⁽¹⁾.

Wat wij in die gedrukte volksboekjes vinden steunt op zekere ondervinding, getuigt Jan Van der Linden in zijn « Cort Verhael oft Tractaet van de Peste »⁽²⁾, dat hij « *seven en dertich Jaren gepractiseerd ende hem gexerceert heeft.* » Opvallend is het ook dat de geestelijkheid, naast het zieleheil ook het lot van de kranke lichamen onder haar bezorgdheid nam, ter illustratie citeren wij de werkjes van J. Van den Cruyce⁽³⁾, priester en pastoor van Stabroek; E.P. Guilielmus De Pretere⁽⁴⁾, priester van de societeit Jesu.

Het moet ons geenszins verwonderen, dat als de geestelijkheid zich aan het schrijven van geneeskundige volksboekjes overgaf, zij wellicht ging putten in

---

(1) Dr. J. Van Haver, Gijzegem, Bezwingingen en volksremedies, OVZ. 46e jg. (1971), blz. 23-26.

(2) J. VAN DER LINDEN, Cort Verhael oft Tractaet van de Peste, Antwerpen, G. Verhulst. 1637.

(3) J. VAN DEN CRUYCE, Der Huyslieden Medecyn, Antwerpen, Marten Huyssens, 1605.

(4) G. DE PRETERE, Remedien teghen de haestighe ziekte, Antwerpen, J. Cnobbaert, 1625.

Wetenschappelijke werken, als die van de school van Salerno⁽⁵⁾ en andere. Het is ook evident dat bijvoorbeeld ene Egide Goethals, geboren op 25 februari 1500, doctor in de medicijnen aan de Universiteit van Leuven en later priester en kannunik werd van het Kapittel van Sint-Baafs te Gent, in zijn « Der Siecken Schat, inhoudende zeer vele Costelicke ende Seckere remedien teghen allerley crancheden ende sieckten »⁽⁶⁾ zeker en vast het volk meer wetenschappelijke voorlichting heeft gebracht.

Het « Kruidboek » van Stephanus Blankaert, Practicijn te Amsterdam in 1698 is een voorbeeld van de meest fantastische volksmiddeltjes en raadgevingen op het gebied van de kruiden en geneeskraft. De doodonschuldige ui b.v., « *onder de heete assche gebraden en tot pap gestooten, dient om op d'eerste gebrande plaatsen te leggen. Ook werden sy bequamelyk in papen gedaan om de geswellen te doen vermurwen. Het sap in d'ooren gedrupt, beneemt de tandpijn, sulx doet het mede door de neuse opgesnoven...* » En enkele regels verder lezen wij tot onze verwondering : « *D'eerste gebore kinderen flauw zijnde, of dat men weten wil of sy leven, houd men een versch doorgesneden ajuin voor de neus : het welk men mede aan oude luiden doet, die flauw zijn, ofte opstyingen hebben...* »⁽⁷⁾.

De hofsla doet voor haar confrater de ui niet onder : « *De salade bestaat uit veel sap, met eenige, dog weinig bitter en swavelige melkdeeltjes, in welke haar meeste kragt bestaat, en daarom verwekt die eenige los-lyvigheid en sagten slaap. Hierom tempert die alle heet broeijingen onzes bloed, dat men gemeenlijk verkoelen noemt. Uiterlijk legt men die aan het hoofd om de heete hoofd-pijnen te stillen en te versagten, alsmede op alle heete geswellen, gebrande deelen, enz.* »⁽⁸⁾

Als u iris varieteiten in uw tuin hebt staan, draag er zorg voor, want Blankaert zegt : « *uiterlijk gebruikt geneest het alle gelade sweringen, en schurft, met die te suiveren. In de neus gestoken, doet in bedwelmdde hersenen, enz. veel slijm lossen ... het poeder gebruikt men in borst-qualen, als hoest, sware adem, eng-borstigheid, enz. Men strooit het poeder op het ontblote been, om tegen de scherpe etter en salven te beschermen : ook werd het in het vette hoofd-hair gestroit, om te droogen : men legt het mede in kassen en kisten om die een goede geur te geven, alsook de reuk is die van violen.* »⁽⁹⁾

Op « *d'onstekingen der ogen worden soete appelen gebraden en met witte brood en safraan* »⁽¹⁰⁾ gelegd. Het overbekende duizendblad wordt « *... onder die wontkruiden gerekend, soo innerlyk als uiterlyk gebruikt* »⁽¹¹⁾, het werd voorgeschreven tegen het neus-bloeden, bloed-gang, te veel maand-vloed of kraamvloed, wonden, bloedbraken en bloed op ragchelen der longen, opgestopte pis, door geronnen bloed, bloedwateren, zaadloop, spenen, witte vloed; en hiertoe zijn de

(5) School van Salerno. Bekend in de 11de eeuw door medische traktaten die uit het Arabisch in het Latijn werden vertaald.

(6) Brugge, 1573.

(7) Stephanus BLANKAERT, Kruidboek 1698. cf. Vl. Geneeskundig Tijdschrift, 21 jg. 1940.

(8) Stephanus BLANKAERT, *ibidem*.

(9) St. BLANKAERT, *ibidem*.

(10) St. BLANKAERT, *ibidem*.

(11) St. BLANKAERT, *ibidem*.

kooksels en sap van de bloemen en bladeren dienstig. Men houdt daar wel een water van over, maar dat is onnut. Uitwendig, wrijft men de bladeren in stukken, men steekt het tegen het neus-bloeden in de neus, of men legt het op de spenen. *Het sap drupt men in de wonden, om te suiveren en te genesen : of ten dien einde kan men daar salven van maken : de wonden in de borst, enz. zynde, of als daar etter in is, dient het kooksel om daar mede te suiveren en te genesen »*⁽¹²⁾.

Een ander onkruid is de doodgewone melkdistel, het gemeenste onkruid dat op Gods wegen groeit. Ook deze schijnt een hele reeks genezende krachten te bezitten tegen geelzucht, bloedspuwen, om maandstonden te verwekken, pis af te drijven, melk in de borsten te vermeerderen, en noem maar op. Een ander kruid, dat zich heden nog in de volksgunst mag verheugen is de kervel en hoewel Blankaert zijn geneeskraft niet goed definieert, toch heilzaam aanbeveelt. Hij spreekt er ook over kerveltaarten en kervelkoeckjes met melk, eieren, suiker, bishcuit, enz. te bakken.

Wie herinnert zich niet het donkergroen onkruid « hondsrat »; « *Het is een goed wond-kruid. Het opent, veegt af en doet wel wateren. Want men gebruikt het in borst-qualen, en wanneer de longen, lever en nieren vol sandig gruis zijn : het dient in geel-sugt verstoppte ingewanden en innerlijke sweringen...* » enz.⁽¹³⁾.

En waartoe het salomonszegel wordt aangeprezen, leren wij uit wat volgt : « *... de bladeren doorsnijden alle maag- en darmslijm; geknauwt zynde, haalt veel brak en stinkend speeksel uit de quylklieren in de tandpijn. Uiterlijk, segt men, dat het de wonde geneest, sproten en vlekken aan des aangesigts verdrijft, blauwe geslage vlekken aan d'oogen ofte andere deelen weg neemt. Met het overgehaalde water beelden sig de vrouwen in, dat sy daar blank van werden ».*⁽¹⁴⁾ Dat de volkszedes toen ter tijd niet zo verfiynd waren is ons bekend en dat het er hardhandig menigmaal aan toe ging en menig blauw oog werd geslagen is een feit en de salomonszegel zal zeker dan dikwijls zijn dienst hebben moeten bewijzen.

Het hele boekje van Blankaert toelichten zou te ver leiden, maar toch nog dit : het onfeilbaar middel van de « donderbaard », « *de sapige bladen zijn eenigzins suur, en verkoelen daarom, door hare doorsnijdinge, de slijmige en hitsige tong in de koorsige. Sommigen persen het sap uit, en geven dat de zieken te likken maar gemeenlijk nemen sy een blaadjen op de tong. Sy werden mede op de roos en andere heete geswellen gelegd om te verkoelen : de bladen tegens de vuile en swarte tanden gewreven, doet die wit en suiver worden...* »⁽¹⁵⁾

Het kamillekruid wordt aanbevolen tegen buikpijn, biukkoliek en diarrhee; « *... hetselvige gedronken beneemt de winden, kolijken en verwekt water maken...* »⁽¹⁶⁾. Kersen, konkommers en peengras zijn eveneens voor deze kwalen dienstig.

(12) St. BLANKAERT, ibidem.

(13) St. BLANKAERT, ibidem.

(14) St. BLANKAERT, ibidem.

(15) St. BLANKAERT, ibidem.

(16) St. BLANKAERT, ibidem.

Tegen tandpijn zijn look en sleutelbloem een probaat middeltje. Narcissus, lupin en boterbloem is zeer gadig tegen sproeten en wormen. In geval van tering schrijft Blankaert gortepap voor of gebakken kastanjes, of, pappen bereid uit het zaad van vlas of tenslotte nog de bladeren van Drosera.

Vijf tot zes generaties scheiden ons van Stephanus Blankaert, maar de volks-geneesboeken zijn nog steeds in trek en via allerlei reclame worden de mensen allerlei middeltjes aangesmeerd. Steeds vinden wij ten lande nog grootmoedersmid-deltjes in gebruik.

In 1723 verscheen te Antwerpen bij J.F. Lucas, zonder auteursnaam, een werkje genaamd « *Enchiridion Medicum oft Medicijn Boexken* » dat op korte tijd een zeer grote verspreiding kende. Noch Broeckx⁽¹⁷⁾, noch Sano en Schamelhout⁽¹⁸⁾ die dit werkje vermelden, zijn achter het anonymaat van de schrijver gekomen. In het boek van Van Doorninck: « Vermomde en naamloze schrijvers opgespoord op het gebied der Nederlandse en Vlaamse letteren »⁽¹⁹⁾ ontdekten wij dat de schrijver van dit medicijnboekje niemand anders is dan Engelbertus Capueel (1642-1733) lid van de Societeit Jesu. Over zijn afkomst en biografische gegevens hoeven wij slechts het werk van Augustin de Backer na te slaan⁽²⁰⁾. Dit boekje hoe populair ook, mogen wij niet louter bij de volks-geneeskundige boekjes rangschikken, ze behoren ook tot de wetenschappelijke literatuur van de 18e eeuw. Dat het medicijnboekje van Capueel niet tot het charlatanesk geschrijf behoort, bemerkt men dadelijk bij het lezen ervan; men komt tot de bevinding dat de auteur doordrongen is van de begrippen van F. de la Boë Sylvius en zijn iatrochemische school; « ... dat het suer... aldermeest, en de oorsaecke is van de selve: ende daarom sulcke medecynen ordonneren, die het selve versoeten... »⁽²¹⁾.

De belezenheid van Capueel is groot en blijkt uit de vele citaten en trouwens hij verklaart zelf « ick hebbe alle de pharmacopoea gelesen oock van London, Ausborg, ... ». Het grootste belang echt hij aan de geneesmiddelenleer en ter illustratie dit uit de vele gevallen waar hij het heeft over waterzucht: « ... ende oock niet door het aftappen door het instrument; want in corten tyt sullen sy wederom vol syn als te voren: maer de medecynen moeten oock dienen om alle de oorsaecken wegh te nemen »⁽²²⁾. Capueel onthult ons in zijn « Boexken » ook een geheim geneesmiddel van Doctoor Helmont P.M. tegen pleuris en zijnde een « Balsamum Antipleuritiam » waarvan hij de samenstelling als volgt omschrijft:

---

(17) C. BROECKX, Essai sur l'histoire de la Médecine belge avant le XIXe siècle. Bruxelles, 1838.

(18) F. SANO en G. SCHAMELHOUT, Vlaamsche Geneeskundige Literatuur voor de XIXe eeuw, Antwerpen, 1911.

(19) 2de druk, Leiden, 1883-1885.

(20) Aug. DE BACKER, Bibliothèque des Ecrivains de la Compagnie de Jésus, Liège-Paris, 1869.

(21) (Engelbertus Capueel) Enchiridion Medicum oft Medicijn Boexken, J.F. Lucas, Antwerpen, 1723. *Iatrochemie* noemt men het stelsel dat zich in de 16e en 17e eeuw voornamelijk bezighield met de verklaring der physiologische en pathologische verschijnselen van het menselijk lichaam door chemische processen, en ziekten door chemische preparaten te genezen.

(22) E. CAPUEEL, idem, blz. 35.

Nemt versche lyn-olie 24 oncen, blom van solpher twee oncen, carcolen slecken 24, over-gehaelden brandewyn acht oncen, maekt naer de const.⁽²³⁾.

Zoals alle geneesmiddelenleer van die tijd en de poespas in de volksboekjes, bevatte Capueels boekje niet veel oorspronkelijks; de slakkentherapie bestond reeds in de 13e eeuw bij Albertus Magnus.

In de 19e eeuw vinden wij nog twee op zeer grote schaal verspreide geneeskundige volksboekjes; het is er een van J. Vandenbosch, rector der Kapel van Offelken onder Tongeren; zijn Handboek voor Lydenden⁽²⁴⁾ werd acht maal herdrukt en plus minus op 20.000 exemplaren verspreid.

Het tweede boekje waar wij langer wensen te blijven bij stilstaan, is het zeer verspreide « De nieuwe TROOST DER ARMEN of onwaardeerbare schat van lichte en Souvereine Remediën tegen verscheidene ziekten, wonden, gezwellen en andere kwalen van 't menschelijk lichaam. Door de ondervinding goedgekeurd. En in 't licht gegeven tot grooten dienst en troost van vele behoeftige menschen, wier kwalen ongeneeslijk schijnen te wezen. » Er moeten verschillende drukken zijn geweest, deze die wij hier voorhanden hebben is een « nieuwe druk — vermeerderd met een bijvoegsel en eenige Remediën voor Paarden en Hoornbeesten. » Op de titelbladzijde staat het wapenmerk van de uitgever, een snoek voorstellend, met als wapenspreuk « Langzamerhand zwom ik overal »; het schildhoofd draagt als jaartal 1782 en daaronder volgt dan het adres van de uitgeverij Snoeck Ducaju en Zoon - Rietstraat 68-70, Gent.

In het maandelijks mededelingenblad van de Koninklijke Bond van Oostvlaamse Volkskundigen, 6e jg. Nr. 6-1971 lezen wij dat Lic. S. Top uit Herent een exemplaar van het boekje in zijn bezit heeft, waar op de 68e bladzijde staat: Goedkeuring. Actum Kortrijk, den 29 juni 1712. Joannes Verslype, Pastoor en Deken der Christenheid, keurder der boeken Vidit J.F. De Gryze, Lib. Cens. Ook de Heer Apotheker L.J. Vandewiele uit Gent, deelt in hetzelfde blad een zeer belangrijk gegeven mede; hij beweert te weten dat er minstens 40 uitgaven van « Den Troost der Armen » werden gedrukt te Gent; in 1712 een editie te Antwerpen (J. Thys); in 1726 - 1731 - 1736 werden er gedrukt te Middelburg «na de cotype van Ghendt ». Te Dordrecht minstens 14 edities, te Amsterdam 17 en ook Rotterdam kende zijn uitgaven. Hiermede is de populariteit van « Den Troost der Armen » wel overduidelijk. Aangezien het hier om een Gentse uitgave gaat, is het passend in Oostvlaamse Zanten breedvoeriger daar over uit te weiden.

De « Troost der Armen » die wij hier voor ons hebben liggen is een boekje 17×11,5 cm. 121 blz. plus 5 blz. inhoudstafel die 121 ziekten en volksremedies aanduidt. In de voorrede, ondertekend door Guilielmus Simons, de vermoedelijke en bijna zekere auteur, maakt hij zijn bedoelingen kenbaar. Het gaat niet om eer of profijt, maar om de zieken enigszins behulpzaam te zijn — uit medelijden met

(23) E. CAPUEEL, idem blz. 50.

De achtste druk, daterend van 1757 kan men raadplegen in de Stadsbibliotheek van Antwerpen.

(24) J. VAN DEN BOSCH, Handboek voor Lydenden, Fonteyn Leuven, 1874.

vele ellendige mensen en die door de onwetendheid der geneesheren die zich geen moeite getroosten om door medicijnen te helen maar onmiddellijk tot snijden en afzetten overgaan.

Dit boekje geeft ons enigszins een tijdsbeeld, waaruit wij kunnen afleiden dat de arme bevolking zich wellicht de hulp niet kon getroosten een kundig geneesheer te raadplegen en dat toentertijd wellicht overhaastig besloten werd tot bloedige ingrepen, daar waar in die gevallen van onbenulligen aard een goede medicamentatie wellicht genezing zou hebben gebracht. In een hekelgedicht vooraan in dit boekje, komt het volkse inzicht op de chirurgijns duidelijk te voorschijn.

Het eerste hoofdstuk handelt over het vervaardigen en de kracht van een wonderlijk Balsem, die op zichzelf of in combinatie met kruiden zeer veel soelaas brengt. Om deze balsem te vervaardigen, neemt men : « ... een halve pint olijfolie, gezeid boomolie; eene once rood selderhout, fijn gestampt of gemalen; eene once geel was; een once Peterolie (petrol); eene once Spijkolie; een half muddeken (maatje) Rozenwater; een half vierendeel Venetiaansche Terpentijn... Men neemt vooreerst een nieuw aarden steertpanneken, dat omtrent drij pinten nat kan inhouden : doe eerst de olijfolie daarin met het was wat in stukken gebroken, stel dat op een komfoor om te smelten, doe intusschen het rozenwater in eenen schotel, giet daar het terpentijn in en roer zoolang met een mes, tot dat de terpentijn wit is, doe dan daar eerst het rood selderhout bij, dan peterolie en spijkolie, laat het al te samen een uur koken, tot dat het niet meer opkomt en het schuim vergaat; het moet dan geperst worden door eenen groven linnen doek. Gedurende dat het op het vuur staat om te koken, moet men altijd zorgen om te roeren, opdat het niet overloope ». Hierop zegt Simons dat deze « ... Balsem (Ungentum Mirabile) meer in eenen dag geneest, als andere zalven in twee of dry dagen... »⁽²⁵⁾.

De toepassing van die zalf tegen diverse kwalen valt niet te onderschatten, het volk moet het wellicht als een wondermiddel hebben beschouwd : « ... verdrijft de zwijmelingen en pijnen des hoofds, geneest de tandpijn, stekingen in borst en lenden; verdrijft koude humeuren uit armen en beenen en andere plaatsen »⁽²⁶⁾ maar in gevallen van gewrichtspijnen wordt de therapie gecombineerd met *bruine zalf* en Tritum en ook een plaaster van ceroone.⁽²⁷⁾ Tritum en plaasters van ceroone treft men zo wat overal in de vroegere volksremedieboekjes aan. In het boekje van F. Sternon « Quelques Aspects de l'Art Pharmaceutique et du Médicament à travers les âges »⁽²⁸⁾ heb ik geen duidelijke beschrijving van Tritum of plaasters van ceroone kunnen bespeuren; alleen bij De Bo vind ik het vermoeden dat Tritum wel als ingrediënten heeft een papje van tarwe of Onze-Lieve-Vrouw-tarwe en of planckruid.

De balsem is ook een probaat middel tegen jeuk, haarworm, ruigheid, schurft, verzworen borsten en gekloven tepels. Het is lachwekkend wanneer wij lezen

(25) Troost der Armen, (G. Simons) blz. 9.

(26) Troost der Armen, idem, blz. 11.

(27) Troost der Armen, idem, blz. 12.

(28) Liège, 1933.

dat de balsem zeer gunstig werkt op de navel en om in « *de ingang des buyks* » te strijken. En om in de lijn te blijven van alle volksremedies, wordt de pest ook niet vergeten. Voor het sciaticum is de balsem bij uitstek een « *souvereine remedie* ». En nu komt het uitbuiten van de volksangst tegen het snijden bij gezwollen en etterbuilen, in het geval de balsem moest falen, geeft Simons volgende raad : « ... *leg liever een papken op de kwalen van witte maluwe of kastanjekruid, kervel van eerste snede, violette bladeren, raaploof, een mutteken plane, vegelkruid en een weinig boter* »⁽²⁹⁾.

Een voor die tijd typerende schroomheid rond de geslachtsziekten lijkt ons duidelijk in hiernavolgende uitlating : « ... *als iemand, hetzij man of vrouw, een ongeval in het middengedeelte krijgt, dat hevig gezwelt, gelijk hedendaags veel gebeurt, dan neemt men zooveel van den balsem... voor al de andere lidmaten, die wij uit kieschheid hier niet kunnen noemen* »⁽³⁰⁾. Armoë en prostitutie en dit in de steden vooral gingen hand in hand en waren in voorbije eeuwen de kwaal van de tijd.

Verder krijgen wij ter illustratie de genezing van « ... *eenen landsman te Moortzele bij Kortrijk, die eene verkoudheid gehad heeft dat hij zoo stijf werd als een stuk hout, die heeft niets anders gebruikt dan de balsem...* »⁽³¹⁾. Het blijft ook niet bij het uitwendig gebruik van deze wonderbalsem, ingenomen ter grote van een «paardeboon» samen met een glas brandewijn, werkt dit zeer probaat tegen diverse kwalen, waaronder keelpijn; maar dan legt men bij voorbaat ook nog wortelen op die men heeft laten gaar koken met een weinig boter. Het aderlaten was wellicht nog toen niet uit de mode, men leest : « *Als er eene lating in de voet of arm verzweeert, neemt dan niets anders dan balsem...* »⁽³²⁾.

Het tweede hoofdstuk behandelt de bruine zalf, haar samenstelling en haar toepassing. Neem daarvoor : « *een vicrendeel ongepijnde was, eene pint olijfolie, eene halve pint drooge ceruse, eene once kamfer fijn gestampt* »; en voor de bereiding : « *Neem eenen nieuwen aarden pot, die omtrent dry potten nat inhoudt, stel die buiten het huis op een komfoor of lauwer, doe er de olie in en het vierendeel was, wat in stukskens gebroken of met een mes wat geschaafd, dan laten smelten en wat koken; doe er dan allengskens de halve pint drooge ceruse in, laat dat zoo omtrent dry kwarant uurs koken, tot dat al het wit schuim verandert is in brune blazen, hetwelk dan maar omtrent zeven minuten aldus mag koken; stel dan de pot van het vuur, en laat stillekens, nadat het wat verslagen is, met een lepel al roerende den kamfer in den pot van het papier afloopen, en na een weinigs roerens laat het stijf worden.* »⁽³³⁾

Deze remedie wordt vooral voor bevroren ledematen aanbevolen en wij vernemen meteen dat de winters van 1793, 1799 en 1803 bijzonder streng waren en

(29) Troost der Armen, idem, blz. 19.

(30) Troost der Armen, idem, blz. 22.

(31) Troost der Armen, idem, blz. 23.

(32) Troost der Armen, idem, blz. 33.

(33) Troost der Armen, idem, blz. 37.

vele mensen bevroren. De zalf wordt ook als een goed middel tegen eksterogen aanbevolen.

In het derde hoofdstuk gaat het vooral over het « *Kwaadzeer in het hoofd* » en de zalftoepassing: « ... neem voor vijf centen boter van rozen en een dragma precipitat rubi, dat te zamen gemengd en de zeeren van het hoofd zullen spoedig genezen... »⁽³⁴⁾.

Het vierde hoofdstuk behandelt de zalven voor verbrandheid en andere kwalen en waarvan de ingredienten hoofdzakelijk zijn: kaarsroet en olijfolie samen gekookt met bijvoeging van tritum. Het doorliggen bij zieken, verzweerde tepels, het speen, « *grooten brand in het fundament* » zijn er biezonder bij gebaat, « ... ja, personen die verscheidene jaren daaraan lijdend en van de chirurgijns verlaten »⁽³⁵⁾ vinden met deze zalf naar Simons zeker soulaas. Blaren, kertsmet en verhitte voeten moeten zeker met deze zalf worden behandeld. De kraamvrouwen hebben voor en na de baring baat met dit voor alles aangeprezen zalfje en er vooral de navel van de neonatus mee te behandelen.

In het vijfde hoofdstuk treffen wij de samenstelling aan van tritum naar de formule van Simons; men neemt een vierendeel letarge fijn gemalen of gestampt, een halve pint azijn en een maatje olijfolie, dit alles onderroeren goed samenmenging. Tritum wordt in het biezonder aanbevolen bij « *lazarie* » en « ... *de landslieden welke in oogsttijd aangetast worden door het kwenioen-kruid gezeid wilde camomille, zoodat armen en handen vol blaren staan* »⁽³⁶⁾.

In het zesde hoofdstuk gaat het om het aanmaken van groene zalf, biezonder geschikt om gekwetste schenen en het kwaadvlees van de wonden te genezen. Het onmisbare steertpanneken moet weerom dienen om volgende ingrediënten er in te bereiden: een vierendeel ongepijnd was, een dragma en half fijn gestampt « *spaansgroen* » plus een maatje olijfolie. Op het einde van het hoofdstuk wordt door de schrijver wellicht vernomen wantrouwen weggepraat in volgende bewoording: « *Als er eenige personen zijn die deze voornoemde zalven te weten: de Balsem, de Bruine zalf om het kwaadzeer in het hooft te genezen, de Tritum en de Groene zalf in de voorgeschreven manieren gelieven te gebruiken, hetzij in welk het mocht wezen, die hebben dan geene andere geneesmiddelen noodig als de voorgeschreven zalven* »⁽³⁷⁾ en verder: « ... *dewijl alle gezwellen en wonden, zonder te snijden, of er fermentatiën of zware treksels op te leggen, of er brandewijn in te spuiten, hetwelk de lijdens groote pyne doet, tot nu toe genezen zijn geweest en met de genade Gods nog genezen zullen gelijk by ondervindinge bevonden wordt* »⁽³⁸⁾. En nog deze aanmaning: « *Ik wil den gebruiker van deze zalf ook waarschuwen, dat hij door het gebruiken van al de voorgeschreven zalven, niet beveesd moet zijn dat er ergens eenige verzweringe zal komen, aangezien het tot nu toe nog niet is gebeurd. In geval er iemand van deze zalven kwam te maken*

(34) Troost der Armen, idem, blz. 41.

(35) Troost der Armen, idem, blz. 44.

(36) Troost der Armen, idem, blz. 51.

(37) Troost der Armen, idem, blz. 55.

(38) Troost der Armen, idem, blz. 56.

en dat de hoeveelheid voor zijn huisgezin te groot zoo wezen, verzoek ik hem den armen er van mede te delen.»⁽³⁹⁾ Tot hier beknopt het eerste deel van het boekje.

Het tweede deel behandelt hoofdzakelijk de behandeling van verschillende kwalen en ziekten niet alleen met zalven maar ook met een aantal kruiden. In menig geval valt de schrijver van dit remedieboekje in herhaling, wij beperken ons tot enkele typische gevallen en het behandelen van al de in het werkje voorkomende kruiden, om deze op het einde van het artikel in een glossarium nader te verklaren.

Voor iemand die het water heeft, is « een half Muddeken » franse brandewijn met twee « dragmas » fijn gestampte jalap als probaat voorgeschreven; ook een « bundel maagdengist » of bloem die nooit geen kappers heeft gedragen tot as verbranden; samen laten koken met « dry stoopen » klein bier, door een doek gieten en er 's morgens en 's avonds een glas van drinken. Voor lavementen en clisteren om het even voor welke kwaal, neme men « een half pond zeem, tien gram zout, een handvol violetbladeren, suikerijbladeren, witte moluwebladeren, een handvol porselein alles samen laten koken in wei van botermelk »⁽⁴⁰⁾.

« ... Vijftig centiemen Egyptiacum gemengd met vijf en twintig centiemen maagdezeem »⁽⁴¹⁾ is een over voortreffelijk middel tegen scheurbuik en tandkwalen. Tegen het speen neemt men : « ... een handvol braambladeren, een handvol violettenbladeren, een handvol witte moluwebladeren, welke men dan te zamen gezoden in melk van eene vaarskoe en dat papken op de speen gelegd, is goed om te genezen »⁽⁴²⁾. Peerde-hove is probaat samen met zout en peterseliewortel tegen verhitheid of « het gesmolten smeer ».

Geelzucht wordt behandeld met kamerkruid, graspeer, zoetemelk en kanarie-suiker, en hier wordt dan een wansmakelijke samenstelling voorgeschoteld : « ... versch gemolken melk, laat die wat koken, stel ze dan af en doe er eenen verschen koedrek in... de ziekte moet daar met zijn voeten inzitten »⁽⁴³⁾.

Voor de ogen is een korenbloemrecept aangewezen; koliek en graveel worden met vingerhoed, oud giftezaad of kromzaad met brandewijn samen bestreden.

Bij Hildegardis von Bingen, Albertus Magnus, en andere meer, geciteerd in de « Pharmacopée Royale Galénique et Chimique » van Moyse Charras (1618-1698) lezen wij de intrede van verschillende medicamenten van dierlijke oorsprong; het is dan ook natuurlijk dat Simons in zijn volksremedieboekje een dergelijk recept inlast; voor het graveel beschrijft hij een samenstelling als volgt :

« neem kleine zwijntjes of tichelbeestjes, die op de oude muren of in stallingen te vinden zijn, laat die eenigen tijd in een groot glas rondlopen om ze te zuiveren, stel ze daarna in een ander groot glas op een warmen oven te drogen; men stampt ze dan in poeier en men neemt dry of vier dagen achtereen, 's avonds bij het slapen gaan, een half dragma van dit poeder met een bierglazeken rijnschen wijn »⁽⁴⁴⁾.

(39) Troost der Armen, idem, blz. 56.

(40) Troost der Armen, idem, blz. 61.

(41) Troost der Armen, idem, blz. 62.

(42) Troost der Armen, idem, blz. 63.

(43) Troost der Armen, idem, blz. 64.

(44) Troost der Armen, idem, blz. 67.

Hoe men die zwijntjes moet verkrijgen of in kultuur brengen, wordt ons als volgt verteld :

« ...in den zomer legt men 's avonds op de oude daken van een huis eenen meelzaak met water besproeid waarop zij (de zwijntjes) des nachts allen vergaderen »⁽⁴⁵⁾.

Wie niet voldoende urineren kan, gebruikte een brouwsel van vlotgras, porei en donderbladen; en tegen de « Rooze » is botermelk en groene pellen vlienderstokken zeer voordelig en heilzaam. Tegen de tering is het beste middel een samenstelling van salie, hysop en maagdenhoning. Een vrouw die last heeft van vloed, legge op haar onderbuik doeken doordrengt van surkelzaad en wijnazijn tesamengekookt. Tegen de « Pokskens » is gestampte ruite met zout zeker probaat. Voor de kanker geeft Simons een «sovereine remedie» (en moest het maar waar zijn?) « *Balsem en Tritum te samen met bruine zalf als een plaaster over andere dag aangewend brengt genezing* » zegt hij.

Hierna volgt een recent voorbeeld hoe in 1938 sommige plattelandsbewoners zich nog aan kwakzalverij gelegen lieten. Een plattelandsbewoner kreeg een karbonkel op de schouderstreek. Hij gaat bij een oude vrouw te rade, bekend om haar fijne recepten die zij voor karbonkels heeft. Vooraleer zij de zieke laat uitkleden, wijst zij op de verschillende referenties die zij kan aanhalen. Een rijke dame uit V... heeft haar een mooie stoof geschonken uit dank. Een ander patiënt vond, dat pachtvrouwen als zij niet een stoel, maar een zetel als zitting diende te gebruiken. Nog dezelfde morgen had zij van een ander rijke dame een mooie voorschoot gekregen, omdat zij geen geld aanvaardde, enz. Ondertussen had zij een pannetje uit de hoek gehaald en goot er een grote geut Creoline in. Zij wakkerde de stoof wat en liet het vocht degelijk warmen. Toen beval zij de patiënt zich uit te kleden en met een linnen doek begon zij gedurende een half uur de hete creoline op de schouder te leggen. Dat de patiënt, zoals hij zelf vertelde, geen enkel zin meer had om te lachen, kunnen wij best begrijpen. Gedurende 14 dagen heeft hij deze marteling volgehouden, maar ondertussen was zijn karbonkel niet genezen, maar was hij er zo slecht aan toe dat hij in spoed een geneesheer moest laten ontbieden die een grote septicemie vaststelde; de man was inderdaad overdekt met urticaria, had blauwe handen en de ene rilling na de andere. Er was een wond ontstaan die heel de schouderstreek bekleedde en die bedekt was met een riekende korst waaronder een etterhaard woekerde. Drie maand nadien was de zieke nog niet hersteld en bij het vertellen huiverde hij nog bij de gedachte aan de zalvende woorden en compressen van dit oude vrouwtje met haar zo befaamde remedie.

Vóór een tiental jaar, in onze moderne beschaving, kende ik een geval van een vrouw met borstkanker, welke bij een kwakzalver te Zwijnaarde te rade ging en savooibladeren op de zieke borst diende te leggen. Het gevolg was, de vrouw stierf kortstondig in de pijnlijkste omstandigheden.

Het alom bekende Sint-Marcoenszeer wordt door Simons in zijn boekje het best bestreden met zijn voornoemde balsem en tritum.

(45) Troost der Armen, idem, blz. 68.

Een spoelmiddeltje samengesteld uit violettebladeren, witte maluwebladeren en weegbree is het beste middel tegen mondhevel, maar een dochter die kwelt om haar maandstonden verhelpt men met: « ... *groene bijvoet of sint Janskruid, een handvol tarwegrus en drie potten garenloog samen laten koken en het dampend vocht onder de rokken zetten* ». ⁽⁴⁶⁾

Voor de « Petiten » (nog hoort men soms ten lande ... « hij heeft de rittepetitjes ») is het weeral een remedie van dierlijken oorsprong die als probaat door Simons wordt aanbevolen, nl. een duivenjong kruisgewijze opengesneden en met een doek op de borst bevestigd. Voor de « Koudpis » wordt men geholpen met keersroet aan de navel te strijken. Het kauwen van botten elzenhout of elzenbladeren schijnt gunstig te werken tegen miltsteekte; voor de galle komt aloë, myrrhe en jalap in aanmerking. Tegen de « krauwagie » of « schurftigheid » is een samenstelling van peper groenewortel en dokkebladeren een zeer geprezen middeltje.

Het derde deel van het boekje behandelt het toepassen van voornoemde zalven bij de kwalen van huisdieren, paarden en koeien. En tenslotte eindigt dit boekje met een bijvoegsel van diverse remediën, tegen koortsen gebruikt men Alsem en Chelidoniabladeren in een pint rijnwijn; ofwel wortels van « stinkende vergaai » samen met drijblad en rabarber op brandewijn. Wijngaard, wortels van helidonia en kalamuswortels werken ook koortswerend.

Tegen het water luidt een volksremedie van Simons « *reine de pré* »: in kokend water drie kopjes daags, en tegen de diarree staat volgend magistraal voorschrift neergepend: R/Muneil gomm arab zvj, Syrop rhei zij, Pulv. rad. salep e.j. ⁽⁴⁷⁾.

Tandpijn kan ook worden verholpen met een stukje galnoot in het gat van de tand te steken die « ... *het wormken doet sterven dat inde tand is* ». ⁽⁴⁸⁾

De vijt geneest men met: « ... *neem mure, rapen met 't groen of simson, kazekenskruid, vlienderbloezem, twee sneden tarwebrood en een stukje versch of ongezouten boter de grootte van een vijffrankstuk, kook dat te zamen in eene pint regenwater en vernieuw die pap tweemaal daags* ». ⁽⁴⁹⁾

De inhoud van deze volkse remedieboekjes bevat, naast de in sommige boekjes min of meer waardevolle raadgevingen, meestal vol nonsens. Ze bevatten meestal empirische geneesmiddelen zonder veel baat, maar ook zonder schade. Sommige schrijvers zijn van magisch hocus-pocus niet helemaal vrij te pleiten. Voor ons hebben ze enkel belang in zoverre ze een onuitputtelijke bron blijven voor de studie van de volksgeneeskunde.

(46) Troost der Armen, idem, blz. 81.

(47) Troost der Armen, idem, blz. 102.

(48) Troost der Armen, idem, blz. 104.

(49) Troost der Armen, idem, blz. 105.

GLOSSARIUM.

De gebruikte afkortingen zijn : L = Latijn; Hgd. = Hoogduits; F = Frans; M. = Munting : Kruidboek⁽⁵⁰⁾; DB. = Deken De Bo : Kruidboek.

Alsem : L. Absinthium; Hgd. Wermuth; F. Absinthe. — DB wilde alsemkruid, zoete alsem, bijvoet en sint Jansgordel. M. geeft ook verschillende soorten, gunstig tegen verstopte lever, bloedspuwen, stopt bloedgang, enz. Is. Teirlinck, Flor. Mag. pp 235 zegt : kouseband van alsem die tussen twee riemen van hazevel genaaid worden, maakt de drager onvermoeibaar bij het gaan. « Om te doen slapen, Pluct alsene 's morghens vrouch vor die sonne, als si bloyt... » (cfr. Dr. W. Braekman : Hs. 697 Univ. Bibl. Gent. Uitgave Kon. Vl. Akad. v. Taal en Letteren..)

Aloë : acht soorten (M.). In 1625 in tuin van Kard. Odoardus Farnesius te Rome tot bloei gekomen. Krachtig geneesmiddel. Purgerende kracht. Volksgebruik tegen aambeien en moeilijke stoelgang. Doodt en drijft de wormen uit « ... aloë mengt met offelgal en op den Navel des Buycks stryckt... » (Munting).

Bijvoet (gewone) : L. Artemisia vulgaris; Hgd. Beyfusz; F. Armoise commune. In wijn gezoden, of gepulverd met wijn genomen, middel tegen de pest. Bevordert de maandstonen, middel tegen baarmoederkwalen. Vrucht en nageboorte afdrijvend. (M.)

Boterbloem, ook Hanevoet genoemd : L. Ranunculus; Hgd. Schmaltzblum, Hahnensfusz; F. Gobelet, Bassinet, Grenoille. DB beuterblomme, butterblomme. M. geeft twaalf soorten; « ...ondienstig, ja gevaarlijk, om inwendig gebruykt te worden; want zouden de menschen al laghende doen sterven. » Uitwendig gebruikt op klieren, zweringen, wratten.

Braam-bladeren : L. Rubus; Hgd. Brummel; F. Ronce des buissons. DB. Epel, eukel, heupe, hupper, ipper. Tegen diarrhee en in bloedzuiverende thee's.

Chelidonium majus, *Stinkende Vergaai* : « Boeck der Secreten van ALBERTUS MAGNUS, Leiden 1551, STAPELKAMP « De Chelidonium Maius in de Volksgeneeskunde » cfr. Volkskunde XLIV (1940-41).

In het Nederlands ook Celiadoone. DB. Pannekoeken met celiadoone cfr. Dr. W. Braekman : Middelnederl. Zegeningen en Bezw. formulieren uit Hs. 697 blz. 304 nr. 60. M. Gouwe-Zwaluwenkruid, Speenkruid. Hgd. Scholwurtz, Krottendil.

Camomille Wilde of Sylvester : L. Camomilla, Cotula; Hgd. Krotendill; F. Camomille des chiens of Cam. puante. M. « ... een drachma gedroogde bloemen met wijn ingenomen, geneest beet en steeken van giftige dieren. »

Ceruse = Karsseboom = kriekelaar : L. Cerasus; Hgd. Kirschbaum; F. Cerisier. W.-Vl. Keutelkeerze of Vogelkers in Holl.; DB. Heestergewas van witte bloemen en blauwzwarte kersen.

Dokkebladeren : Lappo minor. « Sciabose, hals-cruydt, vlier, daer Judas hem aen verhinck, Dockebladeren, Bocks-boonen. » (J. David, s.j. Doolhof p. 352).

Dokkewortel = Peerdezurkel. In het Engels : Dock; L. Rumex; F. paille;

(50) Abraham MUNTING, Nauwkeurige Beschrijvinge der Aardgewassen. Leyden en Utrecht, 1696.

DB. te Brugge is de Dokke een waterplant; M. Pestilentiewortel, grote hoefbladeren en dokkebladeren zo genoemd omdat ze goed bevonden zijn tegen de pest en hevige koorts. « ... neemt wech de Buyckkrumping, ook Colyk ende opstijging der Moeder... ».

Donderbladeren vermoedelijk is hier bedoeld Donderbare = Dunderbare. L. *Semperivum tectorum*; Hgd. Donnerbart; F. joubarbe; DB. men noemt het ook in W.-VI. « Schare » en groeit op de daken.

R. DODOENS, Kruidboek van 1544 p. 182 — Donderbaart.

« Daer is noch een ander soorte van donderbaart; wiens bladeren uyt den groenen witachtigh zyn... »

M. ... gemengd met varkensreuzel verdrijft alle « quade zeeren ».

Drachme: gelijk aan 3 skrupel; gr. = 1 granum = 0,0648 gram; 1 skrupel = 20 grein = 1,296 gram; 1 drachme = 60 grein = 3,888 gram; 1 once = 480 grein = 31,1035 gram; 1 pond = 12 oncen = 373,252 gr.; 1 grana = 1 tarwekorrel. (Salernitaanse gewichten; zie *Antidotari Nicolai*).

Driacle = Tyriaca of theriaka: een wondermiddel dat door Galenus de koningin der geneesmiddelen genoemd werd. Zou uitgevonden zijn door Andromachus. Samengesteld uit Metridaat met toevoeging van addervlees. (*Antidotarium Nicolai*); Cfr. DAN LE CLERC: « Hist. de la Médecine » Den Haag 1729; p. 599.

Drosera: Zonnedaauw; L. *Rorella-Rossolis*, *Drosium Recentiorum*; Hgd. Sonnentaw-Sindauw; M. ... verquikt de Geesten der Oude Liederen... ».

Egyptiacum: L. *Lupinus*; Hgd. Feigboenen; F. Lupins.

Elzenhout: L. *Betula Alnus*; Hgd. Erlenbaum; F. Bois d'aune.

Graspeen: L. *Triticum repens* = *Agropyrum repens*; F. Chiendent, chiendent des boutiques.

Huisloek: tegen huidziekten; Dioskorides: « Medetur igno sacro, nomis ulceribus quae serpunt. »

Hulste: Steekpalm. L. *Ilex Aquifolium*; Hgd. Walddistel; F. Houx, Agron, Houffon.

Hondsrat = DB. Hondsdraf, Aardveil; L. *Hedera Terrestri*, *Corona Terrae*; Hgd. Gundelraben; M. « ... Dit zelfde Kruid met wat Diptamus, Betonie, Gulderoede, Pyrola en wortelen van Mee in wijn gezoden... » Middel tegen wratten en tandpijn.

Kalmuswortel: Kalm. L. *Acorus calamus*; Hgd. Calmus. E. Acore odorant; DB. ook Lischkalm geheten, heeft gerimpelde boorden aan zijn bladeren en dikke lange wortelstokken die men droogt om ze te kauwen bij besmettelijke ziekten; M. « ... verdrijft de pijn der zyde; van de Moeder, Leever en Borst... ».

Kamerkruid: L. *Spiraea ulmaria*; F. reine des prés; DB. Thee van kamerkruid is goed tegen de waterzucht.

Kastanje : L. Castanea; Hgd. Kastenbaum; F. Châtaigne; M. Tegen gezwollen en zweren; tegen kwalen der keel, graveel, bloedpissen en buikloop.

Kazekenskruid = Keesjeskruid : D.B. ook Pappel geheten; L. Malva; Hgd. Pappel, Pappelkraut; F. Mauve. Daar groeien veel Mommels, ook Keunemommel, Keunewafel en Kazekens genoemd; M. Bruikbaar bij clisteren, middel tegen allerlei gezwollen; « ... de wortel gebraden en op de vrouwenborsten gelegd geneest de zwellinge... ».

Kanariesuiker : DB. onder het volk genaamd Canariezaad; L. Phalaris canariensis; Hgd. Canarienkraut; F. Alpiste; Verdrijft pijn en goed tegen Graveel « en daarrond uit uwen lochting canariezaad... » (Rond den Heerd, 1878-p. 217).

Kervel : Tuinkervel. Martenekervel. L. Anthriscus cerefolium Hoffm; Hgd. Kerkelkraut; F. Cerfeuil; M. « ... verweckt lust tot het Echte-werck... ».

Konkommers : L. Cucumer of Cucumus; Hgd. Cucumer; F. Concombre; M. zeven soorten. « ... als een Pessaris van onderen gebruykt, verwekt de maandstonden der vrouwen... » « ... neemt wech de smarten der zenuwen en van 't Podagra. »

Koorenbloemen : DB. Roggebloem, Auwblauwbloem, Koornbloem; L. Centaurea Cyranus; Hgd. Kornblum; F. Bluet, Blavéole Aubifoin.

Toontje Van der Steene
't Spon zijn garentje kleene
Fiindere of e ziden draed,
Ip den Top van zeven jaer
Zeven jaer alomme
Auwblauwblomme.

De Bo : Volkslied

Munting vernoemt veertien soorten, middel tegen diverse kwalen.

Letarge = Luggetarwe of bastaardhoorn. Wordt ook Grymte genoemd. (Zizania in Rond den Heerd, 30-1881 et sqq.).

Lijnzaad = vlaszaad : L. Linum; Hgd. Flasch; F. graine de lin; Munting vernoemt zes soorten.

Maagdengist : D.B. Gentse maagdekens een lieflijke hofplant; L. Geum rivale; F. Benoîte des ruisseaux. Ook wellicht bedoeld voor gerst die niet geschoten is, ongerepte zuivere gerst.

Maagdenwas : is de stof die aan de ingang van bijengraten gevonden wordt en bekomen bij het ontzegelen.

Maagdenzeem : eerste honingooft. DB. vermoedelijk « Maagdezwee » soort van peer gelijkende aan de Mahiepeer, redelijk dik en grauw van pelle. Kan ook honing zijn van de bloesem van voornemde peersoort.

Melkdistel : DB. Verkeerd Neetelkruid; Doove Neetel; Haanekop; Melktingel;

Witten Melktingel. L. Lamium, lamium album; Hgd. Taube nettel; F. Boix fuftet, Ortie-blanche; M. geeft acht soorten; middel tegen zweren, kanker, wonden, klieren, flerecijn.

Moluwe of Maluwe : L. Malva; F. Mauve, Guimauve; D.B. « Dit cruyt, dwelck witten hoemst of witte maluwe geheeten wort, heet in griecx ende latijn Althea, om syn heylsame cracht ». M. middel tegen rodeloop; Apostematiën van de Moeder; kloven aan het Fondament; hoest, enz. Wordt gebruikt in hoestpastillen.

Mutteken : Meutje = Mutsje : is het 1/16 deel van een pint (Cfr. O.Vl.Z. jg. 21 1946, Nr. 3-4).

Myrrhe : vermoedelijk bij Simons en zijn boekje bedoelt het Hageltje, een sterk-riekende heestergewas dat volgens De Bo veel groeit in de weiden van Wingene en in het woordenboek Gagel heet; L. Myrica Gal; F. Piment Royal. Het volk drinckt thee van Hageltje om de koorts te genezen. DB. Men gebruikt de Hagelte om aan het Bier zekere bittere en dronkenmakende eigenschappen te geven en de hop te vervangen.

Narcisse : L. Narcissus; Hgd. Narcisz-roszlein; Mertsblumen; M. « ... tegen de Popelzy, of Beroerdheid..., ».

Ongepijnde was : niet uitgeperste honingraten, ongezuiverde was. (Cfr. Verschueren Mod. Hdwb.)

Peerde-hove; Peerds-hoeve; hoefblad; padane; L. Tussilago-Farfara-Bechium, Ungula Caballina; Hgd. Roszhub, Roszhuff, Brandlattich; F. pas d'âne, Patte de cheval; M. als tabak in de pijp gerookt om de hoofdpijn te doen verdwijnen.

Plane, Planekruid : L. Tragopogon pratensis; R. Salsifis des prés; DB. Men geeft het sap van de plane te drinken aan kinderen die de plane hebben. Plane is een ziekte waarbij geheel het lichaam blauwachtig is, blauwe ziekte waarvan jaren terug zoveel gesproken werd.

Porselein = Porseleinkruid : L. Portulaca; F. Pourpier; Hgd. Portulac; DB. Wilde Porselein; L. Montia Minor; F. Monta naine, « ... soort van wilde porseleine die men somwijlen in den akker vindt en gemeenlijk Akkerband genoemd wordt. »

Rabarber : L. Lapathum; Hgd. Mengelwurtz; Rot Ritter; F. Pareile, Lapis; DB. Patlich, Perdik. Potrabarbe soort van rhabarber wier bladeren gekookt en gegeten worden lijk spinazie. M. goed tegen gezwollen, zweren, graveel enz. Cfr. Dioscorides, lib. 3 cap. 2. Claudius Galenus, cap. 14 in zijn boek van Medicijnen welke strijden tegen 't vergil en in het 8e boek van krachten der Kruiden onder het hoofdstuk de Rheo.

In de tweede wereldoorlog werden gedroogde rabarberbladeren als vervangmiddel van tabak gerookt.

- Ruite* = Wijnruit : L. Ruta; Hgd. Raure, Weinraute; F. Rhue, rue de jardin; M. « ... Ruyte, of Wijnruit, dagelijks of dikmaal gebruikt verdroogt het zaad, maakt de mannen onvruchtbaar en doet de vrucht van zwangere vrouwen afsterven... ».
- Hofsla*, Salade, Lattouw, Lattuw; L. Lactuca, Capitata; Hgd. Lattich; F. Laitue; M. « ... teedere en weekelyke lieden moeten dezelve maar zoberlyk gebruyken ».
- Salie*, wilde saalde of wilde Salie; L. Salvia, Teucrium Scordonia; F. Salvia, Sauge des bois, Germandree; Hgd. Salbey; M. geeft dertien soorten. DB. Een geurige plant met gereesemde bloempjes anders seldje en in de woordenboeken Salie.
- Salomonszegel*, volksnaam Pieper; L. Convallaria Polygonatum; Hgd. Weiszwurts; F. Sceau de Salomon, grenouillet; DB. « men legt pieperblaren op een kwetsuur om ze te genezen. « M. ... De wortelen in Wijn gedistilleerd maakt de huid der vrouwen blank en zacht... ».
- Seldery Zaad* : L. Apimu graveolens; Hgd. Ache; F. Céleri. Jacob van Maerlant :
 Apim, als Platearius toghet
 Dat verhit ende verdroghet
 Die wortel es medecine
 Hem die van torsioen hevet pine
 End es oec der levere goet
 Op dat mense stampen doet
 Ende ment drinct met lauwen wine
 Jeghen sulkerhande pine.
- Spaansgroen*, Spaanse aak, z. Effentrul, Melde; DB. geeft verschillende benamingen; L. Atriplex hortensis; Hgd. Molten, Milten; F. arroche des jardins, follette, bonne dame, épinard.
- Suikerij* = Chicoree, Skoreie, suikerij. L. Cichorium; Hgd. Wechwarten; F. Chicorée; M. geeft vijf soorten. In alle kruidenboeken van ouds bekend en veel gebruikt middel tegen allerhande kwalen.
- Surkelzaad* = Zurkel=zuring; L. Acetosa; Hgd. Sawrampffer; F. Oseille. Peerdesulker in het wild. Moeskruid in de tuin M. geeft negen soorten.
- Ui* = *Ajuin* : L. Ceba; Hgd. Zwibel; F. Oignon. Is genoeg bekend. M. « ... ajuin van binnen uytgehooled, dan met citroenzap en Theriac gevuld; weer toege-maekt, onder heete asch gelegd, en zoo lang gebraden, tot dat alles te zamen onder-een gemengd is; ... en dit sap dus ingegeven de geene die de Pest hebben, ... ».
- Vegelkruid*, Vogelpanik, Vogelgierste : L. Panicum Miliaceum; Hgd. Pfennig, F. Millet des oiseaux; M. « ... stopt buyck ende Roodeloop... ».
- Violettbladeren* : L. Coryophyllus Flos; Hgd. Nagelblumen; F. Oeillets; M. tegen krampen, pest, hondsbiten, wormen samen met wijn, olie of Edikt. DB. spreekt

van Potbloem, soort van grote Anjelier. Antidot. Nicolai : « Suker rosaet » ende « suker Vyolaet ». Suiker gestampt met rozen- of viooltjesblaadjes was een middel om te slapen; de slaappil van toen. (W.S. Van den Berg).

Vliender, Wilde Vliender; DB. Jichtkruid; L. Aegopodium Podagraria; F. Podagraire. Munting : L. Sambucus Nigra; Hgd. Holunder; F. Sureau noir. Vlier door M. tegen allerlei ziekten aangeprezen.

Vlotgras : Munting geeft verschillende soorten. De Bo noemt het lang gras wiens slanke scheuten op de vlakke van 't water liggen en met de stroom bewogen worden.

Weegbree : L. Platago Major of Plantago media; Hgd. Wegrich, Wegerich, Schaffzung; DB. Weversblaren; M. noemt er twaalf soorten. « ... het sop in Oren en ogen neemt pyn en brand weg... ».

Wijngaard, Druivenkruid, ook wel eens Piment genoemd; L. Botrys; Hgd. Trauben of Krottenkraut; F. Pymont; M. « ... een Drachme van de gedrooghde bladeren met wijn en zuyker ingenomen, neemt wech de Kortademigheyd en de gebreeken der Borst... ».

Ysop : L. Hyssopus; Hgd. Ispen, Isoþ; F. Hyssope; M. samen met wijn, honing en een weinig Ruit samen gekookt of het poeder van de gedroogde bladeren goed voor de maag en verwekt eetlust.

BESLUIT

Wij stellen vast dat in de meeste volksgeneeskundige boekjes, hetzij door overlevering uit de volksmond, hetzij door samenraapsel uit meer wetenschappelijke lektuur, de schrijvers van dergelijke boekjes, steeds met varianten naar eigen fantasie, of taalkundige interpretatie naar gelang van het streekdialect, allen een gelijkend patroon vertonen. De behandelingstoepassingen die worden aanbevolen wijken praktisch weinig van elkaar af. Zelfs in recente uitgaven als : Dr. O. Dubois, « De Nieuwe Geneeskunde » uitgave van Vermaut, Kortrijk s.d. en van Dr. Bella Müller. « Medisch Handboek voor het Huisgezin » Standaardboekhandel - Antwerpen 1935 vinden wij met een meer wetenschappelijke tint, parallellen met onze vroegere volksgeneesboekjes en blijven zij tot de volksboekjes behoren. De volksgeneeskundige boekjes zijn thans grotendeels vervangen door de dag- en weekbladers, de Magazines voor de vrouw zijn daarin legio.

BIBLIOGRAPHIE

LOBEL, M. DE : Kruidtboek oft Beschryvinghe van allerley Ghewassen. Antwerpen 1581.

MESSAGER des Sciences Historiques; Tom. V - 1837 p. 484.

OOMEN. A.M. : Het Plantenrijk, zijne Legendes, Poëzie en Symboliek. Antwerpen. 1885.

A.G. HOMBLE

Het parochiebeeld van Wetteren aan de hand van de geschiedenis van de oude St.-Gertrudiskerk

Heemkundige bijdrage over de parochie Wetteren *

Even belangrijk voor de kennis van onze kerk, haar bedienaars en haar gelovigen, zijn de verslagen van de parochiale bezoeken van Bisschop Triest⁽⁶²⁾; de instructies gegeven door het bisdom aan de deken van Dendermonde voor de parochie Wetteren⁽⁶³⁾; het register van de vastgestelde misbruiken⁽⁶⁴⁾ en het beknopt overzicht van de parochiale toestand⁽⁶⁵⁾.

Uit deze verslagen voor de periode 1625 tot 1650 nemen we volgende bijzonderheden over.

Over de kerk zelf wordt in de loop van de 25 jaar geschreven, dat ze in goede staat is. Er zijn drie altaren : het hoofdaltaar toegewijd aan de H. Drievuldigheid en de zijaltaren toegewijd aan O.-L.-Vrouw en aan de H.-Gertrudis.

Bij het eerste bezoek van bisschop Triest — in 1625 — constateert hij het ontbreken van tabernakel, predikstoel, biechtstoelen en vontkapel; het kerkhof is nergens afgesloten. In de 25 jaar daaropvolgend kwam niets terecht van het oprichten van een vontkapel, noch van het aanbrengen van een afsluiting aan het kerkhof.

De menselijke zwakheden van de kerkbedienaars worden in de verslagen ook niet over het hoofd gezien, o.a. te lange sermoenen (1625, 1633); de pastoor leest geen vespers, geeft geen catechismusles, hij laat de ziekenzorg over aan de kapelaan (1641, 1642); de volgende jaren wordt hierover geen gewag meer gemaakt. Het bijhouden van de parochiale registers laat te wensen over (1641). De aandacht wordt ook gevestigd op het regelmatig bijhouden van de rekeningen (1633) en op het onderscheid dat gemaakt moet worden tussen de kerkrekeningen en de rekeningen van de armenkamer (1627, 1641, 1642); o.a. mag aan de chirurgijn geen wedde betaald worden ten laste van de armentafel (1652). Vanaf 1650 wordt alles in regel bevonden. Aan de pastoor wordt gevraagd ervoor te zorgen dat de zangers zich deftig zouden gedragen (1627).

De parochianen waren nogal voorbeeldig, op enkele uitzonderingen na, wat meermaals herhaald wordt. Sporadisch duikt er een inwoner op die opstandig is en inbreuk pleegt op de wetten van de kerk. Van een inwoner wordt vermoed, dat hij ketterse boeken leest (1625). Een zekere Barbara houdt zich bezig met duivelsbezwoeringen (1629). In 1637 is er één parochiaan die niet naar de kerk komt; in 1642 zijn er vier parochianen die hun plichten verzuimen. De vroedvrouw heeft de

---

* Vervolg : M. DAEM, Heemkundige bijdrage over de parochie Wetteren. Hoofdst. I Inleiding; Hoofdst. II De Geschiedenis van de oude St.-Gertrudiskerk, O V Z 47e jg. (1972), blz. 93-105.

wettelijke eed niet afgelegd en wordt ervan verdacht nalatigheden te plegen in haar dienst (1642).

In het jaar 1625 is er geen schoolmeester, waardoor er geen godsdienstondericht gegeven wordt.

Het aantal personen die de H. Kommunie mogen ontvangen bedraagt in 1629 en 1633: 1.300 kommunikanten; in 1637: 1.400; in 1641: 1.500; in 1650: 1.600⁽⁶⁶⁾.

Op te merken valt, dat men in de kerkverslagen nergens een spoor of zinspeling aantreft over een bedevaartoord. In 1637 wordt eenvoudig vermeld, dat er enige relikwieën ter verering aangeboden worden aan de gelovigen, eraan toevoegend dat de echtheid in twijfel getrokken wordt: *valde incerte*⁽⁶⁷⁾.

De zielezorg over de parochianen wordt toevertrouwd aan een pastoor en één of meer onderpastors. Het privilege van Lietardus, waarover we vroeger gewag maakten in verband met de altaarrechten van de abdij van St.-Nicolas-aux-Bois, behoudt in de 17e eeuw zijn vroegere waarde en betekenis. Inzake benoeming en betaling van de kerkbedienaars hebben de tiendeheffers hun medezeggingschap. Menig rechtsgeding wordt ingespannen tegen de tiendeheffers om in 't reine te trekken wie de geestelijkheid diende te betalen.

Twee zeer merkwaardige bronnen bieden aan de historici zeer veel stof om het juridisch aspekt te bestuderen van het recht der tiendeheffers. Een eerste bron is een gedrukt boekje met een zeer uitgebreide titel *Ghelibelleerde Sententie...* gedrukt in 1697⁽⁶⁸⁾.

Een tweede dokument bestaat uit een vrij lijvig dossier van het kapittel St.-Pharaïldis (Gent), waarin zich de stukken bevinden die gediend hebben voor het proces voor de Raad van Vlaanderen tussen pastoor van Nuffel, eiser, en de proost van het kapittel St.-Pharaïldis, verweerder, betreffende de novale tienden⁽⁶⁹⁾.

Tot de geestelijkheid te Wetteren behoort een merkwaardig figuur dat we niet onopgemerkt mogen laten voorbijgaan, nl. de onderpastoor Lievin Cruyl. Hij is een bekend architect, tekenaar en kopergraveur. Bij de inzage van de doopregisters te Wetteren hebben wij zijn aanwezigheid ter plaatse genoteerd vanaf 29 maart 1660 tot 13 september 1663⁽⁷⁰⁾.

De parochie kon er zich op roemen een organist te hebben. Voor het jaar 1662 wordt hij vermeld als Meester Adriaen Van Den Berghe⁽⁷¹⁾. De inkomsten van de kosterij worden verpacht. De koster werd belast met allerlei karweien, o.a. het wassen van het kerkgewaad, het schuren der kandelaars, en het uitvegen van de kerk op de vier hoogdagen⁽⁷²⁾.

In 1664 werden de relieken van St.-Gertrudis plechtig ingehaald⁽⁷³⁾.

Het is een datum van historische betekenis in de verering van de patroonheilige.

De St.-Gertrudiscultus overschrijdt de parochiale grenzen en breidt zich uit over het Vlaamse land. Wetteren wordt een bekende bedevaartplaats.

In de 17de eeuw is de abdij van St.-Nicolas-aux-Bois de belangrijkste tiendeheffer. In het dagboek van Willem Scheirre (1678) staat genoteerd: *de thienden toebehorende het clooster van St. Nicolas in Vranckrijcke, bestreckende binnen de prochie van Wettre, wort verhuert voor de somme van 1300 guldens, sonder het wijngelt, dat was bedrughende bij de 100 gulden*⁽⁷⁴⁾.

In het Rijksarchief te Gent vindt men talrijke boekjes, toebehorende aan de abdij van Baudelo, waarin overzichtelijk beschreven wordt waar de tienden van de abdij gelegen zijn⁽⁷⁵⁾.

Het kapittel van St.-Veerle te Gent en het kapittel van Dendermonde bekleden nog een belangrijke plaats als derde en vierde tiendeheffer⁽⁷⁶⁾.

Een nieuwe brandramp teisterde de kerk in 1679. We laten twee ooggetuigen aan het woord om deze gebeurtenis te beschrijven. Willem Scheirre verhaalt: *als men schreef 1679 op den xxiiii juny wesende Sente Jansdach, omtrent den een huere op de myddach, es tot Wettre eenen brandt aenghegaen, schromelic om ziene, datter verbranden geheel de plaetse met de kercke om een halve uere tijts*⁽⁷⁷⁾.

Een tweede ooggetuige J. Van Peteghem verhaalt meer bijzonderheden: *hoe dat den vreeselijcksten brandt is ingecommen op den Sint Jansdach... In de vijftich huysen ende wel soo veel stallen en schueren, bovendien ons schoone kercke, die is van boven eerst beginnen te branden ende also tot op den gront. Vier autaeere, al het gauden leer dat rondom placht te hangen, emmers al de selveren kandeleeren ende al het sieraedt, soo dat het sieraedt, gelijk men seyt, sooveel moest costen als de kerck, want al de balcken en al het hout dat van geheel de kercke is overgebleven, is vercocht voor achttien schellingen, ende men heeft hier vier gevonden in eenighe huysen ses weken daernaer*⁽⁷⁸⁾.

De magistraat van Wetteren besloot in zijn vergadering van 6 juli 1679 een belasting te leggen op bier en wijn ten voordele van de geteisterde kerk. De overwelfde koren boden groot gevaar voor instorting, zodat onmiddellijk aan de herstelling moest worden begonnen. De kerk was niet meer bruikbaar⁽⁷⁹⁾.

Ook de tiendeheffers droegen ertoe bij om in de kosten der herstelling te voorzien⁽⁸⁰⁾.

Aan de hand van een kort verslag van de hogere geestelijkheid, — gedateerd 1681 — kan men zich een idee vormen over de parochiale toestand. Hierin zijn betrokken: de priesters, de kerkbedienaars, de confreries, en de kerk zelf. Ook de

levende mens wordt hier beoordeeld in het kader van het parochiale leven, op het einde van de 17de eeuw.

Twee jaar na de brand wordt de kerk bediend door een pastoor en een onderpastoor. In de liturgische plechtigheden worden ze bijgestaan door een koster die — jammer genoeg — over weinig zangtalenten beschikte; in zijn kerk wordt hij bijgestaan door een hulpkracht. Met de hoogstnoodzakelijke herstellingen aan de geteisterd kerk werd reeds aangevangen. Van de vier altaren is er maar één geconsacreerd; de andere zijn niet gewijd. Er is geen doopvont in de kerk. Twee klokken zijn in de brandramp gebleven; maar er is nog een kleine klok in de kerktoren. Aan de confreries van de H. Rozenkrans en van de H. Gertrudis wordt toelating verleend kollektes te houden in de kerk. Aan de pastoor wordt bijzondere machtiging verleend om de duivel uit te drijven⁽⁸¹⁾.

Een van de altaren, gewijd aan de patrones van de kerk werd gemaakt in 1683 door de Gentse meester-schrijnwerker Martinus Ruycx. Het contract van de werkuitvoering werd opgemaakt te Gent op 21 december 1682 door notaris Frans Bauduyns. Uit het origineel dokument ontleen we volgende meldenswaardige gegevens. De meesterschrijnwerker Ruycx is akkoord om tegen eerstvolgende feestdag van Sint-Gertrudis — op 17 maart 1683 — een altaar te maken ter ere van St.-Gertrudis in de kerk te Wetteren. De uitvoering moet geschieden naar het model van het St.-Niklaasaltaar van de oudkleerkopers in de St.-Jacobskerk te Gent. Bij het altaar hoort een *behoorelicke casse*, dienende als tabernakel, waarop de relieken van St.-Gertrudis kunnen rusten. Het werk wordt uitgevoerd tegen een bedrag van 40 ponden groot Vlaamse munt⁽⁸²⁾.

Tijdens de bezoeken van de deken in 1683, 1686, 1695, 1704 en 1709 worden bepaalde tekortkomingen en mistoestanden geconstateerd, zowel op religieuze als op profane vlak. Volgende onderrichtingen en aanbevelingen maakt de deken over aan de pastoor.

Voor het administratief beheer van de parochie is het noodzakelijk het doops-huwelijks- en overlijdensregister in dubbel op te maken. Drinkgelagen waaraan jongens en meisjes deelnemen moeten volstrekt verboden worden. De geestelijkheid heeft als taak het onderwijs van de parochianen op zich te nemen. De vroedvrouw Maria De Wilde is nog niet beëdigd; er moet voor gezorgd worden dat ze zo vlug mogelijk de eed aflegt.

Ten slotte wordt het metselen van een kerkhofmuur nogmaals aangesneden. De deken dringt erop aan dat het werk niet langer meer zouden worden uitgesteld. Hij herinnert eraan dat de restauratie van de kerk niet mag worden begonnen zonder het opmaken en voorleggen van een plan. De pastoor wordt verzocht een ontwerp van de kerkbouw in te dienen⁽⁸³⁾.

De architect belast met het opmaken der plannen voor de restauratie van de kerk is broeder Jan, Augustijn te Dendermonde⁽⁸⁴⁾. Na de goedkeuring der plannen wordt de restauratie aangevat. Te oordelen naar de bestaande stukken liep de hele herstelling van geen leien dakje⁽⁸⁵⁾. Wat na de brand van de kerkbouw overbleef is nog te bespeuren. Te oordelen naar de littekens die de herstellingswerken nalieten, en die waarneembaar zijn op een van de iconografische dokumenten. n.l. de fotografische opname van 1868, schijnen de herstellingswerken niet zo groot te zijn geweest.

De gerestaureerde kerk omstreeks 1705.

De bouw bleef ongewijzigd tot de datum van de sloping in 1868.

Foto genomen in 1868. Copyright R. Van Houtte Wetteren.

Enkel het schrijnwerk van het gebinte en de dakbedekking van toren, zijbeuken en transepten werden totaal hernieuwd, zoals blijkt uit de parochiale rekeningen. Zoals het gebruikelijk was, werden de klokken ter plaatse gegoten in een fornuis gemaakt met baksteen⁽⁸⁶⁾. Twee nieuwe klokken verrijkten de kerk. In het jaar 1684 beslist het magistrat een klok te plaatsen op de toren der kerk aangezien de vroegere torenklok in de brand gebleven was. De klok wordt geleverd door de Gentse uurwerkmaker N. Lato⁽⁸⁷⁾.

Verdere verbouwingen en aanbouwseis nemen nog een halve eeuw in beslag. In 1699 maakte de schrijnwerker Livinus Blancquaert het *doodtshoofthuyseken met een houten cruysse*. In 1704 zijn de twee portalen klaar en in 1708 is de vontkapel opnieuw bruikbaar; een nieuwe marmeren vont wordt geïnstalleerd.

Tijdens de verbouwingswerken werd de kerk gemachtigd een waag op te richten voor het wegen van boter, vlees, vlas, enz. De rekening van 1708 vermeldt de afrekening over de *coop van twee balanscn noodig tot de waeghe, comt 2 ponden 13 sch. 4 gr.*⁽⁸⁸⁾.

Zuidertransept met kalvarieberg en waag.
Foto genomen in 1868. Copyright R. Van Houtte Wetteren.

In 1709 wordt op meester Jan Pauwers, klokgieter, een beroep gedaan voor het *hergieten ende leveringhe van clockspijse, alsook voor de coop van het cleyn clocxken*⁽⁸⁹⁾. Een jaar later worden de drie altaarstenen aangekocht⁽⁹⁰⁾.

De kerk is nu volledig hersteld. Er blijft nog het interieur en de gewaden te vernieuwen, want het inwendige van de parochiekerk bevindt zich in een armzalige toestand; zoals blijkt uit een verslag van 1710 over deze noodtoestand. *Op vertoogh aen d'onderschreven gheconsulteerde ghedaen, dat binnen de prochiekercke van Wetteren manquiert : predickstoel, orghel, twee biechtstoelen, aultersteenen tot het doen van de missen, bancken, trap om naer den toren te gaen, caesuyffels, aultaerscleederen, etc....*⁽⁹¹⁾.

Als laatste aanbouwsel wordt in 1751 de sacristie opgetrokken⁽⁹²⁾.

Gedurende de 18de eeuw komt praktisch geen wijziging in het aantal tiendeheffers : St-Nicolas-aux-Bois, de kapittels van St-Veerle en van Dendermonde, de abdij van Baudelo en een zestal leken⁽⁹³⁾.

Over het pastorale en kerkelijk inkomen te Wetteren schreef de heer Jules Pieters een merkwaardige studie⁽⁹⁴⁾. Op het einde van de 18de eeuw wordt de waarde van de tienden geschat op 1621 florijnen⁽⁹⁵⁾.

Uit het tiendeboekje van de abdij van Baudelo noteren we volgende bijzonderheden over de pastorale tienden, *den 1en schoof comt toe d'Abdij van St. Nicolas-aux-Bois; den 2en aen den pastor; den 3en aen Jan Van Hessche*⁽⁹⁶⁾.

In het jaar 1767 laten de tiendeheffers nogmaals van zich horen in een proces waarin de gemeente betrokken is; het betreft de betaling van een onderpastoor. De vier tiendeheffers moeten het hunne bijdragen om de geestelijkheid te betalen⁽⁹⁷⁾.

De oorzaak van dit proces is te zoeken in het feit, dat het gehucht Ten Ede aanspraak maakte op een onderpastoor. De parochiale geschiedenis zou onvolledig zijn zonder enkele woorden te wijden aan het bestaan van een tweede parochie die tot stand kwam in 1874. Fr. de Potter en J. Broeckart hebben uitvoerig de strijd beschreven die gevoerd werd tussen de parochiale geestelijkheid van het centrum en de inwoners van het gehucht Ten Ede. Aan de hand van de archiefstukken die we raadpleegden, kunnen we daar enkele nieuwe gegevens aan toevoegen⁽⁹⁸⁾.

Zonder enige twijfel bestond er een kapel op Wetteren-Ten-Ede vanaf de 15de eeuw⁽⁹⁹⁾. Begin 17de eeuw was ze niet meer bruikbaar. In het jaar 1681 wordt tot de bisschop van Gent het verzoek gericht een onderpastoor aan te stellen voor de bediening van de kapel Ten Ede. De argumenten ten voordele der bewoners zijn talrijk. De plaats is door de Schelde afgesneden van de parochiekerk; 's winters is het oversteken van de Schelde niet zonder gevaar.

Op het gehucht staan 150 huizen en zijn er ongeveer 600 kommunikanten. In de parochiekerk zijn twee kosteren, waarom kan de mogelijkheid niet overwogen worden twee onderpastoors te benoemen, één voor de parochiekerk en één voor het gehucht Ten Ede? Het verzoek wordt bij de hogere geestelijkheid gunstig onthaald. In 1682 wordt toelating gegeven een nieuwe kapel te bouwen, *conform aen het model te approberen bij Zijne Hoogheid den Bisschop, daeren boven het assumeren van eenen tweeden onderpastoor om aldaer te doopen, vrouwenkerckgangen, etc..., behouden trouwen en begraeven.*

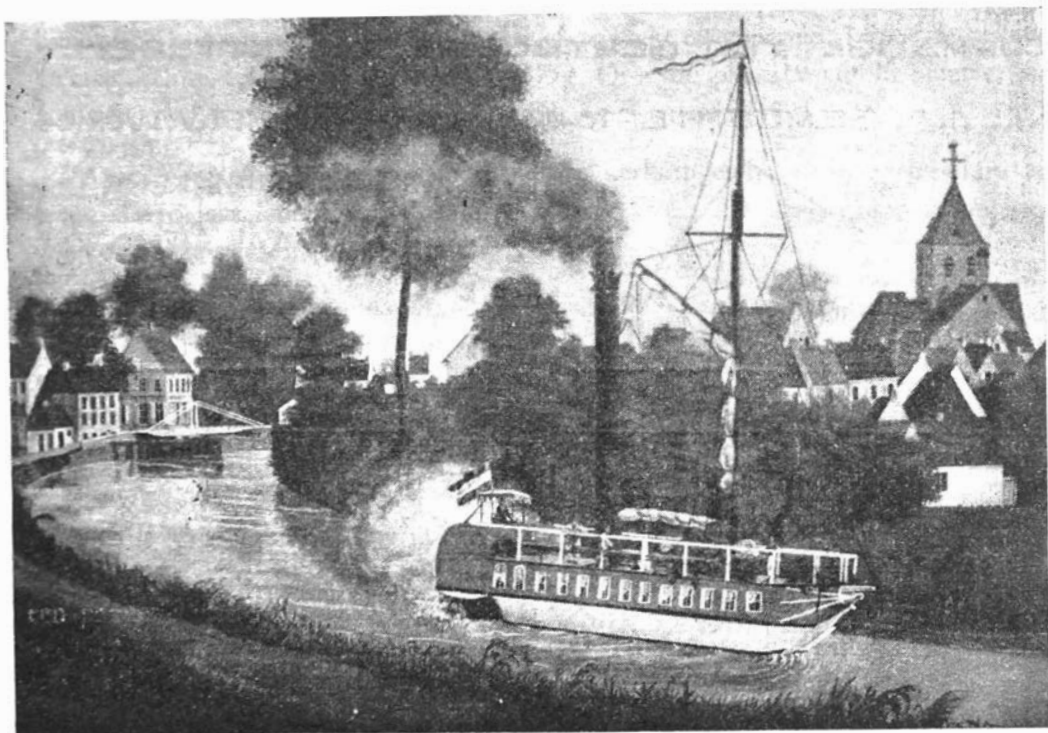
De inwoners van het gehucht wachtten niet op het akkoord. Ze bouwden naar eigen goeddunken een kapel, en hielden geen rekening met de wens van de bisschop. Zulks bleef niet zonder gevolg. Toen de kapel er stond werd ze niet erkend als gewijde plaats voor goddelijke diensten. Na een halve eeuw discussies over onderpastoors, kapelbouw en parochiale stichting, keren de inwoners op hun stappen terug en wordt in 1748 besloten een nieuwe kapel op te richten, ongeveer op de plaats waar de vroegere kapel stond.

Onder de impuls van de tweede parochieonderpastoor wordt machtiging verkregen van de bisschop een nieuwe kapel te bouwen. De kapel wordt door de bisschop toegewijd aan de martelaren St.-Sebastiaan en St.-Elooi⁽¹⁰⁰⁾. Ter herinnering van deze wijding zou telkens op 25 juni de kerkwijding gevierd worden. In 1761 (5 december) wordt het eerste doopsel toegediend in het nieuwe bedehuis. Het geschil tussen de parochie en het gehucht was nog niet volledig bijgelegd. Integendeel, het nam in hevigheid toe wegens een betwisting over het toedienen van de sakramenten. Honderd jaar later wordt ten slotte een regeling getroffen, die grotendeels tegemoet komt aan de wil van de inwoners van Ten Ede, het bezit van een eigen kerk, die thans de naam draagt van St.-Annakerk.

Tijdens de Franse overheersing wordt het interieur van de St.-Gertrudiskerk in een nieuw kleedje gestoken. De gedetailleerde verantwoording van de kosten geeft een duidelijk beeld van de uitgevoerde werken, n.l. *het schilderen van twee panden boiserie op den mûr, als ook het marberen van de boiserie van den coor, en twee zitbancken, benevens het schilderen van de hoogzael met de twee biechtstoelen gevernist*⁽¹⁰¹⁾.

Het lot dat te beurt viel aan de godsdienstige instellingen en gebouwen in het hele land, was voor de parochie Wetteren niet gunstiger dan elders. Het apostolaatswerk van de priesters die weigerden de eed van trouwheid aan de Franse Republiek af te leggen, wordt niet zonder gevaar voortgezet. In 1798, de datum van de Boerenkrijg, wordt de toegang tot de kerk verboden op bevel van de bezettende overheid. Het kerkportaal wordt door Franse soldaten verzegeld. Twee klokken werden uit de kerktoren genomen en naar een onbekende bestemming weggevoerd⁽¹⁰²⁾.

Tegen het einde van de Franse bezetting besloot het gemeentebestuur de verdwenen klokken te vervangen. In 1811 plaatste men een kleine klok, gegoten door Constantinus Josephus Wierinck, klokgieter te Overmere. Zeventien jaar later komt de grote klok aan de beurt, gegoten door L. Van Den Gheyn te Leuven.

Zicht op de Schelde.

Schilderij van Pieter Van Brussel uit Wetteren. Gedateerd 1828.

De gestadige aangroei van het bevolkingscijfer, verplichtte het gemeentebestuur meer plaats te voorzien in de kerk voor het celebreren en het bijwonen van de liturgische diensten. Het bevolkingscijfer van 1752 tot 1857 was gestegen van 4030 naar 9300. De nuttige plaatsruimte in de kerk was slechts 600 m², communiebank, predikstoel, biechtstoelen en pilaren niet inbegrepen. Gerekend op basis van drie personen per m², konden er slechts 1800 personen in de kerk plaats nemen⁽¹⁰³⁾.

De Koninklijke Commissie voor Monumenten werd geraadpleegd over het eventueel behoud of het afbreken van het bedehuis. In haar brief van 30 november 1861 geeft de Commissie haar advies duidelijk te kennen. « Après avoir entendu le

rapport des membres de notre commission qui ont fait un examen minutieux des lieux, nous avons reconnu à regret l'impossibilité de maintenir l'Eglise de Wetteren. Comme cet édifice offre un certain intérêt archéologique et date en partie du moins des premières années du XIIIe siècle, nous désirons vivement que des dessins exacts en soient conservés »⁽¹⁰⁴⁾.

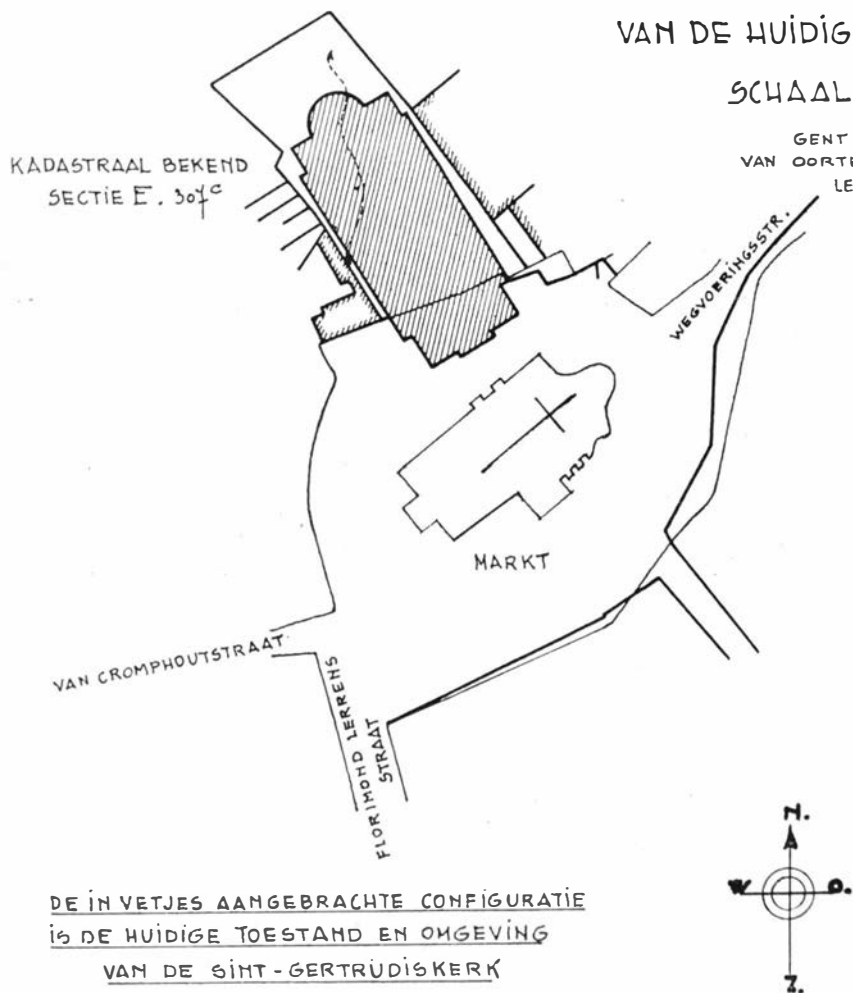
VOORMALIGE SINT GERTRUDISKERK. WETTEREN.

ATLAS. GEMEENTE 1844, AANGEVULD MET SITUERING

VAN DE HUIDIGE KERK

SCHAAL 1/2500

GENT 8.10.1970
VAN OORTEGEM ANDRE
LEIDEND TEKENAAR

Situering plattegrond van de oude en de nieuwe kerk.

De eerste geruchten over de keuze tussen een verbouwing of een nieuwbouw van de kerk drongen bij de bevolking door in 1856. De twee mogelijkheden werden door de kerkfabriek aan het gemeentebestuur voorgesteld. Door een verbouwing bedoelde men een verruiming van de bestaande kerk met behoud en vergroting van de bestaande toren⁽¹⁰⁵⁾. De besprekingen in de kerkfabriek en in de gemeenteraad liepen van geen leien dakje⁽¹⁰⁶⁾. Zij die de bouw van een nieuwe kerk genegen waren, ontkenden niet de archeologische waarde van het middeleeuws dorpskerkje. In 1857 betuigde de gemeenteraad zijn principiële akkoord met de bouw van een nieuwe kerk waarvan de plannen werden opgemaakt en voorgelegd door de bekende Gentse architect Louis Minard (1801-1875). Over de plaats waar de nieuwe kerk zou gebouwd worden zou nog veel worden gediscussieerd⁽¹⁰⁷⁾.

Op 23 september 1866 werd de nieuwe kerk ingewijd door de bisschop van Gent. Twee jaar later was ze volledig afgewerkt en kon ze worden opengesteld voor de liturgische diensten.

Het jaar 1868 is een datum in de plaatselijke geschiedenis met twee betekenissen. Het is de begindatum van een nieuw bedehuis gebouwd in neogotische stijl, een teruggrijpen naar de vroegmiddeleeuwse vormtaal in de bouwgeschiedenis. 1868 is ook de datum waarop het oudste en kostbaarste monument van onze lokale geschiedenis werd afgeschreven. Met de oude kerk verdween uit het dorpscentrum een zwijgende getuige die de religieuze en profane gebeurtenissen van negen eeuwen levend volksleven had meegemaakt.

Marcel DAEM

VOETNOTEN EN VERKLARENDE TEKSTEN

- (1) Natuurspiegel van Oostvlaanderen, Dienst voor culturele en sociale aangelegenheden. Provinciebestuur van Oostvlaanderen, 1966, blz. 16, 38, 47, 109, 110, 152 en 161.
- (2) Maurice GYSSELING, Toponymische Woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland, Deel II, Belgisch Interuniversitair Centrum voor Neerlandistiek, 1960, blz. 1068.
- (3) J. BROECKAERT, Geschiedenis van Wetteren, Gent, 1862, blz. 124.
- (4) J. BROECKAERT, Geschiedenis van Wetteren, Gent, 1862, blz. 18.
- (5) Fr. DE POTTER en J. BROECKAERT, idem. blz. 17.
- (6) M. GYSSELING en A.C.F. KOCK, Diplomata Belgica Ante Annum Millesium Centesimum Scripta, I, Teksten, Belgisch Interuniversitair Centrum voor Neerlandistiek 1950, blz. 234, 242.
- (7) Archief Wetteren, Uittreksel van het verzamelingsplan uit de Atlas der Buurtwegen.
- (8) R.A.G. Keure 301/1, 168r^o, 1353 *up Caster*; 301/4, 63 r°, 1367 *up Caster*; 301/4, 258 v°, 1369 *up Caster*. cf. Kaster, Kaaster, uit Lat. *castra* « versterking ». cf. ook Schellebelle, Denderbelle, uit Lat. *baculiotum* « palissade ». Ook Casterbant (aan de Schelde) te St.-Amandsberg. We danken Dr. M. Gysseling voor deze belangrijke mededelingen.
- (9) Uit een kadastraal plan van omstreeks 1830 noteren we volgende toponiemen in deze wijk: *Kapellendriesch*, *Liefkenshoek*, *Caster-Meirschen*, *Hoog-Caster*, *Neer-Caster*, *Meren-Meirschen*, *Voor-Bellem*. Archief Kadaster Gent (Pelikaanstraat). Oorspronkelijke kadastrale plans, Commune de Wetteren, Section C I dite du château, feuille 2ème.

- (10) J. LAENEN, Introduction à l'histoire paroissiale du diocèse de Malines. Les Institutions, Bruxelles, 1924, blz. 55.
- (11) J. LAENEN, idem, blz. 65.
- (12) W. NOLET en Dr. P.C. BOEREN, Kerkeijke Instellingen in de Middeleeuwen. Amsterdam, 1951, blz. 359.
- (13) Fr. DE POTTER en J. BROECKAERT, Geschiedenis van de gemeenten der Provincie Oost-Vlaanderen, 4de reeks, arrondissement Dendermonde, 3de deel, Gent, 1893, blz. 166, *Geschiedenis van Wetteren*.
- (14) Schenking van de altaarrechten met zijn appendicia of bedehuis.
- (15) W. NOLET en Dr. P.C. BOEREN, idem, blz. 214.
- (16) Fr. De POTTER en J. BROECKAERT, idem, blz. 166-167.
- (17) Ch. DUVIVIER, Recherches sur le Hainaut Ancien (pagus Hainoensis) du VIIe au XIIe siècle, Bruxelles, 1865, p. 501 *Odon, évêque de Cambrai, accorde ou confirme au chapitre de cette ville plusieurs autels dans le Brabant, le Hainaut, le Cambrésis, et dans la ville de Valenciennes*.
- (18) *Saint-Nicolas-aux-Bois*, dorp in het departement van de Aisne, arrondissement Laon.
- (19) Bibl. nat. de Paris, Man. nouv. lat. nr 2306, F^o 4. Ch. DUVIVIER in Actes et documents anciens intéressant la Belgique. Bruxelles, 1898 p. 152.
- (20) Ch. DUVIVIER, Actes et documents anciens intéressant la Belgique, Bruxelles 1898.
- (21) Bibl. nat. de Paris, Cartulaire de Cambrai, Latijns fonds, nr. 10 968, blz. 47, *Privilegium domini Lietarde super compositione de W'etra*.
- (22) Bibl. nat. de Paris, Cartulaire de Cambrai, Latijns fonds, nr. 10 968, blz. 63, *Privilegium domini Symonis, Nov'omensis episcopi super altare de Wetre*.
- (23) LIETARDUS, is bisschop van Doornik geweest van 1131 tot 1136.
- (24) J. LAENEN, Introduction à l'histoire paroissiale du diocèse de Malines. Les Institutions, Bruxelles, 1924, p. 68. *Tant que de vastes terrains demeurèrent incultes ou boisés, aucune des églises voisines ne songea à y revendiquer les droits quelconques; mais dès que les cultures s'étendirent et que de nouvelles exploitations agricoles furent organisées, les contestations ne purent manquer de se produire*.
- (25) A. WAUTERS, Liste des donations faites au chapitre de Notre Dame de Cambrai, (s.d., s.l.) p. 360. B bl. nat. de Paris, Cartulaire du chapitre de Cambrai, nr. 10 968.
- (26) Dr. M. GYSSELING merkt op dat de schrijfwijze *Kamelmus* die voorkomt in het werk van F. DE POTTER en J. BROECKAERT foutief is. Rainelmus is een naam die voorkomt in de 10de eeuw. De rectificatie en de rol die Rainelmus kan gespeeld hebben werd ons medegedeeld door Dr. M. Gyseling.
Prof. Dr. E. STRUBBE en Dr. L. VOET. De chronologie van de Middeleeuwen en de moderne tijden in de Nederlanden; Standaardboekhandel Antwerpen, 1960, blz. 245 Bisschop van Doornik *Raginelmus (Rainelmus), vermelding 7 nov. 860, einde 879*.
- (27) Ch. DUVIVIER, Quelles étaient l'importance et les limites du Pagus Hainoensis jusqu'au XIe siècle? Mémoires et Publications de la Sté des sciences, des arts et des lettres du Hainaut, IIe série, Tome 9, années 1863-1864, Mons 1864, p. 646.
- (28) Fr. DE POTTER en J. BROECKAERT. idem. blz. 177, voetnoot 2) *Bij de uitdelving van de grondvesten der oude kerk en de aflegging der Marktplaats werden een aantal XIIIde eeuwse roodstenen tegeltjes ontdekt, met allerlei ingelegde beeltnissen versierd. in de aard dergene, welke men een veertigtal-jaren geleden in de bouwvallen der St.-Baufabdij te Gent te voorschijn haalde. De meeste dezer steenen gingen naar het museum van den bouwkundige Minard; de andere moeten tegenwoordig nog berusten in de verzameling van de familie Vilain XIII*.
- (29) Geschiedenis van Vlaanderen. Deel I, N.V. Standaard-Boekhandel, Brussel 1936-1938, blz. 155.
- (30) J. LAENEN, idem, blz. 100.
- (31) Geschiedenis van Vlaanderen, idem, blz. 155.
- (32) J. LAENEN, idem, blz. 84.
- (33) R.A.G., Bisschoppelijk archief, B. 2170, Wetteren, d.d. 1365.
- (34) Stedelijk Archief Gent (S.A.G.), Keure 301/34, deel II, f° 5v.
- (35) S.A.G., Keure 301/56, f° 70v : *sulc recht van hiecken ende handre upgaende haute als zij staen hebben in de prochie van Smetlede*.

- (36) S.A.G. Keure 301/56, II, f° 178, act. 21 mei : *metter gersttienden vlastienden ende offeranden also hy die langhe beseten ende gebrueckt heeft.*
- (37) S.A.G., 301/57, f° 122, act. 10 febr. 1482 (n.s. 1483) *Johann Dhets wonende te Wetteren bekende sculdich zinde Janne de Martelaere de somme van 3 lb 19 sc. 5 d. gr. van pachte vanden coesterie van Wetteren.*
- (38) R.A.G., Bisschoppelijk archief, St.-Veerle. S 226, Statuta, f° 3v, statuten van het kapittel met de formules van eedaflegging.
- (39) S.A.G., Keure 301/58, f° 64, act. 3 dec. 1484.
- (40) S.A.G., Keure 301/59 f° 61, act. 3 dec. 1486.
- (41) S.A.G. Keure 301/60, II, f° 124; act. 8 juni 1490 : *een streke tiende toebehorende de cloestere van Senter Nicolauus te Bossche, gheleggen ende streckende bynnen die van Wetterer van Beerstopper heckene.*
- (42) *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, 6de deel, 1912; bewerkt door A. Beets en J.A.N. Knuttel, kol. 487, *Heck* (II).
- (43) S.A.G., 301/63, f° 6v, act. 22 sept. 1494.
- (44) S.A.G., Keure 301/63, f° 8v, act 2 okt. 1494 : *voer questie die hij doen sal desen toecomende jaerscare van Mevrouw Sente Gheertruit, patronesse vander zelve kercke die expereren sal den eersten sondach van septembere nu eerstcommende.*
We menen in het woord *questie* de betekenis « inzameling » te zien. cf. E. VERWIJS en J. VERDAM, *Middelnederlandsch Woordenboek*, 6e D., 1ste afl., 's-Gravenhage. 1903, blz. 889, : *questeerne*. znw. m. — zal wel eene analogievorming zijn, en wel eene afleiding van *queste*, *inzameling*; m. lat. *questa*.
- (45) Fr. DE POTTER en J. BROECKAERT, *idem*, blz. 182.
- (46) Marcus VAN VAERNEWIJCK, *Van die Beroerlicke Tijden in die Nederlanden en voornamelijck in Ghendt. 1566-1568*, Gent 1872, Deel I, blz. 314 « Ghedrach der krijschlieden » 3.11.1566; Deel II, blz. 346 « Spangiaerts te Wetteren » 26.08.1567.
- (47) Marcus VAN VAERNEWIJCK, *idem*, Deel III, blz. 22, *Gheeraert Rym, baliu van Sente Pieters ende Souverain, de welcke daer vynck VI mannen van Ghendt.*
- (48) Jozef DE BROUWER, *De kerkelijke rechtspraak en haar evolutie in de bisdommen Antwerpen, Gent en Mechelen tussen 1570 en 1795*, Uitgeverij E. Veys Tielt, 1971-1972. Deel II, blz. 78.
- (49) Ph. DE KEMPENAERE, *Vlaemsche Kronyk of Dagregister van al hetgene gedenkwaardig voorgevallen is, binnen de stad Gent, sedert den 15 July 1566 tot 15 Juny; onderhouden in 't Latijn door Ph. De Kempnaere, overgezet door J.P. Van Male, Gent, 1839*, blz. 83.
- (50) Ph. DE KEMPENAERE, *idem*, blz. 225.
- (51) J. DE BROUWER, *idem*, Deel I, blz. 30.
- (52) J. DE BROUWER, *idem*, Deel II, blz. 43 en 44.
- (53) J. DE BROUWER, *idem*, Deel II, blz. 124 (1571), 126 (1572), 136 (1573).
- (54) J. DE BROUWER, *idem*, Deel II, blz. 296 (1575).
Voor wat de 18de eeuw betreft, vermeldt de auteur een paar vonnissen met betrekking tot de ontheffing van de huwelijksbelofte (1732); de verplichting een kind te erkennen (1749); verzet tegen een huwelijk (1795). Deel II, blz. 136, 278, 313.
- (55) J. DE BROUWER, *idem*, Deel II, blz. 601.
- (56) J. DE BROUWER, *idem*, Deel II, blz. 634.
- (57) P.A.W., *Rekening 1604.*
- (58) P.A.W., *Armenrekening 1604.* De eerste maal wordt een bedrag van 17 ponden verleend; de tweede maal 25 ponden.
- (59) Fr. DE POTTER en J. BROECKAERT, *idem*, blz. 172.
- (60) J. BROECKAERT, *idem*, blz. 224, Bijlage nr. 12.
- (61) Hiermede bedoelen we het parochiaal archief dat thans nog berust in het Gemeentehuis te Wetteren en door ons geraadpleegd werd.
- (62) R.A.G., B. 136, *Itinerarium van Bisschop Triest, 1623-1653*, f° 20v, 33, 55, 61, 89, 104, 134, 139, 196v, 208v, 242.
- (63) R.A.G., B. 2299, *Dekanale bezoeken te Wetteren*; B 134 *Liber Beneficiorum*, Deel I, f° 64, Deel II, f° 73v.
- (64) R.A.G., B. 3589, *Register van mistoestanden*, f° 4 en 4v.

- (65) R.A.G., B. 109, *Brevis informatio status ecclesiae parochialis de Wettere*, 1681.
- (66) R.A.G., B. 110, f° 70 : in 1686 zijn er 1.800 kommunikanten; B. 135, f° 338 : in 1712 tweeduizend kommunikanten; B. 111, in 1716 zijn er drieduizend kommunikanten. De cijfers stemmen overeen met de cijfers van het archief, echter kon niet uitgemaakt worden of de afronding van de getallen naar boven of naar onder gebeurde. (Aanmerking meegedeeld door prof. Dr. J. Buntinx).
- (67) R.A.G., B. 136, f° 104.
- (68) R.A.G., B 2170. *Wetteren* In dit bundel bevindt zich het boekje getiteld : *Ghelibelleerde Sententie Ghegheven in Syne Majesteys Grooten Raede tot Mechelen den 25en mei 1697. Tusschen ende ten voordele van Heer ende Meester Adriaen de la Marche, pastoor der prochie van Wetteren, landdecken van Dendermonde, Heesscher Appellant ter eendere zyde. Ende ten nadele van Burghmeester ende Schepenen van het voorsejde Wetteren, de saecke aanveert hebbende over hunnen Bailliu ende Ontfangher, gheinhimeerde Verweerders ter andere. Raeckende de omstelinghen met de welcke de pastorale thienden belastelyck ofte niet belastelyck en zijn, by de welcke in 't breet zyn verhandelt meest alle de sententien in dieghelycke ghevalen verleent, midtsgaders gheciteert Zyne Majesteys Placcaten de selve Materie concernerende. MDCXCVII.*
- (69) R.A.G., Kapittel St.-Veerle, nr. 135. De stukken dateren van 1675 tot 1771.
- (70) LIEVIN CRUYL werkte aan de plannen voor het optrekken van de toren van de St.-Michielskerk te Gent. (De werken werden niet uitgevoerd). Hij maakte een ontwerp voor het hoofdaltaar van S.-Baafskerk te Gent. Hij trok op studiereis naar Rome. Illustreerde met prachtige gravures het werk van Fr. Dessenie, *Beschrijving van oud en nieuw Rome*. Hij maakte eveneens een ontwerp voor het belfort te Gent.
cf. Allg. Lexikon, THIEME-BECKER, 8er Band, 1913, blz. 179.
Zie ook Bulletin der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, Jg. 12 (1904), blz. 262.
- (71) R.A.G., Fonds Wetteren, nr. 16, Rekening 1662, f° 3 : *item betaelt by den selven... Adriaen Van Den Berghe organist de somme van 6 ponden gr. over 'theljt van neghen maanden pensioen ter causen van het spelen op de orgelen*; idem f° 4 : *meester Adriaen Van Den Berghe, organist.*
- (72) P.A.W., Rekening 1604, *betaelt Michel de Bock, coster voor de dienste van syn werk van kerckedinghen te wasschen ende candelaers te schueren en de kercke te vaghen alle vier de hochtyden, telcken 5 sch.*
- (73) P.A.W., Rekening 1664.
- (74) Dagboek van WILLEM SCHEIRRE, Gedenkschriften van de Oudheidkundige Kring van Dendermonde, 2de Reeks, Deel VII, 1898, blz. 385.
- (75) R.A.G., Abdij Baudeloo, nr. 387 : *Pièces concernant la dîme pastorale de Wetteren 1586-1742. Nr. 392 : Petit cahier concernant les dîmes situées à Wetteren et Laerne et appartenant à l'abbaye 1624-1625. Nr. 395 : De thiende competierende Jan Van Hessche binnen de prochie van Wettere, haer bestreckende op de noortsyde van de Schelde... in der jaere 1615. Nr. 396 : Geleghen thienden ene thienden van landen en partyen... heffende den derde schouf ghelegen binnen de prochie van Wettre up de Noortsyde van de Schelde int jaer ons heere 1625 den 13den dach in february. Nr. 397 : Tienden gelegen te Wetteren, Laarne en Kalken, 1624.*
- (76) Voor een verdere studie over de belangrijkheid van het kapittel St.-Veerle in de parochie-geschiedenis verwijzen we naar volgende bronnen uit het Rijksarchief te Gent.
R.A.G.: St. Veerle, nr. S. 223 : *Boek van renten en landtpachten toebehoorende de quotitiane mitsgaders desselvs lasten in tjaer 1373, f° 13 : capitulum ter causen vande tien van Wettere*, Nr. S 242 : *Lijst van renten en pachten, 1640, f° 169*; Nr. S 240 : *Legger van de novale tienden binnen Wetteren van 1646*, gegevens over landerijen waarvoor novale tienden moesten betaald worden. We citeren : *Verloren Cost, Kerrebosch, tgrotbosch, Liefscauter, Kruisberg, in 't Eetvelde.*
- (77) Gedenkschriften van de Oudheidkundige Kring van Dendermonde, 2de Reeks, Deel VII, 1898, blz. 383.
- (78) Gedenkschriften, idem, blz. 378.
- (79) P.A.W., Resolutieboek begonnen in 1642, blz. 77 : *mits dat de gevauteerde chooren ofte vauten in peryclael staen van te vallen.*
- (80) Fr. DE POTTER en J. BROECKAERT, *Geschiedenis van Wetteren*, blz. 175.
- (81) R.A.G., Bisschoppelijk archief, B. 109, *Brevis informatio status ecclesiae parochialis de Wettere, anno 1681, f° 52 - 54.*

- (82) R.A.G., Inventaire des protocoles de notaires nr. 19 FRANCOIS BAUDUINS te Gent 1665-1699, Blad nr. 285, acte van 21 december 1682.
Frans Bauduyns, notaris publicq binnen Gendt..., Martinus Ruycx, meestere schrijnwerker binnen deser stede..., te maecken, leveren ende stellen onthier ende den dach van Ste Gheertruyde wesende den XVIIen Marty 1683 eerscommende eenen aultaer binnen de kercke der prochie van Wettene ter eeren van deselve heylige Gheertruyde, allersins op de selve maniere, forme ende modelle ghelyck is ghemaect den aultaer staende inde capelle van de oude cleercoopers ter eeren van St Nicolas binnen de prochiale kercke van St Jacobs deser Voorts is den aannemer ghehouden in den voors. aultaer te maecken eene behoerlicke casse dienende voor tabernaecfel tot het rusten van de reliquien van voormelde heylige Gheertruyde. (De betaling geschiedt) soo haest den voorn. aultaer behoorelick ghemaect ende ghestelt sal wesen ghelijck hiervooren gheseyt is, (tegen) een somme van veertich ponden grooten vlaems.
- (83) R.A.G., Bisschoppelijk archief, B. 2299 Instructies aan deken.
- (84) P.A.W., Rekening 1699: *aen frater... (sic) Augustijn binnen Dendermonde voor synen ordonnantie ende dienste in het maeken van de modellen deser kercke. Idem 1704: alsoo de heer deken de la Marche, scolaster van dese kercke een somme van... die hij soude betaelt hebben aen broeder Jan Augustyn, ende dat daer jegens dese kercke ook differente presenties is pretenterende.*
- (85) R.A.G., Fonds Baudeloo; nr. 605, *Procès à l'occasion des réparations des églises de Verrebrouc et Wettene, 1664-1680.*
- (86) P.A.W.; Rekening 1682, *item betaelt aen Gilles en Willem Milders, temmerlieden, de somme van 54 ponden gr. voor den arbeyt van het torendach en de twee seybeuken breede; item betaelt... voor het decken van twee seybeuken met de twee slapers die eene voor de kapelle van O.-L.-Vrouw en den anderen voor de capelle van St. Gertruyd; item betaelt... van twee duyst steen commende van Boom tot het maken van het fornuyts om de klokken te gieten, 1 p. 14 s. gr.*
- (87) P.A.W., Resolutieboek, 1684, f° 110.
- (88) P.A.W., Rekeningen 1699, 1704, 1708, 1706.
- (89) P.A.W., Rekening 1709.
- (90) P.A.W., Rekening 1710.
- (91) R.A.G., Fonds Wettene, nr. 328, *Restauration église de Wettene. Renouvellement du mobilier, 1710-1711.*
- (92) P.A.W., Resolutieboek 1751, f° 200.
- (93) R.A.G., B 134, *Liber Beneficiorum Dioecesis Gand,* Deel I. f° 64, Deel II f° 73, B 135, *Descript. pastora Dioecesis Gandaven.* 1712, f° 338.
- (94) J. PIETERS, Pastoraal en kerkelijk inkomen te Wettene, uit de Gedenkschriften van de Oudheidkundige Kring van het Land van Dendermonde, 3de reeks, Deel VI (1955/3), 7 blz.
- (95) R.A.G., B 2305, Dekenij van Dendermonde (Het dokument vermeldt « Malines le 28 9bre 1783 », f° 3 en 3v. *Dans le pays de Termonde, à Wettene. La même abbaye (St.-Nicolas-aux-Bois) possède encore dans la paroisse de Wettene la grosse dîme louée abstraction faite des charges auxquelles les dîmes ecclésiastiques sont tenues et du supplément même dans les compétences des sous-curés ou vicaires: f 1426; la valeur de cette dîme toujours prise à raison de 3 pct serait de f 44 200. Elle y possède encore 3 pièces de terre dont la consistance ensemble est de 1062 verges, elles sont données en bail au rendage annuel de f 112; et leur valeur peut aller à f 3733. — Elle y a enfin une 4ème pièce de terre de 1000 verges qu'elle a donnée en emphyteuse pour une reconnaissance annuelle de f 83; cette emphyteuse doit encore durer 20 à 42 ans; cette partie peut être estimée à f 2766.*
- (96) R.A.G., Fonds Baudelo, dossier nr. 404, *Petit cahier concernant les dîmes de Wettene, 1721. Nr. 504, Actes de bail des biens situés à Wettene, 1551-1748.*
- (97) J. BROECKAERT, Geschiedenis van Wettene, blz. 226-228, Bijlage nr 14, act. 19 febr. 1767. Zie ook R.A.G., Raad van Vlaanderen, nr. 2308, Geschil tussen de burgemeester en schepenen van de parochie Wettene aan de Noordzijde, tegenover de ingezetenen van de Zuidzijde.
- (98) R.A.G., B. 2171, Dossier Wettene-Ten-Ede.
- (99) Algemeen Rijksarchief te Brussel, Rekenkamer nr. 14536, baljuwsrekening van Wettene van 1454.
- (100) R.A.G., Bisschoppelijk archief, Dossier Wettene-Ten-Ede, nr. 2171, *ende consenterende dat deselve capelle sal moghen toegheheysghent worden aen den heylighen martelaer Ste Sebastiaen ende St Eloy, alwaer jaerlicx ghedaen worden comemorale van de kerckwydinghe.* (uittreksel uit een afzonderlijk dokument, niet gedateerd; vermoedelijk van 1758).

- (101) R.A.G., Fonds Wetteren, nr. 15, 1793.
- (102) De periode van de Franse overheersing wordt uitvoerig behandeld door F. DE POTTER en J. BROECKAERT in de Geschiedenis van Wetteren.
- (103) Dr. jur. R. UYTTENDAELE, De huidige St.-Gertrudiskerk één eeuw oud, Tijdschrift voor heemkunde en geschiedenis uitgegeven door de heem- en geschiedkundige kring « Jan Broeckaert » van Wetteren, XIII jg. (1966), nr. 3, blz. 56, Uittreksel Rapport buitengewone zitting van de kerkfabrieksraad op 21 juni 1857.
- (104) Dr. jur. R. UYTTENDAELE, idem, blz. 71. Na het verslag gehoord te hebben van de commissieleden die ter plaatse een grondig onderzoek hebben ingesteld, spijt het de commissie te moeten erkennen dat het behoud van de kerk niet mogelijk is. Aangezien het gebouw een archeologische waarde heeft, gedeeltelijk daterend van het begin der 13de eeuw, drukt de commissie de wens uit dat er juiste tekeningen van het gebouw zouden kunnen bewaard blijven.
- (105) Dr. jur. R. UYTTENDAELE, idem, blz. 51. Extrakt uyt den register van deliberatien van den kerkfabrieksraad der parochiale kerk van Wetteren, 6 april 1856.
- (106) P.A.W., Dossier Eglise nouvelle. We hebben dit dossier persoonlijk ingekeken in 1945. Dr. jur. Uyttendaele heeft het onderwerp over de overgangperiode van de oude naar de nieuwe kerk grondiger uitgediept. Hij wijdde hieraan een belangrijk artikel « De huidige St.-Gertrudiskerk één eeuw oud » (cf. voetnoot 103, blz. 51-71 in voornoemd tijdschrift).
- (107) Dr. jur. R. UYTTENDAELE, idem, blz. 56 en 57.

AFBEELDINGEN

Het dorp Wettere, 1646. Pentekening. Originele grootte 13 cm × 10,50 cm.

J. MAESTERTIUS. Beschrijvinge van de Stadt en Landt van Dendermonde, Leyden, 1646, Boeck III. blz. 126-127. De illustratie staat in het exemplaar van de Koninklijke Bibliotheek te Brussel, Van Hulthemfonds nr. 27.687.

Copyright Koninklijke Bibliotheek Albert I, Brussel.

Uittreksel Grondplan van de Gemeente Wetteren.

Archief van de gemeente Wetteren. Origineel plan is gemaakt op schaal 1/10.000ste.

Voorportaal, schip en kruisbeuk van de kerk.

Foto genomen in 1868. Grootte 22 cm. × 17,50 cm.

Copyright Robert Van Houtte, Stationstraat te Wetteren.

Zuidertransept van de kerk met kalvarieberg en waag.

Foto genomen in 1868. Grootte 22 cm. × 17,50 cm. Copyright werd ons verleend door Mr. en Mevr. Robert Van Houtte, Stationstraat te Wetteren voor publicatie in onze studie. Hiermede betuigen we aan Mr. en Mevr. R. Van Houtte onze oprechte dank voor de copyright.

Scheldezicht met noorderkant van de kerk. Schilderij op doek door Pieter Van Brussel uit Wetteren, gedateerd 1828. Formaat 130 cm × 97 cm. In 1947 werd he schilderij nog bewaard in het Klooster van Overbeke te Wetteren. In 1964 verhuisde het doek uit het klooster naar een tot nog toe onbekende bestemming. In 1970 hebben we niet kunnen achterhalen waar het schilderij zich bevond.

Situering van de oude en de nieuwe kerk. Atlas Gemeente Wetteren, Archief van de gemeente. De tekening werd door ons aangevuld met de situering van de nieuwe kerk.

Kunstschilder Gaston WILLEMSEN

Naar aanleiding van een retrospectieve tentoonstelling KERMISSEN

Schilderijen, tekeningen en pastels
1939 - 1962

in het Museum voor Volkskunde te Gent
(13 mei - 11 juni 1972)

In de stemmige zaal van de tijdelijke tentoonstellingen in het Gentse Museum voor Volkskunde, Kraanlei 63, stelde kunstschilder Gaston Willemsen zijn *volks-*

kundige schilderijen, tekeningen en pastels ten toon die dateren uit zijn afgesloten periode 1939-1962. De tentoonstelling omvatte 32 schilderijen, 4 pastels, 14 houtskool- en 5 potloodtekeningen.

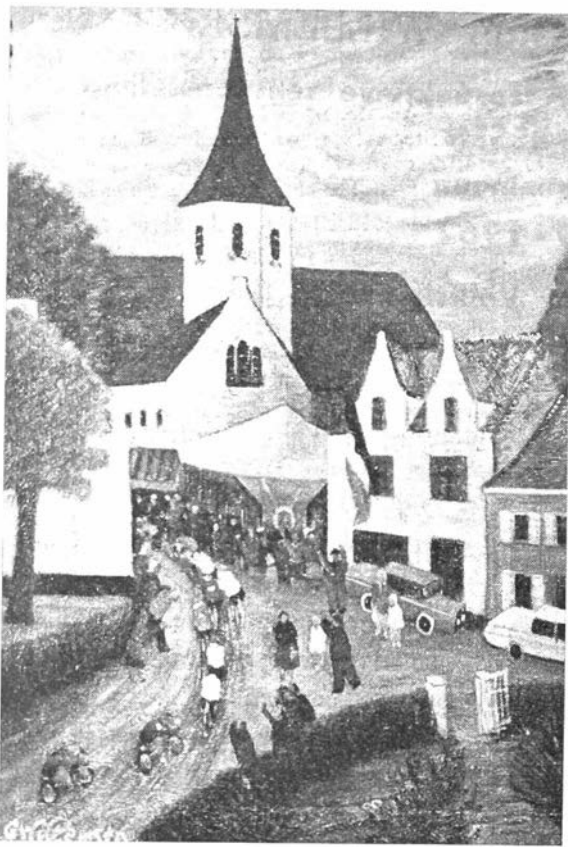
Hij is geboren te Gent op 8 juni 1903, studeerde aan de Koninklijke Akademie voor Schone Kunsten en vervolmaakte zich daarna onder de leiding van de heer Heylbroeck, kunstenaar.

In elk geval tot 1962 is Willemsen de schilder van de Vlaamse kermissen geweest. Zijn doeken geven zonder onderscheid een of ander aspect van een dorpskermis weer. De dorpsatmosfeer heeft hem steeds aange trokken waarbij kermis en jolijt de hoofdtema's vormen. We zien aantrekkelijke dorpspleinen met typische en eenvoudige huisjes, de kerktoren, kermiskramen en paardenmolens. De wielervedstrijd ter gele-

Afb. 1 — Gaston Willemsen
(cliché Willemsen)

genheid van de kermis, waarbij de massa zich niet onbetuigd laat, schijnt het geliefkoosde onderwerp te zijn om het feeststemmingskarakter te vervolledigen. Het lijkt dat hij de kermissen met ictwat weemoed bekijkt, te oordelen naar de aanwezigheid in sommige schilderijen van de weemoedzwangere lucht. De sobere strepen licht brengen evenwel het passend contrast tegenover het kermisgedoe. Door zijn persoonlijke vertolking slaagt hij erin zijn impressie via het medium van zijn kunst aan anderen mee te delen.

Afb. 2 — Kermis in Vlaanderen
(cliché Willemsen)

Bij vorige tentoonstellingen met zijn volkskundig werk, oogstte hij steeds een verdiende bijval. Zo zegt R.V. (1966) o.a. in « Het Volk » bij een tentoonstelling in de zaal « Kunst en Kennis (Pan) » te Gent: « Maar hoe hij (Willemsen) de kunst verstaat om dat alles zo fris en overrompend mooi in kleur te zetten is eenvoudig verbluffend. Ieder doek, hoe klein van formaat het ook soms is, boeit en streelt het oog. Het is typisch Vlaamse schilderkunst van de beste kwaliteit. »

Zijn volkskundige werken bevinden zich niet enkel in private en openbare verzamelingen in ons land, maar ook in het buitenland, Duitsland, Frankrijk, Nederland.

Het mag als een zeldzaamheid worden beschouwd dat een levende kunstenaar het publiek konfronteert met een afgesloten periode.

Na enige aarzeling voltrok zich in 1962 bij de kunstenaar een waarachtige ommekeer in zijn manier van schilderen. Hij voelde de noodzaak aan om gelijke tred te houden met de moderne strekking in de kunstwereld. Hij breekt totaal af met zijn verleden en gaat de weg op van het non-figuratieve, de weg van de abstrakte kleuruitbarsting. Ten opzichte van deze onverwachte breuk in Willemsens oeuvre blijken de meningen verdeeld. Hoe kan een schilder op gevorderde leeftijd zo plots zijn verleden verloochenen? Men kan het ook anders beschouwen en een dergelijke wending toejuichen.

Het prototype van zijn hedendaags werk vinden we terug in Amerika bij het einde van de jaren veertig. Dan ontstond in de V.S. het abstrakt expressionisme. De kunstprodukten zitten barstensvol expressie doch zijn niet meer gebonden aan herkenbare figuren of objecten.

Welke techniek past Willemsen thans toe? Hij legt unalietplaten op de vloer en laat er dunne hevige lakverven over uitvloeien. Wanneer de chemische reacties voorbij zijn en de lakverven drogen, werkt hij het schilderij af met mes en penseel. Willemsen omschrijft zijn non-figuratief werk als een uitbarsting van kleuren. Het oeuvre stelt een hevig, kleurrijk geheel voor in overeenstemming met de geest van de tijd, die de dynamiek om de dynamiek aanbidt, zonder juist te omlijnen welke doeleinden men nastreeft.

Afb. 3 — Kleuruitbarsting
(cliché Willemsen)

Is er een groot verschil tussen het moderne en het vroegere werk van Willemsen? Uiterlijk wel, het figuratieve tegenover het non-figuratieve, olieverf tegenover de lakverf, maar innerlijk veel minder. Verstond hij de kunst om in zijn volkskundige werken alles fris en mooi in kleur te brengen, thans weet hij met de hevige kleuren en de dynamiek zich tot de uiterste grens te wagen, waardoor hij volledig en geslaagd in de zogezegde dripping-techniek van het abstract expressionisme terecht komt.

Ter gelegenheid van de retrospectieve van de volkskundige werken van Willemsen verscheen een catalogus met een « Ten Geleide » van G. WEZE, de tekst van de toespraak bij de opening « De poëtische wereld van Gaston Willemsen » van R. d'EXSTEYL, een korte kennismaking « Gaston Willemsen » van M. BROECKHOVE, beoordelingen over zijn volkskundige kunstwerken, de lijst van de tentoongestelde werken, de opsomming van de inbruikleengevers en een gedeeltelijke lijst van de bezitters van zijn volkskundige kunstwerken. De catalogus, te verkrijgen op het Museum voor Volkskunde, Kraanlei 63, Gent, (prijs 30 F + verzendingskosten) bevat vijf reproducties van volkskundige schilderijen. Een foto van de kunstsschilder siert de kaft.

M. BROECKHOVE

Over netten en lokfluitjes voor vogelvangst in het gewest Gent

In het Staatsblad van 1 augustus 1972 verscheen het Koninklijk Besluit van 20 juli 1972 waarbij de vogelvangst met netten op in het wild levende zangvogels in België wordt verboden. Het besluit treedt in werking op 2 augustus 1972.

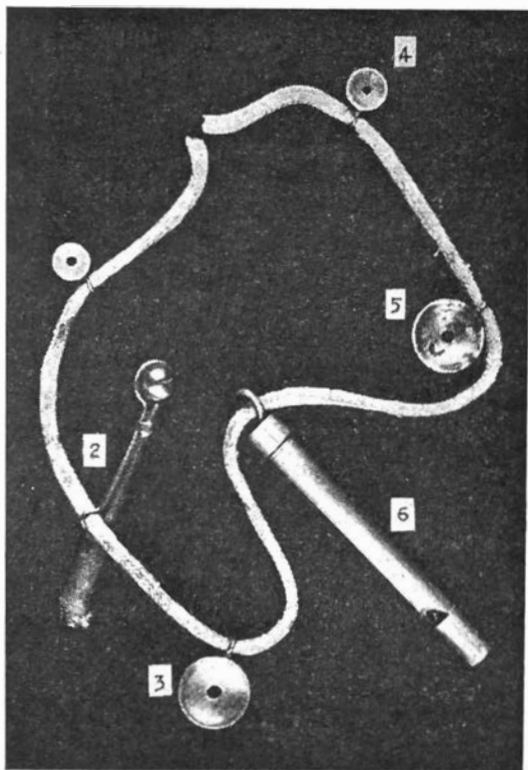
Deze maatregel is niet meer dan de uitvoering van de verbintenissen die België aanging door in 1950 in Parijs een verdrag te ondertekenen tot bescherming van de vogels, en op 1 juni 1970 een Benelux-overeenkomst betreffende de jacht en de vogelvangst.

We achten het ogenblik gunstig om enkele wetenswaardigheden te noteren over netten en lokfluitjes die bij de vogelvangst gebruikt werden. De bijzonderheden die wie daarvoor gezant hebben dateren van voor veertig jaar en stammen uit het gewest Gent. De Hr. V. D'Heere uit Gent die met de vogelvangst vertrouwd was, stond ons hiervoor graag te woord.

Rond het jaar 1925 waren er twee soorten netten in gebruik, nl. de grote en de kleine netten.

De grote netten werden gewoonlijk dubbel gebruikt. In de volksmond noemden ze « dubbele slag »; ze hadden een hoogte van 2,25 m en een lengte van 25 m. De dubbele slag vormde twee netten die een breedte bestreken van 4,50 m.

Omstreeks 1934-1935 werd de lengte beperkt tot 18 m en moesten de mazen groter zijn dan die welke vroeger wettelijk voorgeschreven waren.

In het jaar 1922 betaalde men voor een vergunning 30 fr. per net; verminderd op 10 fr. voor personen die slechts op zon- en feestdagen vogels vingen⁽¹⁾. Per seizoen duurde de vangperiode zes weken, nl. vanaf 1 oktober tot 15 november. Er waren ook verlofbrieven die enkel een vergunning gaven voor de vogelvangst op zon- en feestdagen.

De tweede soort netten, de kleine netten, werden « enkel slag » of « kantnetten » genoemd. Ze hadden een lengte van 9 m bij 1,50 m breedte. Ze werden hoofdzakelijk gebruikt voor het vangen van « tierijntjes » of sijsjes en distelvinken.

Inzake het bedrag van de verlofbrieven werd geen onderscheid gemaakt tussen het gebruik van de twee soorten netten.

Begin oktober, bij de aanvang van het seizoen voor het vangen van spreuwen, gebruikte de vogelvanger gewoonlijk geen levende vogel. Er werd een opgezette

(1) Genoteerd uit het Belgisch Staatsblad van 31-7/1-8-1922, blz. 5438. In dezelfde wet van 30 juli 1922 staat vermeld dat een vergunning voor het lijstervangen 40 fr kostte; verminderd op 10 wanneer men niet meer dan 500 strikker had; en 20 fr van 500 tot 1000 strikken.

vogel uitgezet en met behulp van het lokfluitje werden de voorbijvliegende vluchten spreuwen aangetrokken Een vogelvanger kon op één dag verscheidene honderden vogels vangen, die werden dan hoofdzakelijk verkocht aan bekende restauranthouders.

De lokfluitjes die men gebruikte, hadden verschillende vormen en tonen, naargelang van de aan te lokken vogels. De vogelvanger droeg rond de hals een glad touw. Hieraan waren een zestal verschillende lokfluitjes gevestigd die met een oogje over het touw gestoken waren.

De fluitjes waren gemakkelijk verschuifbaar zodat de vogelvanger onmiddellijk een signaal kon geven wanneer overvliegende vogels in het zicht waren. Bijgevoegde illustratie toont ons duidelijk de vorm van de fluitjes, aldus kunnen we het gebruikte materieel van naderbij bekijken.

1. — Klein rolletje in geel koper; diameter 9 mm, hoogte of dikte 5 mm. De vorm is aan beide zijden lichtjes halfrond, het is hol en heeft in het midden een gaatje. Het fluitje diende voor het aanlokken van « pijpelingen », een vogel iets kleiner dan een mus⁽²⁾, die bij voorkeur vertoeft in de weiden in de nabijheid van runderen.

2. — Langwerpig fluitje van 71 mm lengte in geel koper versmallend naar boven. De opening in het buisje mondt uit op een gaatje in een hol bolletje.

Het lokmiddel werd gebruikt voor het vangen van de inlandse leeuwerik.

3. — Groot geelkoperen rolletje, licht holrond aan beide zijden. Diameter 18 mm, hoogte 6 mm. Het voorwerp is hol en heeft een gaatje in het midden.

Werd gebruikt voor het lokken van lijsters en leeuweriken.

4. — Rolletje in geel koper, aan beide zijden ietwat minder holrond dan nr. 1. ook het gaatje in het midden is kleiner.

Diameter 10 mm, hoogte 5,3 mm.

Voor het vangen van muizelaars⁽³⁾ en distelvinken.

5. — Rolletje in blik; aan de ene zijde holrond en aan de andere zijde bolrond. Diameter 18 mm, hoogte of dikte 4 mm.

Bestemd voor het lokken van leeuweriken.

6. — Geelkoperen fluitje met uittrekbaar staafje om de uitgezonden lokroepen te regelen. Lengte 83 mm, dikte 8 mm. Gebruikt voor het vangen van spreuwen.

Het lokfluitje kan ook gebruikt worden voor lijsters en leeuweriken. Het gebruik ervan vergt van de vogelvanger een hele boel ondervinding en ervaring voor het nabootsen van het respectievelijk geluid van de vogel die men wil vangen. Het fluitje was bijzonder geschikt om veraf vliegende spreuwen aan te lokken.

G. VAN PETEGHEM

---

(2) *Pijpeling*: wetenschappelijke naam is graspijper (*anthus pratensis*). Een kleine trekvogel die in het najaar gevangen wordt. In het frans: pipi des prés, pitpit.

(3) *Muizelaar*, muisleer, ronotje: wetenschappelijke naam is kneuter (*Carduelis-Cannabina-Canabina*). Kneuter of kneu is een zangvogeltje dat tot de familie van de vinken behoort.

Hiermede betuigen we ons medelid A. JANSSENS uit Nevele onze dank voor de verstrekte inlichtingen over pijpeling en muizelaar.

Een soldaat van Napoleon en een oningewijd heiligdom

Napoleon I voerde oorlog alom. Een oorlog eist soldaten. De keizer mobilizeerde jonge mannen alom. Een oorlog eist doden. De ouders en verwanten van de soldaten en de soldaten zelf zochten allerlei middelen om de gemobilizeerden aan de oorlog te onttrekken.

In de Egmontstede hoorde Philippe Mangeleer bij de soldaten van de keizer. Zijn ouders en hij zelf zouden beloofd hebben, dat ze een kapel voor de H. Anna zouden bouwen, indien hij ongedeerd zou terugkeren. Is hij als ondergedokene uit het Franse leger ontvlucht? Is hij gewoon na de oorlog teruggekeerd? Nopens dit punt bestaat geen zekerheid, maar hij landde gaaf en gezond thuis en de kapel kwam er.

Aldus vermeldt een akte van notaris Meester Jan Francies Ruyschaert van vijftien mei 1854, dat zijn verschenen,

1e Petrus Mangeleer, schrijnwerker en herbergier, wonende te Sottegem.

2e Jan Baptiste Mangeleer, landbouwer ook wonende te Sottegem,

3e Dominicus Mangeleer, hoefsmid, woonachtig te Gend,

4e Norbertus Mangeleer, schrijnwerker en herbergier, wonende tot het gemelde Sottegem,

Welke Komparanten ons Notaris aenzogten, vaststellen de verdeeling der onroerende goederen achtergelaten door hunnen vader Jan Francies Mangeleer, zoon van Philippe en van Johanna Martou, overleden te Sottegem, den zes en twintigsten November achtien honderd dry en vyftig ...

Massa der te verdeelen goederen ...

...

2° Een hofstedeken. met alle de gebouwen / ter uitzondering der kapelle met deszelfs bebouwen grond groot acht en twintig centiaren die gemeen blijft, groot in erve volgens meting twintig aren vyf en negentig centiaren. gestaen en gelegen te Sottegem op het houtveld ...

... Konditien ...

Artikel twee, De Kapelle met acht en twintig centiaren grond waer op dezelve staet, waarvan ter beschryving goederen artikel twee is gehandeld, blijft met het mobilair daer in te bevinden, gemeen tusschen de kavelanten en moet ter eeuwige gedagtenis blyven staen, zonder te mogen worden afgebroken, de gronden der aenpalende Eigenaren zullen moeten gedoogen dat er op hunnen grond ten minste schade zonder vergeld met eene leeder op eenen voldoende afstand worde rond gegaen om dezelve te witten en alle reparatien en verbeteringen te doen; zij zal moeten worden onderhouden door den oudsten der in wezen zynde kavelanten

en na hun overlyden door den of de oudste van deszelfs kinderen en verders der naest bestaende familie; de offerpenningen zullen worden geschikt tot doen der voorhandige reparatien, indien de noodige reparatien niet wierden verrigt, zullen de medegeregtigde, dengenen die er toe gehouden is, er kunnen toe pramen ...

De kapel was tot stand gekomen in 1822. Francies Mangeleer had die gebouwd, hielp die bouwen of liet die bouwen. Dat weet niemand. Daar bestaat geen zekerheid voor. In elk geval kreeg de held die in de oorlog gevochten had, of uit het leger ontsnapt was, een ongewone naam. De buren en ook de andere noemden hem *Cies Pastoor of Broer Pastoor*. Het is eenvoudig om iets aan te stippen, maar het loopt van geen leien dakje om een feit te verklaren en de oorzaak op te sporen. Daar zijn twee versies voor.

Bij Francies Mangeleer was het café. Wanneer het kermis te Bevegem was, « had Francies het al te doen ». Recht op zijn huis, aan de overkant van de straat, had hij een schone, grote gaaipers gezet en oud en jong kwam daar schieten. Maar binnen in zijn huis speelde een soort beiaard, een instrument dat niet « marcheerde » met klokken, maar waar hamerkes op stalen latten klopten. Wijd en zijd vertelde men, dat het fijn klonk. De herbergier speelde op de beiaard, als de klanten het vroegen, maar hij had nog een andere pijl op zijn boog : hij had ook nog een orgel en die had hij zelf in mekaar gestoken. Op die manier kennen we zijn capaciteiten, maar de uitleg voor de naam niet. Waar een beiaard en een orgel in een gelagzaal staan, wordt er gedanst, en honderd vijftig jaar geleden mocht dat niet. Een herberg waar jongens en meisjes dansten, was « een oord des verderfs ». De toenmalige pastoor zou door dat feit niet haastig zijn om de kapel te wijden en treuzelde ...gelijk een tijdgenoeg.

Volgens overleden zegspersonen zou Franciscus niet voldoende geduld aan de dag gelegd hebben en zelf de kapel hebben ingewijd. Volgens andere lieden kreeg de herbergier de bijnaam van pastoor, omdat hij met de relikwie in de kapel zegende.

We moeten ons inbeelden, dat de kapel een aantrekkingskracht uitoefende in het begin en nu nog. Een soldaat uit het leger van Napoleon was weergekeerd. Zijn ouders bouwden een sierlijke kapel. « dry en twintig ca of vierkante meter groot » volgens de akte, aan de ene kant vijf meter vijfentachtig en aan de andere vijf meter zestig, en de breedte is drie meter zeventig. Het gebouw staat een tikje noes. De kapel was in de hele omgeving uitzonderlijk gekend. De boeren brachten daar verschillende soorten offers naartoe, onder andere kiekens en ook « stenen vlas ». Een steen vlas zou in de streek twee tot drie kilo's geweest zijn.

Een mens krijgt niet alleen een bijnaam zonder meer. De kinderen erven die dikwijls. Zo kende men in de vorige eeuw en nog vóór de eerste wereldoorlog : Bertje pastoor, Peer pastoor. Op die manier is er een ongewone traditie geweest, dat een kapel altijd aan een pastoor toebehoorde, zonder dat hij pastoor was, aan de oudste mannelijke afstammeling van Cies en van Peer Pastoor enzovoort. Isidoor is de laatste in de serie geweest. Isidoor was getrouwd met Sophie, Rosalie De Flo. Julie De Flo, geboren in achttienhonderd achtenzeventig (die als kind een kwartje verdiende als ze een hele dag op machine handschoenen gemaakt had) erfde de

kapel van haar schoonbroeder en zuster en thans is ze in het bezit van de pastebakker en mevrouw Willy Schelstraete-Marie-Louise De Weirdt, die er op een voorbeeldige manier zorg voor dragen.

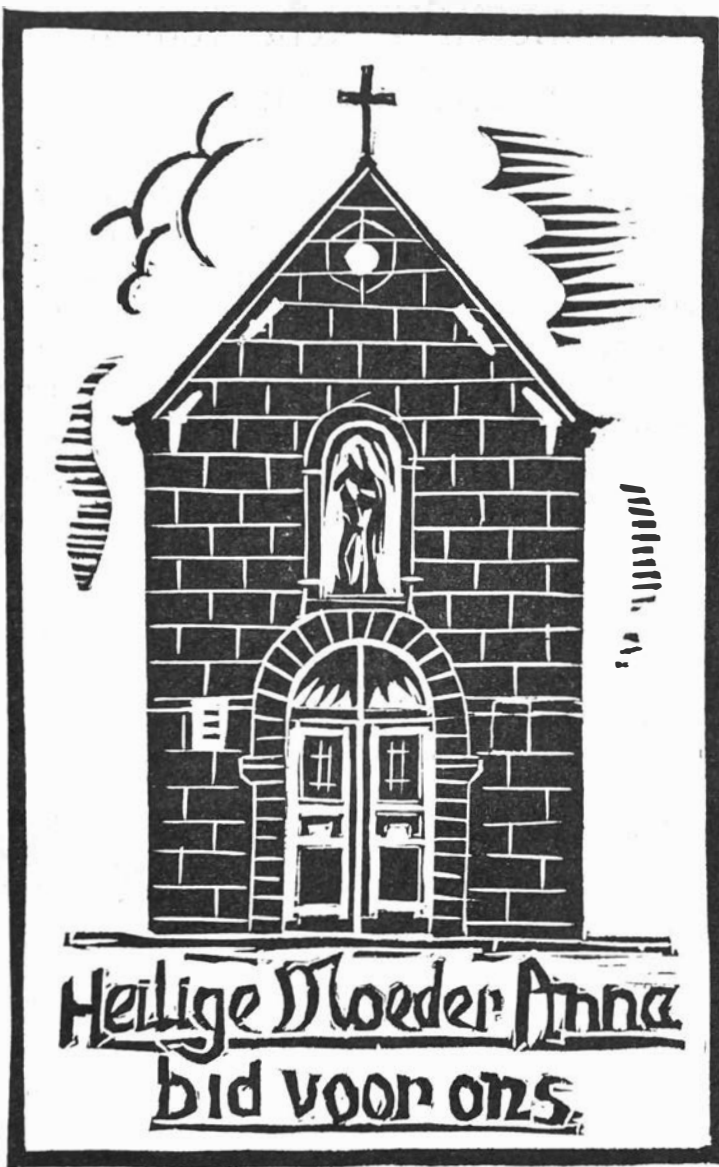
Het ligt voor de hand, dat iedere jubilé van de kapel een feest meebracht, een feest voor de bureu en voor de omgeving ver en bij, want de Sint-Annakapel heeft aanleiding gegeven voor de St.-Annakermis op de wijk Montmartre. In '22 komt hulp vanwaar men die minst verwacht. De weduwe Vanderstock-Vanden Bogaerde die op Bijsloven in Strijpen een watermolen had waar ze koren maalden, liet een volle wagen lis uit de vijver naar de kapel voeren. Daarmee was er op het onverwachts veel materiaal voorhanden om kransen en kronen te maken voor de kapel en de huizen in de buurt. De artiest Gustaaf Verstraeten en zijn broer Raymond staken ook een hand toe om teksten op doeken te schilderen en kaders te verven. Een jaarschrift boven de smalle ingang van de De Beckstraat en twee in de kapel die 1822 en 1922 weergeven, waren voor een groot deel het werk van de gebroeders Verstraeten. Op 26 juli, de feestdag van St.-Anna, woonden de geburen en vele parochianen de mis bij in de parochiale kerk. Maar daar stonden een muzikaal concert en een dito wandeling op het programma. Aan alle huizen wapperden vlaggen en hingen kransen. De St.-Annastraat zag zwart van het volk. Het feest duurde een oktaaf en bij de sluiting droegen de deken en bureu een indrukwekkende kaars als dankoffer van de kerk naar de kapel. In de St.-Annastraat stonden heel wat herbergen, en het spreekt haast vanzelf, dat na dit jubileum een kleine kermis tot stand kwam, jaarlijks omstreeks 26 juli, de zondag daarvoor en daarna.

In 1936 liet de familie Mangeleer-De Flo de kapel voor een groot deel vernieuwen. Daar kwam een altaar met neogotische motieven. Het oude kruis en twee engelenbeelden bleven bewaard. Twee spitsbogige vensters links en rechts verspreiden veel licht in het gebouw. waarin zich — wonder genoeg — tweeëntwintig stoelen bevinden.

Tussen de twee wereldoorlogen in schoot de wijk Montmartre wortel en dankt zijn naam aan het plezier en vertier dat men daar vond en vindt, dank zij een voetbalplein, en de slachthuizen die de vleeshouwers daar inrichten, en de herbergen waar stempelaars zich vermaakten.

Links van de ingang deur bemerkt men de gedenksteen met de tekst :

1822 — 1922
H E R I N N E R I N G
AAN 'T BLIJDE JUBELFEEST
van den OPBOUW
DEZER KAPEL
GEGEVEN DOOR 'T GEBUURTE
UIT GENEGENHEID
1972

Lino van Germain Mangeleer, 1955.

De kapel staat in verband met de naamgeving voor de St.-Annastraat, de wasserij Sint-Anna van de familie Caekebeke, het Huis St.-Anna, fruit- en groentenwinkel van Podevijn-Van Crombrugge, de patisserie Sint-Anna van de eigenaar.

In 1972 kreeg het jubileum van het honderdvijftigjarig bestaan een luisterrijk vertoon, onder impuls van Willy en Mevrouw Schelstraete, in samenwerking met de geburen. Op woensdag 26 juli te 19 uur droeg zeereerwaarde heer deken Herman De Boe een mis op voor de kapel. in aanwezigheid van ongeveer 150 personen, volwassenen en kinderen. Op zondag 30 juli had een glorierijke bloemenhulde plaats. Het lokaal weekblad De Beiaard verstreckte een uitvoerige reportage over de plechtigheid in het nummer van 21 en van 28 juli 1972.

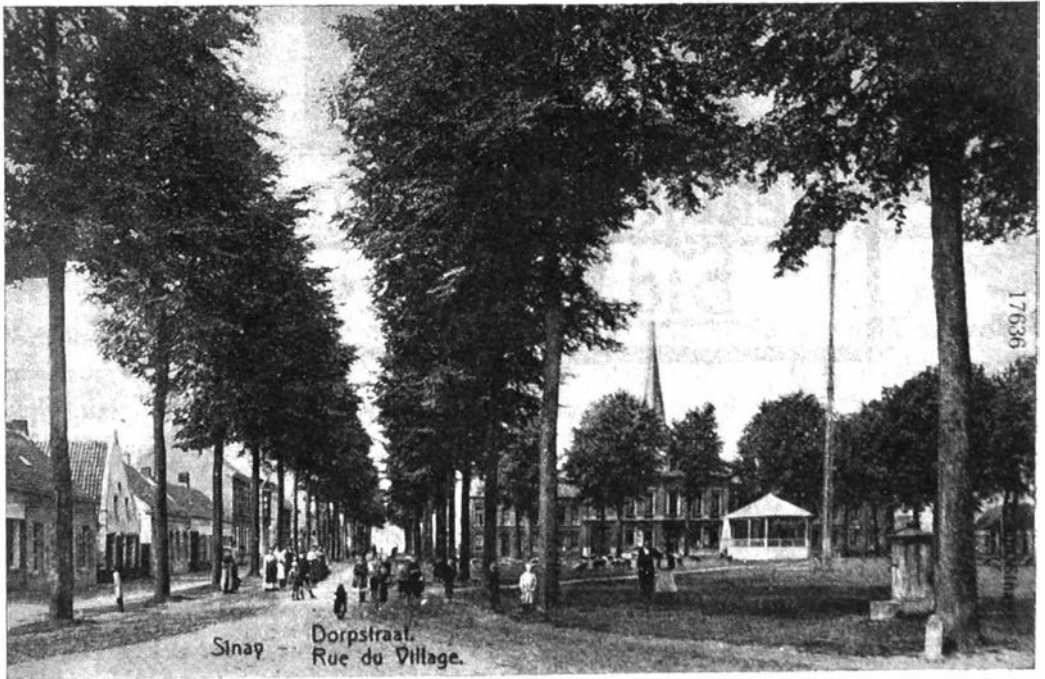
R. VAN DER LINDEN

Vrolijke doodsbriefen – Actie voor het leefmilieu avant la lettre

Toen we onlangs een overdruk in handen kregen van « *Oostvlaamsche Zanten* », 40e jg. nr. 1 en 2, 1965, met als titel : « VROLIJKE DOODSBRIEVEN, volgal en humor » viel het ons op dat er in het gepubliceerde over soldaten, dieren, sportfiguren, politieke gebeurtenissen en zo meer toch nog een bloemetje — met een grote B — ontbrak in die volkskundige rouwkrans, namelijk deze over de natuurbescherming. Het stuk, waarvan we hier een kopie bijvoegen handelt over de vroegtijdige dood van 50 OLMENBOMEN.

Het feit van dit ijselijk gebeuren deed zich voor in de gemeente SINAAI en dit in het jaar Onzes Heren 1920, dus 50 jaar vóór het eigenlijke beschermingsjaar der NATUUR. Van een voorloper tje gesproken!

Heemkundig en volkskundig mogen we het een waar dokument noemen, temeer daar we over bijgevoegde foto beschikken, genomen enkele jaren vóór de « slachtpartij ». Niets laat op dit vreedzaam beeld vermoeden wat aan de « joncmans », amper 30 jaar oud, te wachten staat-

Bemerk de torenspits boven het lover, linksachter de kiosk en vooraan rechts de beide pompen, de hoge sprange van de staande wip. Op de achtergrond de vredig grazende kudde schapen met hun dartele lammetjes. De brede weg die de groene Dries diagonaal snijdt en dan die rijen statige reuzen, amper de kindcr-

« Zalg zijn zij die lijden uit onrechtvaardigheid, want hen behoort het Rijk der Hemelen. » (Evang. sec. Lucas II 313).

Mevrouw DEN DRIES, geboren MARKT'PLAATS en hare familie :

Madame DE OUDE POMPE, en Mejuffer DE NIEUWE POMPE, met hare natuurlijke kinderen; Den Teut, Den Bak, Den Arm;

Madame DE PRANGE met haar kinderen, Jan Hoogvogel, Marie en Romanie Calleken en al de kleine Gaaikens;

Mijnheer DE VRIJBOOM, geboren van ORANJE, en al het nakroost dat tegen hem heeft gepist en gevrijd;

Madame DE KIOSK en hare kinderen : De Muziekanten van de Fanfare onder kenspreuk : « Liever zat als dorst lijden »;

Madame HET GRAS, de kinderen Wegelkens, Mejuffer Het toekomstig Standbeeld van Tinel, het nog ongebooren Vrijboomken van 1920, de vermaarde herbergen : « De Ster », « Den Ossekop »; « De Bellevue »; « St-Cecilia »; « De Fonteyn »; de voorgevels der huizen van Burgemeester Verstraeten-Van Weymersch; Het overleden Tipken van Victor Noens, Den Tabak-Entrepôt van Rêeken Victoire; Baaskens Oude Schuur; de vier stomme en nuttelooze Kanonnen die 't zicht van 't dorp bederven;

laten Ued, met innige droefheid weten het ongehoord en onherstelbaar verlies dat zij ondergaan hebben door het veel te vroeg en ongenadig vermoorden hunner Kinderen, Broeders, Neven, Vrienden en beste Geburen;

De 50 Olmenboomen van den Driesch.

geboren te Sinay over omtrent 30 jaar, en aldaar op barbaarsche wijze omgebracht en laffelijk vermoord door de heeren beulen, beerekens, korte halzen, houten schelfen, en andere graven en barons die zetelen onder Sinte Catharina's Wiel in het huis met de trappen op, en op onbarmhartige wijze door hen verkocht mitsgaders 13.000 zilverlingen, en den Hollander overgeleverd voor een arm handvol guldens.

De plechtige Lijkdienst zal plaats hebben in Oktober 1920 als er eenen andere gemeenteraad op Sinay zal zijn.

Gij wordt verzocht ondertusschen te lezen het hierachtergedrukt « Het Laatste Gebed der Boomen. »

Dat hunne ziel in vrede ruste !

Sinay, in de korte Maand van 't Jaar O. II. 1920.

Uitgegeven door Maantje zijn « Veurste Koel »

schoenen ontgroeid, hun kruimen zoekend naar elkaar tot ze ons die heerlijke, koele overwelving konden aanbieden. Daartussen in de dorpsstraat de altijd-vegende volkswrouwen en onvermijdelijke straatbengels. Wat een weelde, wat een sereniteit.

Het laatste Gebed der Boomen

Refrein :

Wij telden nog maar korte jaren :
Een beul heeft ons te vroeg vermoord
Maar van de kind'ren, ouders, paren
Al menschen die ons vrienden waren,
Zy dees ons laatste beê verhoord;

I

Gij zult ons niet vergeten, gij Sinayenaren,
Bij Lentetijd en komst der zwaal'wen in hun nesten,
In dreven statig 't hoofd ten hemel opgevaren
Uw lief en leed gedeeld alsof 't het onzê was.
De kinderen speelden aan ons voeten, d'oudren van jaren
Die keken naar ons kruin, vonden ons lommer zoet;
Die jong van hart en zin in zomeravond waren,
Heeft 't donker om ons heen gezet in jeugd en gloed!

II

Bij Lentetijd en komst der zwaal'wen in hun nesten.
Blonken ons botten hel, wij zwollen als van vreugd
Omdat wij boven d'huizen heen, uit d'hemelvesten,
De schoone tijd U brengen zagen heil en deugd;
Ons blaren schoten uit, ons takken groeiden blijder
Wij deelden in 't genot van al wat u beviel
Gij werktet en wont geld, gij voedtet 't leven wijder
En onzen groenen Driesch scheen van dien tijd de ziel!

III

En kwam de zomer warm met zijn zonne vuren.
In werk en nijvre vlijt u branden hart en hoofd,
Maakten wij koel en zoet ons lommer in de uren
Dat u wat rust was op ons gras verloofd!
In d'Herfst als 't jaar ten eind', kwamen de droeve maanden
Vergulden wij ons kruin, en als de zon verdween
Strooiden wij langs den weg, ons blaartooi die al taanden
Maar langs uw pad toch nog wat troost te werpen scheen!

IV

Gij weet dat, en zij weten 't ook uwe dierbare dooden
Die eertijds U en ons allen lagen aan 't hart
Die velen die wij komen zagen, en na veel nooden
Vielen lijk vallen nu ons ook beschoren werd!
Dit is ons bée, gedenk ons lijk gij' aan hen blijft denken
Wij leefden saam zoo goed op ons lieve gemeente!
Wij zijn aan U verwant, wil ons herinnering schenken
Dat boven deze dood ons lang nog houd vereent!

Refrein :

Wij telden nog maar korte jaren :
Een beul heeft ons te vroeg vermoord
Maar van U kindren, ouders, paren
Al menschen die ons vrienden waren,
Zy dees ons laatste beê verhoord;

Wat de doodsbrief betreft, we danken MAANTJE'S « VEURSTE KOE » van harte omdat zij ons toelaat — na 50 jaar — van een dergelijk stuk te kunnen snoepen.

M. PIETERS

Verkiezingsgebruiken

Humoristische informatie bij de gemeenteraadsverkiezingen te Oedelem in 1970

Hoewel de oogst aan pamfletten voor de gemeenteraadsverkiezingen van 11/10/1970 te Oedelem niet bijzonder groot is, is ze wel zeer interessant. Een eerste zowel sociologisch als volkskundig interessant document is de doodsbrief uitgegeven door het Jong-Davidsfonds.

Het gaat hier niet om een traditioneel doodsbericht doch om een gestencilde brochure van 5 blz. waarvan voor- en achterblad het uitzicht hebben van een doods-

Het heeft de gemeente Oedelem behaagd tot zich
te roepen,

ELF RAADSLEDEN

te Oedelem verkozen in 1964, en na 6 jaar zetelen,
overleden te Oedelem,

De heer De Coster Roger
De heer De Cuyper Urbain
De heer de Schietere de Lophem José
De heer Dhoore André
De heer Dias Albert
De heer Gailliaert Frans
De heer Gailliaert René
De heer Lippens Cyriel
De heer Noppe Medard
De heer Van Hyfte Antoine
De heer Wittevrongel Gerard

Wij nodigen U uit om deel te nemen aan :

- de uitvaartliturgie op ZONDAG 11 OKTOBER
in de 5 kiesbureau's te Oedelem
- de rozenkrans te bidden door het lezen van
dit verkiezingscourantje

BLOEMEN NOCH KRANSEN ...

brief⁽¹⁾. Dit bericht is geadresseerd « Aan elke kiezer te Oedelem ». Het geeft op het achterblad het overlijdensbericht van de elf raadsleden te Oedelem verkozen in 1964. Deze brochure is geen gewoon verkiezingspamflet doch « ... een aankondiging van de VERKIEZINGSKRANT, die volgende week verschijnt en aan de kerken verkrijgbaar zal zijn aan slechts 5 fr. voor bijna 20 blz. teksten en tekeningen, alles informatie over de verkiezingen te Oedelem. »

Deze verkiezingskrant kostte uiteindelijk 10 fr. en bevat 23 aan één zijde gestencilde bladen op kwartoformaat. De krant is : « Uitgegeven door Jong-Davidsfonds, onafhankelijke jongerenvereniging, Oedelem ». In deze tweede krant zijn de programma's opgenomen in 1964 door de lijsten verdedigd en de namen der toenmalige kandidaten; verder bevat de brochure nog een interview met de lijsttrekkers der 3 in 1970 opgekomen lijsten; artikels vanwege J.D. over jongeren op de lijsten en de jeugdraad als drukkingsgroep, een artikel : « Is politiek alleen voor mannen? » dat informatie brengt over dames die vroeger in de raad zetelden en over hen die hun kandidatuur stelden. Leuk zijn de 10 geboden van een goed kiezer, hoe richt ik als raadslid mijn gemeente ten gronde?, akte van hoop door een kiezer. Verder brengt men wat kartoens en over de rol en macht van de gemeenteraad volgt in cathechismusstijl wat summiere informatie.

10 GEBODEN EN VERBODEN VAN EEN GOED KIEZER

Op de stenen van Moses schreven wij voor U de 10 geboden en de 10 verboden van een goed kiezer neer.

Een goed kiezer

1. Neemt inlichtingen hoe hij geldig kan stemmen
2. Bestudeert het programma van elke partij
3. Bekijkt kritisch het presteren van elke lijst gedurende de voorbije zes jaar
4. Kiest de partij met het programma dat goed is EN te verwezenlijken is
5. Overloopt de lijst der kandidaten van de gekozen partij
6. Pikt er de bekwame kandidaat of kandidaten uit
7. Denkt aan een vertegenwoordiger van de jongeren en vrouwen
8. Heeft oog voor de werkers onder de kandidaten
9. Tipt voor de kandidaten met : — gezond verstand
— goede gedachten
10. Duimt voor kandidaten die zich behoorlijk kunnen uitdrukken

DENKEN WIJ OP 11 OKT. AAN DEZE STENEN TAFELS?

Een goed kiezer

1. Stemt niet voor iemand omdat hij een pint kreeg
2. Geeft niet de voorkeur aan een populaire persoon maar eerst en vooral aan een bekwame man of vrouw
3. Schakelt belovers en grote monden uit
4. Geeft zijn stem niet aan personen die zich omwille van eer of prestige kandidaat stellen
5. Denkt niet aan ja-knikkers
6. Stemt niet automatisch zoals zijn ouders, echtgenote of verloofde
7. Stemt niet uit medelijden voor een kandidaat
8. Panacheert niet
9. Denkt niet aan vriendjespolitiek in het stemhokje
10. Stemt niet voor iemand, omdat hij nu eenmaal altijd voor die persoon heeft gestemd

DENKEN WIJ EVEN NA OVER DEZE STENEN

(1) Deze doodsbrief is te rangschikken bij « Vrolijke Doodsbrieven vol gal en humor », zie daarover R. van der Linden en G. Simons, O V Z 40e jg. (1965) nr 1 : 34-44 en nr. 2 : 82-108.

HOE RICHT IK ALS RAADSLID MIJN GEMEENTE TEN GRONDE ?

Ik zetel in de gemeenteraad enkel om 'gezien' te zijn
Ik stel een programma op om de andere partijen te overbluffen
Ik luister niet naar de ideeën die leven in de verschillende groepen in mijn gemeente
Ik heb geen eigen gedacht in de gemeenteraad
Ik stem tegen alles wat een andere partij voorstelt
Ik bereid nooit een gemeenteraadszitting voor

AKTE VAN LIEFDE DOOR EEN RAADSLID

Ik bemin U en zet mij in voor U met heel mijn hart, met heel mijn ziel en met al mijn krachten om :
— een ernstige studie van uw problemen in de raad te maken
— U niet af te schepen met Uw vragen en voorstellen
— U goed te ontvangen op het gemeentehuis
— er voor U te zijn en gij niet voor mij
— een modelgemeente van Oedelem¹ te maken op alle gebied
In deze liefde wil ik leven en sterven

HOE RICHT IK ALS KIEZER MIJN GEMEENTE TEN GRONDE ?

Ik ga niet stemmen en moest ik toch gaan, stem ik zeker ongeldig
Ik wil niemand van de personen die op de lijst staan kennen. Het zijn toch allemaal zakkenvullers
Ik informeer me bij mijn buurman
Ik lees geen enkel partijprogramma en stel zeker geen vragen daaromtrent
Ik vervolledig de stembrieven met mijn eigen naam; ik weet toch alles best
Ik stem voor de kandidaat die het meest pinten betaalt
Ik stem voor de kandidaat die het hardst kan schelden op de anderen

AKTE VAN HOOP DOOR EEN KIEZER

Ik hoop met een vast vertrouwen van u te bekomen de nodige inzet om deze gemeente goed te besturen;
— dat de kleuters kunnen spelen in mooi aangelegde zandbakken
— dat de kinderen en volwassenen zich kunnen uitleven op aangepaste terreinen en in goede gebouwen
— dat de volwassenen de weg zouden vinden naar het gemeentehuis om u te controleren
— dat gij niet vergeet dat er bejaarden en gehandicapten zijn
— dat gij weet dat je er bent voor de inwoners en de inwoners niet voor u
In deze hoop wil ik leven en sterven

Het gaat hier beslist om een zeer interessant gegeven vanwege een groep die niet als kandidaat doch wel als bewust burger deelnam aan de verkiezingen. De redactionele teksten zijn zeer neutraal en de verkiezingskrant gaf ongetwijfeld goede informatie aan die kiezers die er de inspanning en het geld voor over hadden om ze te lezen.

Daarnaast werden door twee kandidaten berijmde programma's uitgegeven. Beide rijmers zijn lid van dezelfde groep. Op pamfletten van de andere lijsten is niets in die trant te ontdekken, zelfs geen berijmde slagzin of aangeast gezegde of spreekwoord.

RIJM OP PAMFLET VAN DE HEER DE COSTER ROGER (LIJST 1)

Wie zou er nu voor mij niet kiezen
'k Ben reeds zes jaar in de raad
En ik deed aan niemand kwaad
●ndankbaar zou het zijn moest ik verliezen
Want ik bracht hier 't karnaval

Dat is het schoonste feest van al
Daarom geachte kiezers laat U vooral niet foppen
Tracht eerst en vooral voor mij te doppen
Dan hebt ge ruim nog tijd genoeg mijn vrienden ook een stem te geven
Wij zullen er achteraf samen de vreugde van beleven
Want ik kom met alle dertien goed overeen
Stem dus gerust op de lijst nr. 1
Stemt blij!! Stemt mij! Stemt dankbaar!
Stemt DE COSTER

RIJM OP PAMFLET VAN DE HEER D'HOORE ANDRE (LIJST 1)

't Is goed nog eens terug te kijken
Alvorens op de lijst te staan
't Gaat er niet om daar te prijken
Maar heb ik wel mijn best gedaan?
Dat kom ik U te vragen
In deze laatste dagen.
Al was het niet altijd ieders gedacht
'k Heb steeds naar het beste getracht.
Door eerlijk en rechtuit te handelen
Bleef ik op de rechte banen wandelen.
U allen jeugd, mannen en vrouwen
Geef me weer uw vertrouwen.
Zo U stemt naast mijn naam
kan ik weer ten uwen dienste staan.
Op lijst nr. 1 naast nummer zes
Voor allen in de bres.

André.

J. VANWYNSBERGHE

ZOEKEN EN ZANTEN

KRUIBEKE. — Modern vliegend blad.

Treffende feiten en ophefmakende gebeurtenissen zijn steeds waard herdacht te worden. Trouwens het belang ervan wordt gekenmerkt door het feit dat de datum van het gebeuren vaak een maatstaf betekent voor de ouderen om zich iets te herinneren... zo ongeveer rond de tijd toen dit of dat gebeurd is...

Rond de laatste eeuwwisseling voorspelde de Frans-Vlaming, Edmond de Coussemaker, dat het volkslied nog amper een paar decennia zou leven. Dan heeft *dé* musicoloog geen rekening gehouden met het diepste wezen van het volkslied : de geest en de ziel van een gemeenschap waarmee het volkslied staat of valt. Zijn orakel is, gelukkig voor ons, geen waarheid geworden, want sporadisch worden nog nieuwe liederen in het leven geroepen, zij het dan ook onderhevig aan een zekere degeneratie.

Zo maken we kennis, bijna een eeuw na E. de Coussemaker's voorspelling met een liedblad (27×36 cm; 4 blz.) anoniem gepubliceerd « ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan der Markt op 17 september 1971 ».

Dit vliegend blad bewijst eens te meer dat het volkslied tot de rijkste bronnen behoort om de plaatselijke geschiedenis samen te stellen. Het eerste van de twaalf liederen — Toen ik op de wereld kwam — schetst duidelijk hoe de markt van

Kruikeke er gekomen is op de plaats waar eens het gras « ne meter hoog » stond.

Herinneringen uit de goede oude tijd worden opgeroepen dank zij het door iedereen gekende « Hutje bij de zee » met de poëtische aanvang « Beelden uit mijn kinderjaren ». Naast het lied over de losbollige « Karolien met haar schrijfmachien » werd ook een Napolitaans visserslied afgedrukt — O Marenarello — met daarnaast de gekende schlager — Aan het Noordzeestrand. Het lied — Na 25 jaren — vertelt ons alles over hetgeen kan gebeuren na een kwarteeuw werken, getrouwd zijn e.d.m. De twee interessantste liederen zijn : Meezenvangerslied en De Ware Meezenvangers. Dan volgen nog : Alida, Er zit een Vlooike in haar Hemd, Mijn Henneken. Tot slot volgt er nog een Potpourri van schlagers uit de na-oorlogse periode afgewisseld met tekstaanpassingen op gekende zangwijzen.

Julien De Vuyst

ZULTE. — Leieschilder Modest Huys.

Op 30 januari 1932 overleed te Zulte de Leieschilder Modest Huys. Zijn uitvaart groeide tot een ingetogen manifestatie van vriendschap en hulde aan deze nederige man. Mr. J. Muls sprak namens de kunstenaars. Aan de groeve stonden o.m. Albert Saverijs, Stijn Streuvels, Gaston Martens, Willem Putman, Joris Deldacris, Geo d'Aconit, Baron Janssens de Bisthoven (toenmalig goeverneur van West-Vlaanderen), enz.

Modest Huys werd geboren te Olsene op 25 oktober 1874. Hij had eerst een atelier te Wakken, en later bouwde hij zijn « Zonnehuys » te Zulte, naast het even beroemde « Vogelenzang » van Gaston Martens.

Ongetwijfeld was Huys begaafd. Wij zijn ervan overtuigd dat als degenen welke in ons land het goed en kwaad weder in de schilderkunst maken, zich over hem ontfermd hadden, zoals over anderen die ook door die stimulans van buiten uit maar geworden zijn wat zij zijn, Huys tot veel grotere ontplooiing van zijn gaven ware gekomen. Maar Huys is immers bescheiden voortgegaan met Vlaanderen al schilderend te verheerlijken. Hij heeft dat op zo 'n bijzondere wijze gedaan dat zijn doeken geen onderschriften behoeven : « Vlaanderen » past onder elk.⁽¹⁾

Na zijn overlijden trad een komitee in werking, dat tot doel had een waardig gedenkteken op te richten op het graf van deze betuurde Leiekunstenaar. Doch een grafsteen is er nooit gekomen. Nu kan er natuurlijk geen sprake meer van zijn, want het kerkhof rond de kerk van Zulte is sinds 1959 verdwenen.

De woning met trapgevel te Wakken waar hij vele van zijn werken maakte, is onlangs gesloopt. Zijn « Zonnehuys » te Zulte werd nu ook uit de weg geruimd door de huidige eigenaar. Maar de h. Ignace De Clerck (ingenieur-architect) beloofde ons dat hij aan de ingang van de nieuwe woning die hij op de plaats zal optrekken, een herinneringssteen zal laten aanbrengen. Zo zal er te Zulte toch nog iets overblijven dat ons herinnert aan deze kunstenaar.⁽²⁾

A. De Poorter

(1) De Stad Antwerpen (weekblad) 12 febr. 1932 — Nabetrachting over Modest Huys.

(2) Zulte heeft ook nog een Modest Huyslaan.

Bij het lezen van dergelijke titel denken we onmiddellijk aan een oorlogsgebeuren of aan een lokaliteit uit bezette gebieden, waar de bewoners van een gemeente tegen heug en meug hun woonstee moeten verlaten. Hier betreft het geen oorlogsfeit en geen bezet gebied. Het gaat om gemeenten in Vlaanderen. De titel van deze korte bijdrage met een reeks vraagtekens stamt niet van mij. Een redakteur van De Bond: weekblad van het grote en jonge gezin, heeft die in zijn blad van 14 juli 1972 - nr. 28 gebruikt voor DOEL: *de ijzeren wetten van de industrie, maar ... je kan niet zonder meer een gans dorp overplanten!*

De « overheid » beslist hier en daar een gewest of streek tot industriegebied te ontwikkelen. Dat was enkele jaren geleden het geval voor het Antwerpse Lillo en voor Wilmarsdonk. Beide gemeenten bestaan niet meer. Ze zijn van de landkaart verdwenen. Wellicht treft men nog een eigenaardige kerktoren als laatste getuigenis of overblijfsel aan.

Waar Lillo en Wilmarsdonk bestonden en leefden met zeil- en vissersboten, met het Fort, een buurtje van 1848, een kapel van 1883, een oude vesting, een Sint-Laurentiuskerk met gerestaureerde glasramen en een schandpaal en een landgoed Treurenberg, treft u thans aan: dokken en fabrieken, en harde wegen naar verre dokken en tussen fabrieken een eenzame toren uit de vijftiende eeuw.

Wie schrijft de geschiedenis van twee dorpen die op enkele jaren van de kaart geveegd werden? Niemand. De lokaliteiten hebben geen belang meer. Ze horen tot het verleden. Basta. Duizenden arbeiders en bedienden en ingenieurs verdienen rijkelijk hun boterham, waar fraaie dijken met vijvers de bewoners van een grootstad naar een polderdorp lokten. Schoorstenen en schouwen met steekvlammen en distilleertorens en multinationale reuzen kwamen in de plaats van de dorpen.

Verdwijnen. Verhuizen ... ja. maar ...

De ijzeren wetten van de industrie regeren alom. De redakteur van De Bond heeft aan de inwoners van Doel gevraagd, hoe ze zelf reageren op het al dan niet verdwijnen van hun gemeente. Hij raadpleegde een landbouwer, een jonge moeder, een gepensioneerde, een jongeman, een middenstander. Wanneer gaan de volkskundigen zich aan het werk stellen voor deze feiten die het volks leven van hoog tot laag en in alle dimensies beroeren. We spreken van « heimatvertriebenen » en van « displaced persons ». Wanneer zien we de vragen en vraagstukken in de onmiddellijke omgeving?

Ligt hier niet een bijzondere taak voor het Instituut voor Volkskunde?

Oostvlaamse Zanten verstrekke een uitvoerige bespreking van *Volkskunde der heimatvertriebenen Deutschen im Raum von Linz*, door HELENE GRÜN.

R. v. d. L.

---

(1) Oostvl. Zanten, XXXXIV (1969) 83-84.

BOEKBESPREKING

Een vierklaver :

Gaston P. Baert
75 jaar

Antoon Viaene
70 jaar

Eugeen van den Broeck
60 jaar

Ferdi van de Vijver
60 jaar

G. P. BAERT, *Brieven uit het Leieland*. Woord vooraf door André Demedts. Ter inleiding door Herman Maes. Deinze, 1972, 242 blz., 2 ill.

Album Antoon VIAENE. Aangeboden ter gelegenheid van zijn zevenstigste verjaardag. Westvlaams Verbond van Kringen voor Heemkunde. Brugge, 1970, 360 blz., 41 ill. Met bijdragen van achtendertig medewerkers.

Eugeen VAN DEN BROECK 60. Ascania Bibliotheek nr. 26. Asse, 1971, 99 blz., 83 ill., met bijdragen van drieëntwintig medewerkers.

Gitschotel '35. Vlaamse aftelrijmen. Met Inleiding van Renaat van der Linden en Victor Verhaeghen. Uitg. Alda Deurne, 1972, 134 blz., 18 ill. Antoon Vermeulen.

Een vierklaver of een klaver van vieren brengt volgens het volksgeloof geluk, maar het betekent een kans een vierklaver te vinden. Thans krijgen we een Vierklaver onder de vorm van uitgaven, die elk afzonderlijk en allemaal samen een lichtpunt betekenen in de volkskunde. Viermaal betreft het de hulde van een persoon bij het bereiken van een bepaalde leeftijd.

Elke vogel zingt zoals hij gebekt is. Elke betrokken persoon heeft een ander karakter en temperament en heeft andere prestaties geleverd. We nemen de leeftijd als norm en als beleefdheidsvorm en steken van wal met Gaston P. Baert.

Bij de uitgave *Brieven uit het Leieland* zijn drie personen betrokken : André Demedts, die omlijnt de onderwerpen van Gaston P. Baert gegrepen uit heden en verleden van zijn geboortestad (Deinze) en haar ommeland, en de waarde van de kommentaar : bewijs van evenveel kennis van bijzonderheden als van zin voor syntese, de nooit aflatende belangstelling voor het geestelijk erfgoed van het gewone volk. Herman Maes schetst de levensloop, zijn rol als sekretaris in de Kunst- en Oudheidkundige Kring van Deinze, zijn verhuis naar Brugge, zijn contact met Biekorf, de stimulans vanwege Gerard Walschap, Herman Teirlinck, e.a.

Brieven uit het Leieland bevat een keuze uit de verhalen van G.P. Baert

die vroeger in Biekorf en 't Beertje verschenen zijn. Uitleg en woordverklaringen zijn er aan toegevoegd, want de taal-schat van de gevierde steunt vaak op verouderde en dialektische woorden, zodat heel wat woorden de huidige lezer onbekend voorkomen.

Gaston P. Baert richt zich in drie teksten tot de lezers van de brieven, een eerste maal op blz. 15 tot 22, waar hij familiaal en sociologisch zijn jeugd en levensloop situeert, b.v. de winkeliers, de hengstehouders, de krotwoners, de armen « die naar de brooddeling kwamen op 't gemeentehuis en grote gezinnen, waar de zondag de was boven de stoof te drogen hing, omdat de kleuters maar één hemd hadden, enz. De gemeenteschool met de uitblinkers allerlei, o.a.

de eigenaar van het eerste Vlaams Nieuwsblad in de Verenigde Staten, enz. Belangrijk is het ontstaan van zijn werk : « Wij betrouwden op wat wij hoorden en zagen van kindsbeen af, van vader, moeder, kennissen en vrienden en trachtten dit klaar en duidelijk weer te geven, zo vloeiend mogelijk en zonder verraad van de zegslieden. Wij maakten een inventaris op en schreven neer met devotie, ... tot een les van optimisme, van edelmoedigheid en taaie wilskracht».

Herman Maes heeft een « keuze uit zijn verhalen » gebracht. Het gaat er enigszins om een typering, een omlijnen van een situatie, drieëntwintig maal. « Van den Baas uit de ' Schietspoele ' » beschrijft het gedoe van een thuiswever, waar ook een herberg bestaat, met ' korte dreupels zonder patent ' (blz. 39-45). « De kleren maken de man » brengen u kleren van eerste-kommunikanten, de stijve cols, de manchetten, d'ondervesten, de plastrons ((met een vink op!)), enz. blz. 156-160). « Stoelgeld en stoelzette-

Het Westvlaams Verbond van Kringen voor Heemkunde heeft een *Album Antoon Viaene* op de markt gebracht, aangeboden ter gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag. Jef Weyns, de voorzitter van het Verbond voor Heemkunde, bezorgde in zijn eigen sierlijk schrift een woord van dank en hulde. (blz. 5) J. Geldhof leverde een uitstekend begin van biografie, vader en moeder Viaene in en rond het ouderlijk huis, zijn studiejaren, de invloed van leraars, de hulde als laureaat, de voorbereidende jaren tot het priesterschap, de studie van geschiedenis te Leuven, zijn rol als

rij » vertelt over de stoelzetter, Victoor uit de Tolpoortstraat, beter bekend onder naam *V i c t o r d e n h a l v e c e n t*, de rol van de man in en buiten de kerk, de kosteloze disbank, de gratisbanken aan de muur bij de Dis, ' waar 't voor niet was voor d'armlastigen '.

De Brieven zijn in feite filmpjes, kort en typisch, voor personen en toestanden die men nog moeilijk kan achterhalen. Leietocht I en II, brieven uit 1970, (blz. 226-236) besluiten het geheel en behandelen het bezoek aan zijn geboortestreek. De gebundelde teksten bestrijken meer dan een halve eeuw. De vorser die het begin van onze eeuw wil kennen of ontdekken, in om het even welke vorm van het volksleven, zal voor de streek van Deinze en voor een deel van Oost- en West-Vlaanderen beroep moeten doen op P.G. Baert, want hij heeft met alle lagen van de bevolking contact gehad en dat machtig en monkelend vastgelegd.

leraar, als redakteur van Biekorf, de drie stroomgebieden in een zee aan wetenschappelijk werk : de taalstudie, de volkskunde, de geschiedenis. Sinds 1968 begon de officiële rusttijd voor Antoon Viaene. Maar de drie aangehaalde vakken en de stoeten leggen nog bestendig beslag op hem (blz. 7-17 : *Homo Viator*). J. Geldhof zorgde ook voor de Bibliografie van de gevierde : I. Afzonderlijke Werken. II. Tijdschriftartikels. III. Taalschat. IV. Spreuken. V. Biografica. VI. Recensies (blz. 19-60).

G.P. Baert zorgde voor de bijdrage Lof zij Antoon Viaene, waar vooral de

rol van Antoon Viaene in en voor Bie-korf aan haar trekken komt. Vieren-dertig auteurs leverden, elk van hun brandpunt en standpunt uit, een weten-

schappelijke bijdrage voor het Album. De volkskunde bestrijkt er allerlei ter-reinen over de provincie West-Vlaande-ren.

- A. BONNEZ, De Boerenwagen van het Veurnse Houtland, (blz. 73-83, 14 illustraties).
M. CAFMEYER, Volksleven op de Sint-Gillisparochie in Brugge, (blz. 85-91).
F. DEBRABANDERE, Volksetymologie in het Westvlaams, (blz. 99-111).
K. DE LILLE, De zoeavenbrieven van Amaat Vyncke (blz. 167-172).
W. GIRALDO, Volksterapie uit West- en Fransvlaamse bedevaartplaatsen (blz. 211-219).
G. GYSELEN, Een stoetenboek van kanunnik Adolf Duclos 1887 (blz. 221-228).
K. C. PEETERS, West-Vlaanderen in de volkskundige aktualiteit (blz. 265-269).
H. STALPAERT, Brugsø Voornamenstudie van 1945 tot 1969 (blz. 301-306).
E. WARLOP, Het stadswapen van Kortrijk (341-348).

Volkskundigen hebben aan de voorman Antoon Viaene hun erkentelijkheid en hulde betuigd door degelijke bijdragen. De titels weerspiegelden vrij goed de inhoud. In en door dit album bewijzen de medewerkers, dat West-Vlaanderen in het raam van volkskundige studie en publikatie van het begin af tot heden wezenlijk een hoge top scheert.

Eugeen Van den Broeck 60 is de titel van het derde werk. Korter kan het niet. Een naam en een getal. Drieëntwintig personen hebben een bijdrage geleverd, maar telkens gaat het rechtstreeks om een karaktertrek, een bedrijvigheid, een gave van de gevierde. De lektuur levert een waaier van humor en men kan vol bewondering ontdekken, hoe rijk en schoon het leven van een mens kan wezen, wanneer hij zich bestendig, 365 dagen per jaar, in dienst stelt van zijn gezin en van de gemeenschap. Het valt dan ook niet te verwonderen, dat vele vrienden hem zo grondig kennen en gretig tekenen.

We verstrekken de namen in de volgorde van de artikels :

Thieu CRÖONENBERGHS, Karel DE BAUW, Karel DE DECKER, Pater DE DONDER, Leo De NIL, René DE ROP, Flor DE SMEDT,

Gaston DURNEZ, Jeroom DURNEZ, Luc EBRARD, Jan HEUNINCKX, J. HEYMANS, Pol JACQUEMYS, zuster LUTGARDIS, Kaaj OCKELEY, Bert PELEMAN, Karel PLETTINCKX, p. r., F. SNACKEN, Lode VAN DE PERRE, Renaat VAN DER LINDEN, Piet VAN DOMBURG, L. VAN KERCKHOVEN en Jozef WEYNS.

De reeks steekt van wal met de redaktiekantoren van het weekblad *Ons Volk*, de rol van Pol Heyns aldaar, de taak van Eugeen : de opmaak, korrektie, reportages, enz. Het is een onbegonnen taak de essentie van elke bijdrage aan te halen. Dat wordt een artikel op zichzelf. We zeggen : neem en lees de dankbaarheid van vele vrienden, elk in een eigen gespan en trant. We leveren toch even een overzicht, holderdebolder, zonder een globaal inzicht te geven. We krijgen Eugeen, het trekpaard, met de haver van de dankbaarheid, zijn rol in

de toneelwereld als duivel, maar als man met zaag en hamer en verfborstel en lijmpot, zijn leiding en tekenkunst in menige fanfare en in stoeten allerlei, voor een 11 juli, een gilde, een eerste mis en noem maar op, zijn pasfoto als smokkelaar van potaarde en als schoolmeester die van een dorpsschool een universiteit maakt.

In de heem- en volkskunde tekent men vele kleine gegevens aan : een feest alhier, een trouw aldaar, een vereniging ginder. Maar elkeen droomt er eens van de vele biezonderheden rond een buurt, een familie, een lokaliteit, een vereniging, een werkgroep te binden. Dat is gebeurd in deze bundel, zonder dat een van de medewerkers het beseftte of wilde. U vindt er de bouw van een huis, met de hulp van bureu en werkmakkers, het schieten bij feesten, de organisatie van stoeten voor allerlei gelegenheden, de inrichting van een poppenspel van a tot z, de verkiezing van Sint-Maarter als patroon van Winterhulp, de werking op de redaktie van een weekblad, de weergaloze knipkunst, het hele leven komt er om en bij. Een aparte plaats nochtans verdient de kwartierstaat en de stamboom door Bert van den Broeck

GITSCHOTEL 35 wijst op de naam en duur van een vereniging, maar is gebonden aan één figuur : Ferdi van de Vijver. Renaat van der Linden en Victor Verhaegen schetsen zijn museum, tijdschrift en studiekring, zijn wetenschappelijke en sociale werking o.a. door publikaties en door vorming van heemgidsen en voordrachtgevers, de pioniersrol van een vaardig vakman in het kader

in drie fazen: 1. type-stamboorn, 2. een geslacht van houtbewerkers, 3. de stamboom van de geest.

Waar ligt het geheim van Zjeen? Bestendig promotor en motor spelen, de stoot geven, en waar hij zich voor de wagen spant, trekt hij voor dood. Hij gaat volop mee met zijn tijd en zijn ziel leeft in het verleden. Hij is een artiest, op en top, maar een die de boeren vermaant : bewaar die schotel, die kruik, enz. Zet die dingen op de ereplaats, want zij stralen de adel uit van vroegere ambachtelijke kunst.

Wie Asse en Opwijk wil kennen, van hoog tot laag, wie het drukke draaien van een redaktie wil horen zoemen in alle toonhoogten, wie een gelukkig familievader, een sociaal gevierd man, een noest trekpaard wil leren kennen, leze dit boek! Het zit proppensvol heem- en volkskunde van de bovenste plank. De illustraties uit het teken-, lino- en knipwerk zijn een parel op zichzelf.

Luc Ebrard verzorgde de bibliografie, met een Verantwoording, E.v.d.B. als tekenaar en illustrator, toneelwerk in handschrift, literatuur over E.v.d.B. (blz. 79-97).

van een groeiende voorstad van Antwerpen. (blz. 7-12) Ferdi van de Vijver zelf levert de hoofdbijdrage : Vlaamse Aftelrijmen (blz. 13-85). Hij schikt ze in negen rubrieken : oorsprong, betekenis voor het kind, specifiek telmotief, reis naar Engeland, spotlust, koop- en rechtsbegrippen, heem- en aftelrijm, raadselrijmpjes, geest van Brueghel (110 rijmpjes) om te eindigen met Slotbe-

schouwingen. De auteur verklaart hoe zijn werkje bedoeld is als vulgarisatie, maar tevens hoe het hoofdzakelijk stoelt op veldwerk, door optekeningen uit de volksmond te Zeveneken en te Berchem-Antwerpen.

Hij legt verdoken waarden van de kinderwereld vast.

Frans Sillis heeft van een drievoudig standpunt uit de bibliografie van Ferdi

van de Vijver geleverd, de kleermaker, de heemkundige, de Vlaming (blz. 89-133). Antoon Vermeylen verzorgde de illustraties, negentien in totaal. Ze bevatten een pittige verklaring bij rijmen, bezorgen het portret van de gehuldigde en in een tweekleurendruk de gehuldigde aan het werk alom : in de natuur, bij zijn projektietoestel aan zijn schrijftafel.

De vier uitgaven hebben elk een eigen aard en waarde, overeenkomsten en tegenstellingen, viermaal een biografie, min of meer uitgebreid, driemaal een bibliografie, door de zorg van toegewijde krachten, Frans Sillis, Luc Ebrard (†1971), J. Geldhof. Voor Gaston P. Baert werd de publikatie een soort retrospectieve. Talrijke wetenschapsmensen leverden een bijdrage voor het Album Antoon Viaene. Vrienden en bekenden tekenden een of andere gebeurtenis, anekdoten, allerlei karaktertrekken, figuren en feesten te Asse of Opwijk en omgeving, te Brussel in het raam van een weekbladredactie, telkens i.v.m. Eugeen van den Broecke. Ferdi van de Vijver bracht zelf een nieuw brok leven uit de kinderwereld. Viermaal gaat het om een ander karakter en temperament, viermaal om een ander geografisch gebied : een eerste maal in en rond Deinze en een hoek van West- en Oost-Vlaanderen, een tweede maal om West-Vlaanderen in zijn totaliteit, een derde maal om verscheidene plaatsen in Brabant, een vierde maal om lokaliteiten uit Oost-Vlaanderen en randgebieden van Antwerpen.⁽¹⁾

Renaat van der Linden

---

(1) Voor deze uitgaven vinden we alleen in Gitschotel 35 een nauwkeurige opgave van de uitgever. Ook voor dit punt dienen een kring en een verbond zorg te besteden.

CIKOREI*

VIII Benamingen van de cikorei

Voor de studie van de dialektbenamingen steunen we op: *Phonetisch Laboratorium. Wetenschappelijk Onderzoek der zuidnederl. Dialecten. Katholieke Universiteit Leuven. Lijst nummer 1. Vraag 29: cikorei* — gebrande wortel die bij de koffie wordt gedaan. Een bewerking van deze lijst werd daarenboven gevraagd aan korrespondenten die de eerste grotere uitgave van lijst 1 niet hadden ingevuld. Het onderzoek stond onder leiding van Dr. L. Grootaers. De datum van de bewerking: 1922 - 23 - 24.

In de Reeks Nederlandse Dialect-Atlassen (stichter † Prof. Dr. E. Blancquaert; directeur Prof. Dr. W. Pée), 1927 en vlg. werd bij de 141 opgevraagde zinnnetjes niet naar cikorei gevraagd. Ook de registers op de atlassen nemen geen indirecte gegevens voor de cikoreinamen op.⁽¹⁾

Voor de schikking nemen we: Systematisch en Alfabetisch Register van Plaatsnamen voor Nederland, de Nederlands-sprekende delen van België en Noord-Frankrijk en het Noordwesten der Duitse Bondsrepubliek. Uitgave van het Bureau van de centrale Commissie voor Onderzoek van het Nederlandse Volkseigen te Amsterdam en het Nederlandse Instituut der Rijksuniversiteit te Groningen, 1962.

Deze kaart vertoont voor Vlaanderen het uitzicht van een rechthoek van zes vlakken, met acht letters. Om het schematisch weer te geven: H/N voor West-Vlaanderen, I/O voor Oost-Vlaanderen, K/P voor Antwerpen en Brabant, L/Q voor het Limburgse.

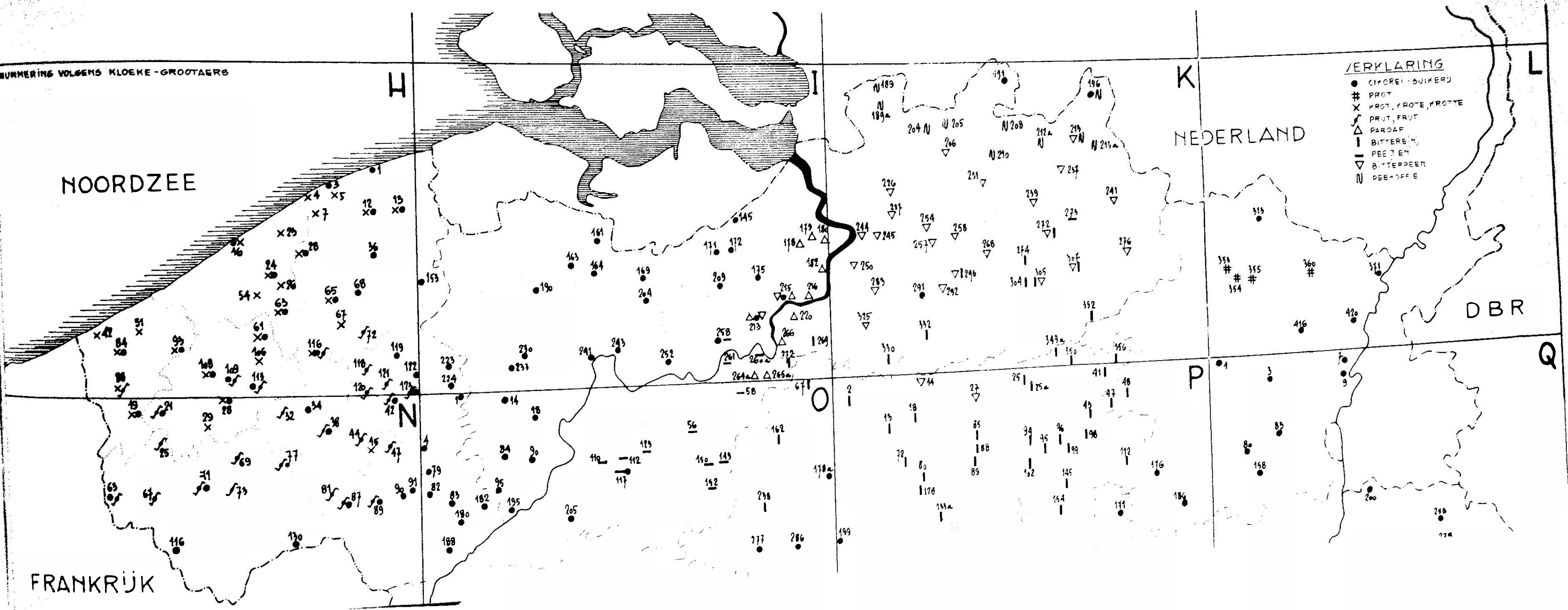
H	I	K	L
N	O	P	Q

* Vervolg van O V Z nr. 5 (1971) 189-204 en nr. 2 (1972) 75-80.

(1) Deze gegevens zijn we op het spoor gekomen met de hulp van de Heer Lic. H. Ryckeboer van het Centrum voor het Woordenboek van de Vlaamse Dialecten aan de Gentse Universiteit. (Stichter Prof. em. Dr. W. Pée),

C I K O R E I - D I A L E K T T E R M E N I N V L A A N D E R E N

NUMMERING VOLGENS KLOEKE-GROOTAERS

VERKLARING

- CIKOREI - SUIKERU
- # PROT
- X KROT, KROTE, KROTTE
- ∩ PRUT, FRUT
- △ PARDAP
- | BITTEREM
- PEE T EN
- ▽ BITTERPEEN
- N DEEROFFE

NOORDZEE

NEDERLAND

DBR

FRANKRIJK

H

I

K

L

N

O

P

Q

CIKOREI - SUIKERIJ

type

N	13	Hondschote		I	145	De Klinge	
N	19	Hoogstade	2	I	145	Oedelem	
N	21	Lo	2	I	154	Maldegem	
N	28	Klerken	2	I	161	Assenede	
N	34	Hooglede		I	163	Oost-Eeklo	
N	38	Roeselare	2	I	167	Zuiddorpe	
N	42	Pittem	2	I	169	Wachtebeke	
N	63	Watou	2	I	171	Stekene	
N	71	Brielen	2	I	172	Kemzeke	
N	77	Passendale	2	I	175	St.-Niklaas	
N	87	Moorsele	2	I	190	Waarschoot	
N	89	Heule	2	I	204	Zaffelare	
N	90	Kuurne		I	209	Sinaai	
N	91	Harelbeke		I	213	Hamme	2
N	116	Loker		I	215	Temse	3
N	130	Wervik		I	223	Ruisselede	
N	104	Steenvoorde		I	224	Kanegem	
N	151	Zerke/Sercus		I	230	Landegem	
N	154	Moerbeke		I	233	Nevele	
N	155	Hazebroek		I	241	Gent	
				I	243	Destelbergen	
				I	252	Kalken	
				I	258	Zele	

H	1	Heist aan Zee		H	68	Loppem	
H	3	Blankenberge		H	81	Gijvelde	2
H	12	Dudzele	2	H	84	Veurne	2
H	13	Oostkerke	2	H	93	Pervijze	
H	16	Oostende		H	108	Diksmuide	2
H	24	Oudenburg	2	H	109	Essen	2
H	28	Stalhille	2	H	113	Zarren	2
H	36	Brugge		H	116	Torhout	3
H	61	Koekelare	2	H	123	Tielt	2
H	63	Eernegem	2	H	122	Schuijferskapelle	
H	65	Zedelgem	2	H	119	Wingene	

O	1	Aarsele	O	117	Zottegem
O	4	Oostrozebeke	O	178a	St.-Jans-Molenbeek
O	14	Deinze (1)	O	180	Otegem
O	18	Nazareth	O	188	Moen
O	79	Desselgem	O	182	Anzegem (1)
O	82	Deerlijk	O	195	Elsegem
O	83	Vichte	O	205	Schorisse
O	84	Kruishoutem	O	277	Bogaarden
O	90	Huise	O	286	Halle
O	95	Wortegem	(1)	sekrein = meervoud!	

K	191	Meerle	Q	1	Zonhoven (stomp)
K	196	Poppel	Q	3	Genk
K	291	Lier	Q	7	Eisden
L	313	St.-Huibrechts-Lille	Q	9	Mechelen/a/Maas
L	371	Ophoven	Q	80	Vliermaal
L	416	Opglabbeek	Q	83	Bilzen
L	420	Rotem	Q	95	Maastricht
P	171	Landen	Q	158	Riksingen
P	176	St.-Truiden	Q	200	's Gravenvoeren
P	186	Gelinden	Q	253	Montzen
P	199	Alseberg	Q	278	Welkenraat

type

KROT, KROTE, KROTTE

H	3	Uitkerke	H	54	Gistel	
H	4	Wenduine	H	61	Koekelare	2
H	5	Uitkerke	H	63	Eernegem	2
H	7	Nieuwmunster	H	65	Zedelgem	2
H	12	Dudzele	H	67	Veldegem	
H	13	Oostkerke	H	81	Gijvelde	2
H	16	Oostende	H	84	Veurne	2
H	23	Klemskerke	H	88	Wulveringen	
H	26	Westkerke	H	93	Pervijze	2
H	24	Oudenburg	H	106	Bovekerke	
H	28	Stalhille	H	108	Diksmuide	2
H	42	De Panne	H	116	Torhout	3 (2)
H	51	Wulpen				

(2) De letter H bestrijkt ongeveer Noord-West-Vlaanderen en N Zuid-West-Vlaanderen. Het cijfer 2 beduidt, dat de bewoners van deze lokaliteit twee woorden gebruiken, gewoonlijk én Krot(te) én su(y)(i)kere(i)e. Voor Torhout krijgen we drie woorden : sikreie, krote, fruit.

N 19	Hoogstade	2	N 29	Klerken	2
N 28	Klerken	2	N 4»	Izegem	

type

PRUT, FRUT

H 72	Ruddervoorde		H 121	Egem	
H 88	Wulveringem	2	H 123	Tielt	2
H 109	Essen		H 116	Torhout	3
H 113	Zarren	2	H 118	Zwevezele	
H 120	Koolskamp	2			

N 21	Lo		N 67	Poperinge	
N 25	Oostvleteren (prot)		N 69	Langemark ⁽³⁾	
N 32	Staden		N 71	Brielen	
N 38	Roeselare		N 73	St.-Jan Ieper	
N 42	Pittem	2	N 77	Passendale	
N 44	Kachtem		N 81	Ledegem	
N 47	Ingelmunster		N 87	Moorsele	
N 63	Watou		N 89	Heule	2

type

PROT

L 353	Eksel		L 355	Peer	
L 354	Wijgmael		L 360	Bree	

type

PARDAF

I 178	Beveren-Waas		I 213	Hamme	
I 179	Melsele		I 216	Steendorp	
I 180	Zwijndrecht		I 220	Bornem	
I 182	Kruikeke		I 264a	Lebbeke	
I 215	Temse		I 266	Sint-Amands	

type

BITTERE(N)

I 269	Liezele		O 67	Steenhuffel	
I 272	Opdorp		O 162	Asse	
			O 238	St.-Kwintens-Lennik	

(3) In Langemark betekent frutten branden!

P 2 Humbeek
 P 13 Melsbroek
 P 18 Kampenhout
 P 25 Aarschot
 P 25a Scherpenheuvel
 P 41 Diest
 P 43 Waanrode
 P 47 Loksbergen
 P 48 Halen
 P 72 Sterrebeek
 P 80 Vossem
 P 85 Wilsele
 P 88 Leuven

P 89 Heverlee
 P 94 Lubbeek
 P 95 Binkom
 P 96 Attenrode
 P 98 Kersbeek
 P 99 Glabbeek
 P 102 Boutersem
 P 112 Zoutleeuw
 P 128 Duisburg
 P 133a Terlanen
 P 145 Tienen
 P 154 Outgaarden

K 272 Lichtaart
 K 274 Herentals
 K 296 Nijlen 2
 K 304 Noorderwijk
 K 305 Olen
 K 307 Geel 2

K 330 Mechelen
 K 332 O.-L.-Vrouw-Waver
 K 349a Wolfsdonk
 K 350 Testelt
 K 352 Vorst-Meerlaar
 K 356 Schaffen

type

PEE(J)EN

I 258 Zele
 I 260a Baasrode
 I 261 Appels
 I 265a Wichelen

K 273 Kasterlee

O 56 Mere
 O 58 Wieze
 O 110 Hundelgem
 O 112 Elene/Zottegem
 O 115 Zottegem⁽⁴⁾

O 129 Hillegem
 O 149 Idergem
 O 150 Denderhoutem
 O 152 Ninove

type

BITTERPEEN

I 213 Hamme
 I 215 Temse 3

P 14 Hever
 P 27 Rotselaar

(4)'t es goeie koffie, 't komt bij de goe peeën.

K 206 Brecht
 K 213 Ravels
 K 226 Brasschaat
 K 227 Schoten
 K 231 Oostmalle
 K 237 Turnhout
 K 239 Gierle
 K 241 Retie
 K 244 Antwerpen
 K 245 Deurne
 K 250 Wilrijk
 K 254 Schilde

K 257 Oelegem
 K 258 Zanthoven
 K 268 Grobbendonk
 K 272 Lichtaart
 K 276 Mol
 K 283 Kontich
 K 292 Kessel
 K 296 Nijlen 2
 K 305 Olen
 K 307 Geel 2
 K 325 Rumpst

type

PEEKOFFIE

K 189 Essen		K 208 Wortel
K 189a Wildert		K 210 Rijkevorsel
K 196 Poppel	2	K 212a Zondereigen
K 204 Wuustwezel		K 213 Ravels 2
K 205 Loenhout		K 213a Oosthoven

Dit overzicht van de dialektnamen van de cikorei toont enige verscheidenheid in de naamgeving. Op de kaart kunnen we aflezen dat het meest verspreide woord *cikorei* is, dan vooral in de volksetymologische variante *suiķerij* (zie J. DE VRIES Nederlands Etym. Wdb., Leiden 1971 en WNT XVI kol. 524-5), die onder invloed van suiker is ontstaan (FRANCK-V. WIJK, Etym Wdb. p. 102).

In het gebied van Antwerpen en Brabant komen *bitterpeen* en *bittere(n)* voor, die te verklaren zijn door de bittere smaak van de wortelen. In de provincie Antwerpen vindt men ook *peekoffie*, een naam die ik oorspronkelijk zou verklaren als een benaming voor het surrogaat van koffie. De vormen *peen*, *pejen* enz. die in Oost-Vlaanderen (o.a. Denderstreek) voorkomen, zijn te verklaren doar de betekenis « wortel ».

In West-Vlaanderen komt overwegend *krot*, *krotte*, *krote* voor. Deze varianten gaan terug op Fr. carotte « wortel, peen ». In West-Vlaanderen vinden we daarnaast *prut* (*prot*), terwijl we in Limburg 4 × *prot* aantreffen. Het ligt voor de hand beide woorden met elkaar in verband te brengen. Het WNT XII² (1949) kol. 4647 neemt dit woord PRUT (II) op en brengt het in verband met Westfaals *pröt*, *prüt* « koffiedik ». De eigenlijke betekenis van *prut* is een weke, pappige, drabbige massa. Onder bet. 4 komt *prut* voor als benaming voor koffiediek en het WNT zegt erbij « In zeer veel tongvallen van N. en Z.-Nederland. Vgl. de samen-

stelling *koffieprut*. In Z.-Nederland ook voor gebrande cikorei die in koffie wordt gebruikt (Schuerm.; De Bo; Corn. Vervl.) ». De laatste drie sigels verwijzen naar de bekende idiotica van Schuermans (algemeen Vlaams) De Bo (Westvlaams) en Cornelissen-Vervliet (Antwerps). In West-Vlaanderen treft men ook een enkele keer *frut* aan. Als dit geen klankvariante is voor *prut*, is het mogelijk *frut* in verband te brengen met frutten, fruiten (Fr. frire), dat « branden, braden » betekent. De waarschijnlijkheid wordt verhoogd door het feit dat *frutten* in Langemark « branden » betekent.

Rest nog de benaming *pardaf*, die in het Land van Waas voorkomt. Het WNT XII¹ (1931) jol. 436 neemt het woord op en commenteert als volgt :

« *Pardaf* » 1) eigenlijk, als klanknabootsend woord.

2) oneigenlijk. Schetsende benaming voor cichorei die men in de koffie doet // Er is te veel *pardaf* bij den koffie *Schuerm.* Slechte koffie, 't is al *pardaf De Bo*.

Vandaar : dikke, slechte koffie (*Joos*), ook : slappe koffie (*Schuerm.*)
// Ge hèt weer *pardaf* opgeschonken, *Corn.-Vervl.* »

Uit dit citaat blijkt dat *pardaf* ook door De Bo voor West-Vlaanderen wordt gesignaleerd. Het klanknabootsende karakter van het woord, dat door het WNT wordt vermoed, verklaart echter o.i. niet waarom daarmee « slechte koffie » en « cikorei » worden genoemd. De oorsprong van de benaming blijft een vraagteken.⁽⁵⁾

R. VAN DER LINDEN

(vervolgt)

---

(5) We danken oprecht Dr. R. Haeseryn, werkleider RUG voor de verklaringen en de opzoekingen in de idiotika en de Hr. M. Broeckhove, sekretaris, die de kaart tekende.

KONINKLIJKE BOND DER OOSTVLAAMSE VOLKSKUNDIGEN

Vereniging zonder winstoogmerk

De Bond bevordert de studie van de volkskunde en geeft sedert 1926 het tweemaandelijks tijdschrift « Oostvlaamse Zanten » uit, waarin volkskundige bijdragen en de uitslagen van de enquêtes in Vlaanderen gepubliceerd worden.

De Bond schrijft ten laste van zijn Alfons de Cockfonds tweejaarlijkse prijsvragen over volkskundige onderwerpen uit, organiseert voordrachten, tentoonstellingen en reizen.

Raad van Beheer van de Bond : ere-voorzitter : E. Boonen; voorzitter : Lic. R. van der Linden; ondervoorzitters : Lic. M. Daem en J. Pieters; sekretaris : M. Broeckhove; penningmeesteres : H. Depoorter; leden : J. De Vriendt, Dr. R. Haeseryn, G. Hebbelynck, Lic. L. Hoste, G. Rouquart, R. Tondat, F. Van Bost, Prof. Dr. P. J. Vandenhouste, Lic. A. Van den Kerkhove, G. Van Peteghem en G. Weze.

Dagelijks bestuur van de Bond : voorzitter : Lic. R. van der Linden; sekretaris : M. Broeckhove; penningmeesteres : H. Depoorter; leden : Dr. R. Haeseryn en G. Hebbelynck.

Kommissie voor volkskundige Enquêtes : voorzitter : Lic. R. van der Linden; leden : M. Broeckhove, Lic. M. Daem, Dr. R. Haeseryn, J. Pieters en G. Weze; adviseurs : Lic. H. Arens en M. Van Wesemael.

Kommissie voor feesten en reizen : voorzitter : G. Weze; leden : M. Broeckhove, G. Hebbelynck, F. Van Bost en G. Van Peteghem.

Het Museum voor Volkskunde, gesticht door de Bond in 1927 in het voormalige Museum voor Oudheden, Lange Steenstraat, is sedert 1962 overgebracht naar het Kinderen Alynshospitaal, Kraanlei 63, Gent. De Bond ondersteunt het Museum dat de stad Gent bij besluit van 27-9-1931 in bescherming heeft genomen. Het staat onder toezicht van een kommissie bestaande uit vertegenwoordigers van het Stadsbestuur en van de Bond.

Beheerkommissie Museum voor Volkskunde : erevoorzitter : E. Boonen; voorzitter : G. Weze; ondervoorzitter en konservator : Dr. R. Haeseryn; sekretaris : M. Broeckhove; penningmeester : G. Hebbelynck; leden : H. Depoorter, Lic. L. Hoste, G. Rouquart, F. Van Bost, Prof. P. J. Vandenhouste, Lic. R. van der Linden en G. Van Peteghem.

Dagelijks bestuur en aankoopkommissie van het Museum voor Volkskunde : voorzitter : G. Weze; ondervoorzitter en konservator : Dr. R. Haeseryn; penningmeester : G. Hebbelynck; sekretaris : M. Broeckhove.

(Vervolg van tweede biz. van de kaart).

van z.g. « Frankische Boerderijtypen en hun geografische Verspreiding in ons Land, door Cl. Trefois — De Draak van het Belfort van Gent in de Folklore, door Cl. Trefois — De Tinnepotgieterij te Gent, door J. Boes — Galerij van Gentsche Typen door E. Andelhof — De Magie van het Poppenspel, door F. Van Es en anderen — Devotie tot de Heilige Donatus, door M. Broeckhove — Sint-Kristoffel. Legendes. Verering, Verspreiding, door R. van der Linden — Kinderspelen en Liedjes uit het Land van Dendermonde, door Mevr. L. Bataille-Hiel — Leerknappen in de kunstambachten te Gent 14e en 15e eeuw, door M. Daem — Register op G. Celis: Volkskundige Kalender . . . door F.M. Olbrechts — De Groei en Bloei van de Arteveldefiguur in de Vlaamse Volksziel, door J. Vermeulen — Bijdrage tot de volkskunde van Moerzeke, door J. Laureys — Vrolijke Doodsbrieven vol humor en gal (avec un résumé en français), door R. van der Linden en G. Simons — Duiventorens in Oost-Vlaanderen, door O.S. Depraet — Waasch Sagenboek, door F. Van Es.

Lidmaatschap Bond Oostvl. Volkskundigen : Jaarlijkse bijdrage gewoon lid : 250 F; gezinslid : 75 F (zonder tijdschrift); gepensioneerde : 200 F; beschermend lid : 500 F; steunend lid en maatschappijen : 1000 F (BTW inbegrepen).
Abonnement op Oostvlaamse Zanten voor niet-leden (bibliotheken, instellingen, boekhandel, verenigingen, enz.) : 300 F; buitenland : 350 F per jaargang (BTW inbegrepen).